

LAUREA

AMMATTIKORKEAKOULU

Yhdessä enemmän

Kohti huomista: työtoimintaan osallistuvien työttömien tulevaisuuden suunnitelmia

Rantanen, Raisa

2015 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Hyvinkää

Kohti huomista:
työtoimintaan osallistuvien työttömien tulevaisuuden
suunnitelmia

Raisa Rantanen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Elokuu, 2015

Raisa Rantanen

**Kohti huomista:
työtoimintaan osallistuvien työttömien tulevaisuuden suunnitelmia**

Vuosi	2015	Sivumäärä	85
-------	------	-----------	----

Tutkin opinnäytetyössäni sitä, miten työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan, tai miksi he eivät sitä suunnittele. Tutkimukseni käynnistyi suorittaessani sosionomiopintoihini liittyvää sosiaaliohjauksen syventäviä harjoittelujaksoa työttömille suunnatun kuntouttavan työtoiminnan parissa. Toteutin harjoittelujaksolla lomakekyselyn siitä, millaiset koulutukset työtoiminnan asiakkaat kokisivat tarpeellisiksi. Lomakekyselyn tuloksia analysoidessani havaitsin, että yli kolmannes vastanneista oli jättänyt tyhjäksi kohdan, jossa kysyin heidän jatkosuunnitelmistaan työtoimintajakson jälkeen. Eivätkö he suunnitelleet tulevaisuuttaan?

Päätin lähteä selvittämään asiaa teemahaastattelujen avulla, ja laajentaa tutkimukseni opinnäytetyöksi. Tutkimukseni koostuu kahdesta pääaineistosta, lomakekyselystä sekä teemahaastatteluista. Lomakekyselyn toteutin työtoiminnan asiakkaille. Haastattelin sekä työtoiminnan asiakkaita että ohjaajia. Tutkimukseni on teoriaohjaava ja pääosin kvalitatiivinen, mutta lomakekyselyä tehdessäni hyödynsin myös kvantitatiivisia menetelmiä.

Opinnäytetyössäni selvisi, että suurin osa työtoimintaan osallistuvista työttömistä suunnittelee tulevaisuuttaan jotenkin. Suunnittelu on sekä työllistymiseen liittyvää että elämänpoliittista. Suunnitteluun vaikuttivat työtoimintaan osallistuvien henkilöiden taustatekijät ja aiemmat elämäkokemukset, resurssit, olosuhteisiin ja hyvinvointiin liittyvät tekijät, elämänpoliittiset tekijät, sekä ympäröivän yhteiskunnan ja työmarkkinoiden tilanne.

Asiasanat: sosiaaliset ongelmat, sosiaalinen kuntoutus, osallisuus, kvalitatiivinen tutkimus

Raisa Rantanen

**Towards Tomorrow:
Rehabilitation Work Involving Future Plans of the Unemployed**

Year	2015	Pages	85
------	------	-------	----

In my degree thesis I have studied how unemployed people who participate in work activities plan their future and what are the reasons for not planning ahead. I began studying the matter when completing my advanced training period in social counselling in rehabilitating work activity for the unemployed as part of my Bachelor of Social Services degree. During the training period I implemented a questionnaire to chart what training customers of work activity measures would find useful. When analysing the results, I noticed that a third of the replies did not include any plans after the work activity period. Did it signify that they were not planning ahead?

I decided to investigate the issue further with thematic interviews and to develop the study into my degree thesis. The study consists of two primary materials: questionnaires and thematic interviews. The survey was carried out among the customers of work activities and both customers and instructors of work activities were interviewed. The study is theory-guided and primarily qualitative. In addition, quantitative methods have been used in connection with the questionnaire.

My degree thesis shows that most of the unemployed who participate in work activities are to some extent planning ahead either regarding employment or life politics. Among the customers of work activities, factors that influence planning include background, former experiences in life, resources, circumstances and well-being, life politics, state of the society and labour market situation.

Key words: social problems, social rehabilitation, involvement, qualitative study

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Teoreettinen viitekehys	7
2.1	Työmarkkinoiden vaatimukset ja työn merkitys	7
2.2	Työttömyys kokemuksena.....	9
2.3	Työttömyys altistaa syrjäytymiselle.....	11
2.4	Kuntouttava työtoiminta vastauksena työttömyyden haitoille	13
3	Tutkimuksen toteutus.....	14
3.1	Aineiston keruu.....	14
3.1.1	Lomakekysely	17
3.1.2	Haastattelut.....	18
3.2	Aineiston analyysi.....	20
3.3	Tutkimuksen etiikka ja luotettavuus	21
4	Tulokset: elämän palapelin kokoamista	23
4.1	Duunareita ja pitkäaikaistyöttömiä.....	23
4.2	Opiskeluvalmiudet ja sosiaaliset taidot.....	31
4.3	Hyvinvointi ja osallisuus	37
4.4	Työn merkitys ja elämänpolitiikka	42
5	Johtopäätökset	47
5.1	Elämäntietäminen vaikuttaa tulevaisuuden suunnitteluun	48
5.2	Resurssien runsaus ja niukkuus vaikuttavat tulevaisuuden suunnitteluun.....	53
5.3	Hyvinvointi ja osallisuus vaikuttavat tulevaisuuden näköaloihin	57
5.4	Työn merkitys ja elämänpolitiikka tulevaisuuden suunnittelussa	63
	Painetut lähteet.....	70
	Sähköiset lähteet.....	71
	Julkaisemattomat lähteet	72
	Taulukot.....	73
	Liitteet	74

1 Johdanto

Opinnäytetyöni käynnistyi ollessani sosiaaliohjauksen syventävällä harjoittelujaksolla Hyvinkään-Riihimäen Ammattikoulutussäätiöllä (HRAKS), jossa järjestettiin työtoimintaa työttömille henkilöille. Työttömille järjestettävä kuntouttava työtoiminta on valtion aktivointipolitiikan mukaista. Sen tavoitteena on aktivoida työttömiä osallistumaan yhteiskuntaan ja työelämään. Tein harjoittelutehtävänä lomakekyselyn, jossa tutkin kyseisen yksikön pyynnöstä sitä, minkälaiset koulutukset ja ryhmävalmennukset työtoiminnan asiakkaat kokisivat tarpeellisiksi. Kysyin lomakkeessa koulutustarpeen lisäksi vastaajien taustatietoja (liite 1). Vastauksia analysoidessani hämmästyin, että yli kolmannes vastaajista jätti vastaamatta kysymykseen, jossa kysyin heidän jatkosuunnitelmiaan työtoimintajakson jälkeen (liite 2). Minua kiinnosti tutkia, mistä tämä johtuu. Eivätkö nämä ihmiset suunnittele tulevaisuuttaan? Mikä siihen on syynä? Päätin laajentaa tutkimukseni opinnäytetyöksi.

Opinnäytetyöni tarkoitus oli selvittää, miten kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan. Mitkä tekijät vaikuttavat heidän tulevaisuuden suunnitteluunsa. Tutkimuskysymykseksi kiteytyi, miten työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan, tai miksi he eivät sitä suunnittele. Lähdin selvittämään kysymystä teemahaastattelujen avulla. Kysymys on mielestäni tärkeä, sillä tulevaisuuden suunnittelu kantaa ihmistä elämässä eteenpäin. Työtoimintajaksot ovat suhteellisen lyhyitä, noin kolmesta kuukaudesta kahteen vuoteen. On huolestuttavaa, jos ihminen ei suunnittele elämäänsä tämän pidemmälle. Halusin selvittää tulevaisuuden suunnitteluun vaikuttavia tekijöitä, jotta tietäisimme, miksi osa ei suunnittele tulevaisuuttaan. Onko kyse elämänhallinnan ongelmasta? Minkälaista tukea nämä henkilöt tarvitsisivat? Aihe on merkityksellinen tulevan ammattini kannalta, sillä sosionomina tulen osallistumaan sosiaaliseen kuntoutukseen. Minun tulee tukea ja ohjata ihmisiä heidän matkallaan elämässä eteenpäin. Tulevaisuuden suunnittelun mekanismien tutkiminen auttaa minua tulevassa ammatissani.

Hakeuduin HRAKS:lle harjoittelujaksolle saadakseni tutustua aiemmasta kokemuksestani poikkeavan sosiaalialan asiakasryhmän kanssa työskentelemiseen. HRAKS:n asiakaskuntaa ovat työtoimintaan osallistuvat työttömät. Opinnäytetyöni tekeminen auttoi minua kehittämään ammatillisia valmiuksiani, sillä lomakekyselyä ja teemahaastatteluja tehdessäni pääsin tutustumaan tähän asiakaskuntaan. Minua kiinnosti tutustua tämän asiakasryhmän kuntoutuksen tarpeeseen ja kuntoutuksen toteuttamiseen. Opin käyttämään kyselyä ja haastattelua tiedonkeräysmuotoina ja ohjaamaan asiakkaita lomakkeiden täyttämässä.

Toteutin aineistojen keruun Hyvinkään-Riihimäen Seudun Ammattikoulutussäätiön Hyvinkään yksikössä työtoimintaa järjestävillä pajoilla. Keräsin aineistoni kymmeneltä eri pajalta. Osa pajoista oli suunnattu nuorille, valtaosa aikuisille työttömille. Lomakekyselyn vastaukset ke-

räsin työtoiminnan asiakkailta. Haastattelin sekä työtoiminnan asiakkaita että ohjaajia. Keräsin tutkimukseni aineiston keväällä 2014. Esitän molempien pääaineistojeni tulokset yhdessä. Olen jakanut tuloksia kuvaavan luvun neljä alalukuihin niiden teemojen mukaan, joita nostin esiin aineistostani. Johtopäätöksistä selviää, ettei aluksi hahmottunut kuva tulevaisuuden visioiden puuttumisesta ollutkaan niin synkkä, kuin ensi tulkinnalta näytti. Tutkimuksessani selvisi kuitenkin, että tulevaisuuden suunnittelu on muutakin kuin työelämään pääsyn suunnittelua.

2 Teoreettinen viitekehys

2.1 Työmarkkinoiden vaatimukset ja työn merkitys

Tutkin sitä, kuinka kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan, tai miksi he eivät sitä suunnittele. Tutkimukseni kohteet olivat tutkimuksen teon aikaan työttömiä. He osallistuivat työtoimintaan, koska heiltä puuttui työ. Voisiko yhteiskunnan ja työmarkkinoiden rakennemuutos olla yhteydessä tähän asian tilaan ja siten selittää heidän tulevaisuuden suunnitteluaan? Entä työmarkkinoiden vaatimukset yksilöiden ominaisuuksia kohtaan? Työ on yhteiskunnassamme iso osa elämää ja identiteettiä. Onko työlle annetulla merkityksellä työttömän henkilön elämänsuunnitteluun?

Yhteiskunnan muuttuminen on muuttanut työmarkkinoita. Teollinen eli moderni yhteiskunta oli työyhteiskunta. Teollisessa yhteiskunnassa oli tarjolla kapea-alaisia, rajattuja työtehtäviä. Työvoimaa tarvittiin tekemään suorittavaa työtä ja vaihetyötä. Teollisesta yhteiskunnasta on siirrytty jälkiteolliseen, postmoderniin yhteiskuntaan. Postmoderni yhteiskunta on palvelu- ja tietoyhteiskunta. Suomi on teknologisen kehityksen huipun tuntumassa. Teknologinen kehitys on laittanut liikkeelle työelämän rakennemuutoksen. Teollisuuden vaihetyö on vähentynyt huomattavasti. Vanhoja ammattinimikkeitä on kadonnut. Työtehtävät, työsuhteet, pätevyysvaatimukset ja palkkatasot olivat ennen suhteellisen vakaita. Vaihetyön väistyessä entisiä ammattinimikkeitä on korvattu yleisnimikkeillä. Uudenlaiset tuotantoprosessit synnyttävät uusia ammattinimikkeitä. Nimikkeen alla tehtävän työn sisältö voi vaihdella organisaation mukaan. Uudet nimikkeet eivät viittaa tiettyihin työtehtäviin eikä niillä ole sosiaalista muistia, jonka avulla ihmiset ymmärtäisivät niiden keskeisen sisällön. Kun työpaikoilla otetaan käyttöön yhä erikoistuneempaa teknologiaa, vaaditaan työntekijöiltäkin yhä pidemmälle vietyä koulutusta ja erikoisosaamista. Perinteiset teollisuuden ja palvelualojen työpaikat ovat vähentyneet. Rakennemuutokseen sopeutuminen vaatii jatkuvaa kouluttautumista. Lisäksi työvoiman tulisi kyetä ammatilliseen liikkuvuuteen. (Julkunen 2000, 222 - 223; Julkunen 2009, 55 - 59; Raunio 2006, 76 - 93.)

Rakennemuutoksen jälkeiset työmarkkinat eivät ole enää entisensä. Ennen työ oli suoja, lupaus toimeentulosta, jonka varaan rakennettiin elämä. Nykyään työ on menettänyt osan vakaudestaan. Ihmisellä ja hänen lähipiirillään ei ole kykyä turvallisuuden takaamiseen työn avulla. Työn epävarmuus on lisääntynyt. Työntekoa varjostavat lomautukset, irtisanomiset, työkyvyttömyyden uhka, pelko työmäärän kasvamisesta liian raskaaksi, siirto toisiin tehtäviin, kaiken kaikkiaan työn menettämisen uhka. Vakituinen työsuhde eläkeikään asti ei ole enää itsestäänselvyys. Elämän puitteet on sovittava työn mahdollisiin muutoksiin. 1990-luvun laman ja suurtyöttömyyden jälkeen suomalaisten kuva työelämästä ei ole ollut ruusuinen. Työssä koettu kiire, uupumus, stressi, epävarmuus ja epätyypilliset työsuhteet, kilpailu sekä ristiriidat ovat lisääntyneet. Yhä useampi on kokenut työelämän epäkohtien aiheuttavan masennusta, loppuun palamista ja halua paeta oravanpyörästä. Työntekijät kokevat, että henkilökuntaa on työpaikoilla liian vähän todelliseen tarpeeseen nähden. (Julkunen 2000, 226 - 228; Taira 2006 106 - 110; Julkunen 2009, 9 - 13, 59 - 60, 210 - 214.)

Työn löytäminen on tänä päivänä epävarmaa. Vaikka työllistyminen olisi onnistunut, on työn jatkuvuus ja mahdollisuus työn pitämiseen epävarmaa. Mahdollisuus työn jatkumiseen on ansaittava yhä uudelleen. Päästäkseen työmarkkinoille on yksilön kilpailtava muiden hakijoiden kanssa, markkinoitava itseään työnantajille ja todistettava vetovoimaisuutensa. Omia henkilökohtaisia ominaisuuksiaan, kuten pätevyyttä, taitoja, kehoa, kehityskelpoisuutta ja koko persoonaa on muokattava myyvämmiksi ja osattava markkinoida tehokkaasti. Nykypäivän työ esittää vaatimuksia työntekijöiden persoonia kohtaan. Työ on muuttunut haavoittavaksi. (Julkunen 2000, 222 - 223.) Ammatillinen koulutus ja tutkinnot ovat edellytys työn saamiselle. Työ- ja elinkeinoministeriön (2012, 15 - 19) mukaan työelämän osaamisvaatimukset ovat muuttuneet kahdenkymmenen vuoden kuluessa: Vuonna 1987 lähes 40 % työvoimasta oli vailla ammatillista koulutusta. Vuonna 2010 heitä oli enää 17 %. Ammatillisen koulutuksen ulkopuolelle jääminen syrjäyttää varmasti työelämästä. Tutkinto on lähes poikkeuksetta ehtona työllistymiselle.

Työ on keskeinen asia yhteiskuntamme kansalaisten elämässä, sillä se turvaa elannon, osallistaa yhteiskuntaan, mahdollistaa sosiaaliset suhteet työyhteisön kautta, määrittelee ajan käytön sekä tukee identiteetin ja itsetunnon rakentumista. Yhteiskuntamme sosiaalistaa ihmiset työhön. Lapsilta kysytään, mitä heistä tulee isona. Lapset ohjataan ajattelemaan aikuisuuttaan työn kautta. Kasvatusjärjestelmien tavoite on kouluttaa ja sosiaalistaa ihmiset työntekijöiksi. (Tuohinen 2000, 238 - 245.) Työn teolle esitetyistä perusteista tunnetuin on taloudellinen peruste: Työ turvaa toimeentulon. Työntekijä saa taloudellista hyötyä korvaukseksi menetetystä vapaa-ajastaan. Taloudellisten seikkojen lisäksi työntekoa voi selittää sosiaalisilla syillä, sillä ihminen on sosiaalinen olento. Sosiaalisen selityksen mukaan työ on yhteiskuntaan osallistumista. Työssä käyminen on sopeutumista sosiaalisiin normeihin. Työtä vaille jäävä kansalainen jää osattomaksi. Työstä saatavat sosiaaliset edut ovat jopa taloudellisia etuja

merkittävämpiä. Sosiaaliset normit ovat yksi syy käydä töissä. Työssä käyvän rooli istuu paremmin normeihin kuin työttömän rooli. (Hiilamo 2010, 265 - 284.) Julkusen (2000, 222 - 223) mukaan työssä puurtaminen elannon saamiseksi ei enää riitä ihmisille. Työssä tulisi voida ilmaista itseään ja toteuttaa itseään. Ihmisille ei enää kelpaa työ kuin työ, vaan työn sisällöllä on väliä. Työn odotetaan tuottavan myös nautintoa. Monelle tärkeintä työpaikalla on mielenkiintoinen työ, itsensä toteuttaminen sekä työyhteisön ilmapiiri.

Elämänpolitiikalla tarkoitetaan valintoja, joita ihmiset tekevät maailmassa, jossa heidän ei tarvitse enää noudattaa luontoon tai traditioihin perustuvia lakeja sellaisenaan. Ihmisillä on mahdollisuus aivan uudenlaiseen vapauteen ja itsensä toteuttamiseen. Ihmisten arvot ovat siirtymässä palkkatyöstä ja siitä saaduista tuloista yhä enemmän vapaa-aikaan. Työtä ja työn mielekkyyttä pohditaan elämänpolitiikan ja itsensä toteuttamisen näkökulmasta. (Julkunen 2000, 219 - 223.) Työttömyys voi olla elämänpoliittinen valinta. Hiilamon (2010, 265 - 284) mukaan postmodernissa yhteiskunnassa on siirrytty roolien omaksumisesta identiteettien valintaan. Sosiaaliset normit, jotka ennen velvoittivat voimakkaammin työelämään osallistumiseen, ovat heikentyneet. Työttömyys voi olla myös oma valinta, jota selittää esimerkiksi vapaa-ajan arvostus, läheisen sairaus, matkustelu tai lapsen hoito. Osa työikäisistä ei hahmota koulutuksen ja työssäkäynnin merkityksiä oman elämänsä suhteen. (Hiilamo 2010, 265 - 284.)

2.2 Työttömyys kokemuksena

Tutkimukseni kohteet olivat työttömiä. Työttömäksi jääminen ja työttömyys kokemuksena voivat vaikuttaa tulevaisuuden suunnittelun mielekkyyteen.

Yhteiskunnassa on rakenteellisia tekijöitä, jotka aikaansaavat työttömyyttä. Työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät aina kohtaa. Työelämän asenteet voivat syrjäyttää osan työväestöstä. Työttömyysturva sekä työvoimapalveluiden yhteensopimattomuus työllistämistoimenpiteiden kanssa voivat edesauttaa rakenteellista työttömyyttä. Työttömyyden pitkittyminen on itseään ruokkiva noidankehä. Pitkittynyt työttömyys vaikeuttaa työllistymistä. Työttömyyteen vaikuttavat myös yksilölliset tekijät. Vajaakuntoisuus, puutteet ammatillisissa ja sosiaalisissa taidoissa, puutteellinen koulutus, ammattitaidon vanheneminen sekä kasaantunut sosiaalinen huono-osaisuus vaikeuttavat työmarkkinoille palaamista. Jos ihminen ei pääse kehittämään ja ylläpitämään taitojaan, hän voi menettää hallinnan ja osaamisen tunteen. Niiden tilalle tulee epävarmuuden tunne, joka puolestaan haittaa työn löytämistä. (Kokko 2013, 114 - 115.)

Ihmisellä on psykologinen, evoluutiohistoriasta peräisin oleva tarve vertaisuudelle muiden ihmisten kanssa. Vertaisuus on tunnestrategia, jolla säädellään ristiriitoja. Vertaisuuteen kuuluu taitojen vaihto. Työ on vaihtosuhde, jossa oma taitopääoma vaihdetaan vastavuoroisesti toisen taidon tuotteeseen, joka on itselle tarpeen. Sosialisaatioissa ihmiset hinnoittelevat

taitonsa taitojen vaatiman erityisosaamisen ja ajankäytön perusteella. Taitojen keskinäinen vaihtaminen hyödyttää koko yhteiskuntaa. Työnjako palvelee yhteisten tavoitteiden saavuttamista. Työtön putoaa pois vaihtosuhteesta, joka liittyy työhön ja omaan taitopääomaan. Työtön menettää työhön liittyvän vertaisuuden. Vertaisuuden menettänyt jää osattomaksi, yhteisön ulkopuolelle. Tämän tähden työttömyys voi olla todella rankka kokemus. Se voi psykologisesti rinnastua lapsuuden arkkityyppiseen pelkoon: siihen, että jäisi vanhempiansa hylkäämäksi. Työttömäksi jäämiseen liittyy symbolisesti sama kipu ja häpeä. Ihmisen minän arvo mitätöityy. Häpeän kokeminen on evoluutiohistoriallisesti henkiinjäämiskysymys. Häpeä, alun perin hylkäämisen aiheuttama tunne, on ihmisen tunnestrategioihin rakentunut sisäsyntyinen rangaistus. Häpeän tarkoituksena on pitää ihmiset yhteisön jäseninä. Yhteisön pettäminen on ollut esi-isämme keskuudessa vakavasti rangaistava teko, josta seurauksena on ollut yhteisön ulkopuolelle joutuminen. Ulkopuolelle joutuminen ja yksin jääminen on merkinnyt yksilölle varmaa kuolemaa. (Tuohinen 2000, 246 - 249, 252 - 255.)

Työttömyys voi kokemustasolla olla työyhteisön hylkäämäksi tulemistä. Työtön hylätään tarpeettomana ja kelvottomana, ehkä korvataan toisella. Työttömäksi jääminen saa ihmisen pohtimaan, onko hänessä itsessään jotain vikaa. Oman arvon tai taidon kiistäminen loukkaa ihmistä. Työttömäksi jääminen aiheuttaa ahdistusta, avuttomuutta ja häpeää. Häpeä on ihmisen sisäinen rangaistus yhteisönsä pettämisestä. Se aiheuttaa masennusta, vihaa, epärationaalista uhmaa, aggressiivisuutta ja lamaanusta. Viha ja uhma liittyneinä häpeään vaikuttavat ihmisen toimintakykyyn. Työttömyys voi pitkittyä, koska ihminen ei halua alentua itsensä turhaan tyrkyttämiseen työmarkkinoilla tai työhön kohdistamansa tavoitetason alentamiseen. Työttömyyden pitkittyessä työttömyyteen liittyvät ongelmat syvenevät. Häpeästä, lamaanuksesta ja masennuksesta toipuva henkilö voi joutua aloittamaan kipuamisen sosiaalisen vaihdon asteikolla uudestaan lähes alusta. (Tuohinen 2000, 249 - 255.)

Työn puute aiheuttaa arvostuksen puutetta, toimeentulon ongelmia, itsetunnon laskua ja sosiaalisten suhteiden heikentymistä. Ympäristö voi yhdistää työttömyyteen köyhyyden, epäonnistumisen ja häpeän. Työtön itse ja hänen ympäristönsä saattavat miettiä, ovatko työttömät pinnareita ja tyhjäntoimittajia. Työttömän tekemisiä, valintoja ja kulutusratkaisuja saatetaan pohtia hänen työttömyytensä ja oletetun köyhyytensä kautta ja määrittää ne sen tähden poikkeaviksi. Henkinen selviytyminen on ollut työttömille keskimääräisesti haastavampaa kuin taloudellinen selviäminen. Työttömyys muodostuu vakavaksi taloudelliseksi ongelmaksi vasta työttömyysjakson pitkittyessä. Rahan puute aiheuttaa silti huolia ja kuluttaa energiaa. Ihminen tarvitsee jonkinlaisia tuloja tullakseen toimeen ja kyetäkseen olemaan osana yhteiskuntaa. Tietyntylaisia kulutustottumuksia pidetään kelpo kansalaisen mittapuuna. Työttömät eivät kykene kuluttamaan normien mukaisesti nykyään vallitsevassa kulutuskulttuurissa. Tämä seikka jättää heidät ulkopuolisiksi. Työttömät ovat viallisia kuluttajia, jopa yhteiskuntakelvottomia kansalaisia. (Taira 2006, 18 - 20, 106 - 110, 121 - 125.)

Työttömyys on raja. Työttömyys siirtää ihmisen kulttuurisesti hyväksytystä asemasta, statuksesta, vähemmän hyväksytyyn. Rajan toisella puolella on osallisuus työelämässä. Toisella puolella siintävät marginaalisuus ja ulkopuolisuus. Entisen työelämän osallisuuden menettäminen voi kuitenkin avata uusia mahdollisuuksia, jos henkilö pääsee kokemuksesta yli ja suuntaa kohti uutta. Kun tulevaisuus on niin epävarma, kuin se työttömäksi jääneellä ja pidemmän aikaa työttömällä voi olla, saattaa se olla kokonaan ajattelun ulkopuolella. Kun menneisyyden jatkuvuus on kriisiytynyt ja tulevaisuus on epävarma, kriisiytyy koko identiteetti. Työelämän rakennemuutosten myötä ennustettavuus on heikentynyt. Uusista mahdollisuuksista ei välttämättä ole tietoa. Suunnan katoaminen ja itsestäänselvyyksien haihtuminen savuna ilmaan on kriisi, ja kriisi on käänne. Käänne voi aikaansaada arvomuutoksen. Palkkatyön varaan rakentuvat elämänsuunnitelmat heikkenevät ja murenevat. Työn ympärille ei voi enää rakentaa identiteettiä ja elämänhallintaa. Uudet mahdollisuudet voivat löytyä työelämän ulkopuolelta. Uusia suuntia voivat antaa itseen tutustuminen, aika perheelle ja ystäville sekä haaveet. (Taira 2006, 183 - 193.)

Työttömyys voi muodostua kriisiksi. Se horjuttaa useampaa hyvän elämän peruspilaria. Työttömäksi jäävä henkilö menettää samalla kertaa varman toimeentulon, arjen rutiininsa sekä työpaikan sosiaalisen yhteisön ja työssäkäyvän statuksen. Työttömäksi jäänyt voi kokea menettäneensä kyvyn elämänsä hallintaan. Elämän suuret muutokset tuovat tullessaan surua, syällisyyttä ja huolta tulevaisuudesta. (Ruishalme & Saaristo 2007, 10 - 15.)

2.3 Työttömyys altistaa syrjäytymiselle

Työttömyys on yhteydessä kasautuneeseen huono-osaisuuteen ja sosiaaliseen syrjäytymiseen. Huono-osaisuutta aiheuttavat tekijät, kuten heikentynyt terveys ja taloudelliset ongelmat, saattavat olla yhteydessä tulevaisuuden suunnitteluun ja etenkin suunnittelun puutteeseen.

Syrjäytyminen on yksilöä yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikkoutta. Syrjäytyminen johtuu kasaantuneista ongelmista ja huono-osaisuuden kehän muodostumisesta. Syrjäytyneillä on heikot tulot ja resurssit kuin ympäröivän yhteiskunnan jäsenillä, eivätkä he kykene osallistumaan täysipainoisesti yhteiskunnalliseen elämään. Huono-osaisuutta edistävät työllisyyteen, koulutukseen, taloudelliseen tilanteeseen, asumiseen, terveyteen ja päihteiden käyttöön liittyvät ongelmat sekä väkivallan kokeminen. (Syrjäytymisen ehkäisy ja vähentäminen - työryhmä 2009, 5.) Työstä syrjäytyminen on merkittävin yhteiskunnasta syrjäyttävä tekijä. Työstä syrjäytyessään ihminen syrjäytyy myös toimeentulosta. Pitkittynyt työttömyys vaikeuttaa ihmisen sosiaalista selviytymistä. Syrjäytyminen on ihmisen yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikkoutta. (Raunio 2006, 9 - 16, 76 - 93).

Sosiaali- ja terveysministeriö (2012) määrittelee syrjäytymisen vastakäsitteen, osallisuuden, mukanaoloksi, vaikuttamiseksi, huolenpidoksi ja yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemiseksi. Osallisuus on sosiaalista hyvinvointia, köyhyyden ja syrjäytymisen ollessa tämän hyvinvoinnin puutetta. Sosiaali- ja terveystalitiikan strategian ja hallitusohjelman mukaan työpaikka on paras suoja köyhyyttä ja syrjäytymistä vastaan. Työikäisillä, eri tavoin työkykyisillä tulisi olla mahdollisuus työelämäosallisuuteen yksilöllisten resurssiensa mukaan. Raunion (2006, 9 - 16, 76 - 94) mukaan työ ja perhe ovat tekijät, jotka keskeisesti liittävät ihmisen yhteiskuntaan. Työstä ja perheestä syrjäytyminen on yhteiskunnallista syrjäytymistä. Yhteiskunnallisen hyvän elämän ihanteena on osallisuus. Kenenkään ei kuuluisi olla syrjäytynyt. Kaikille kuuluu osallisuus yhteiskunnassa normaaleista elintavoista ja elämänhallinnasta.

Työttömän toimeentulo on heikentynyt verrattuna työssä käyviin. Toimeentulo vaikuttaa yksilön elämänlaatuun ja hyvinvointiin. Työttömyys voi horjauttaa yksilön taloudellisesta toimeentulosta sosiaaliturvan ja yhteisöjen varaan. Tulojen putoaminen liian kauas väestön keskimääräisestä tulotasosta haittaa yksilön rahallista pärjäämistä ja mahdollisuutta yhteiskunnalliseen osallistumiseen. (Leinonen 2010, 42 - 45.) Työtön jää osattomaksi työyhteisöstä ja työpaikan ihmissuhteisiin kuulumisesta, kuulumisesta johonkin. Läheiset ihmissuhteet muodostavat työttömälle turvaverkon. Työttömyys voi vaikeuttaa ihmissuhteita. Suomalaisessa kulttuurissa palkkatyö on hyvin keskeisessä asemassa, työn puute määrittää henkilön ulkopuoliseksi ja epäkelvoksi. Työttömyys tuo parisuhteeseen taloudellisia jännitteitä ja ongelmia. Kun vain toinen parisuhteen osapuolista on työtön, tämä voi tuoda suhteeseen eriarvoisuutta. Työtön voi kokea häpeää taloudellisesta riippuvuudestaan. Työttömyys ja siihen liittyvä häpeä voivat muodostua esteeksi ihmissuhteille. (Taira 2006, 148 - 159.)

Sekä suomalaisten että kansainvälisten tutkimusten mukaan työttömien terveys on heikompi kuin työssä käyvällä väestöllä. Työttömyys ja työttömyyden uhka lisäävät sairastavuutta ja ennenaikaisen kuoleman vaaraa. Työttömyys ei ole yhteydessä terveyttä vaarantaviin elintapoihin niillä, joilla tällaisia elintapoja ei muutenkaan ole. Työttömyys voi kuitenkin johtaa haitallisten elintapojen, esimerkiksi alkoholin liikakäytön, lisääntymiseen niillä, joilla on taipumusta siihen. Pitkäaikaistyöttömyys on yhteydessä lisääntyneeseen sairastavuuteen sekä psyykkisiin ongelmiin. (Mannila & Martikainen 2005.) Työttömät sairastuvat työväestöä herkemmin koska he saavat vähemmän ennaltaehkäisevää hoitoa eivätkä he käy hoidattamassa vaivojaan yhtä todennäköisesti kuin työssä käyvät. Toisaalta huono terveys altistaa työttömyydelle. Kokemus heikosta terveydentilasta ja pitkäaikaissairaudet ovat yleisempiä työttömillä kuin työssä käyvillä. Työttömillä esiintyy työssä käyviä enemmän sydän- ja verisuonitautoja ja hengityselinsairauksia. Työttömyys altistaa ahdistuneisuushäiriöihin ja muihin mielen-terveysongelmiin. Etenkin masennuksen sairastaminen on työttömillä tavallista. Työttömyyteen liittyvä kohonnut itsemurhariski. (Heponiemi, ym. 2008, 11 - 19.)

2.4 Kuntouttava työtoiminta vastauksena työttömyyden haitoille

Kuntouttavalla työtoiminnalla pyritään vastaamaan työttömyyden aiheuttamiin haasteisiin ja ehkäisemään syrjäytymistä. Tutkimukseni kohteet olivat kuntouttavassa työtoiminnassa. Millainen vaikutus tällaisilla toimenpiteillä on työttömien elämään ja sitä kautta tulevaisuuden suunnitteluun?

Työttömien syrjäytymistä pyritään ehkäisemään politiikalla, joka aktivoi työttömät osallistumaan työllistämistoimiin. Työllistämistoimenpiteillä pyritään integroimaan työttömät työmarkkinoille. Työllistämistoimenpiteet kuuluvat aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan. Työmarkkinoilta syrjäytyneet henkilöt, pitkäaikaistyöttömät, ovat vaikeasti työllistettäviä.. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta pitkäaikaistyöttömyys lisää köyhyyden, sairauden ja ennen aikaisen kuoleman riskiä. Sosiaalipolitiikan tavoitteita ovat tasa-arvon ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistäminen. Aktiivinen sosiaalipolitiikka on tässä valossa lähellä työllisyyspolitiikkaa. Aktivointitoimet voidaan nähdä kurinpidollisina, sillä työttömiä veloitetaan sanktioiden uhallla osallistumaan vastikkeellisiin toimiin. Käytännössä aktivointitoimenpiteet kohdistuvat heikossa työmarkkina-asemassa oleviin, työ- ja toimintakyvyn vajauksista kärsiviin vähävaraisiin kansalaisiin. Tutkimusten mukaan aktivointitoimista hyötyvät parhaiten ne, joilla ei juuri ole työllistymisen esteitä. Syrjäytyneille seuraa uusia pettymyksiä. (Hiilamo 2010, 265 - 284; Karjalainen 2011, 227 - 248.)

Sosiaalisen syrjäytymisen uhka on peruste kuntoutuksen tarpeelle. Kuntoutuksella pyritään vahvistamaan sosiaalista osallisuutta. Tällöin pyritään vaikuttamaan yksilöihin, ryhmiin, yhteisöihin sekä yhteiskuntaan. Sosiaalisen inklusion toteutuminen riippuu yhteiskunnan rakenteista ja käytännöistä. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 131 - 153.) Kuntoutus on yhteiskunnallinen toimintajärjestelmä terveydenhuollon, työvoimahallinnon, sosiaalihuollon ja opetustoimen rajoilla. Kuntoutus on sosiaalipoliittinen keino edistää kansalaisten työ- ja toimintakykyä sekä mahdollisimman itsenäistä selviytymistä. Kuntoutuksella tuetaan vaikeissa elämäntilanteissa olevien ihmisten selviytymistä. Kuntoutustoimilla vaikutetaan kuntoutujan ja hänen ympäristönsä väliseen suhteeseen. Kuntoutus voidaan jakaa lääkinnälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Tämä jako määrittää ne keinot, joita kuntoutuksessa käytetään. Sosiaalisessa kuntoutuksessa toiminnan kohteena on yksilön ja yhteiskunnan välinen suhde. Kuntoutus on suunnitelmallista toimintaa, jonka tavoitteena on kuntoutujan elämänhallinnan tukeminen ja lopulta aktiivinen osallistuminen työelämään ja yhteiskunnan toimintaan. Kuntoutuksella pyritään vaikuttamaan kansalaisten toimintakykyyn, työkykyyn ja sosiaaliseen selviytymiseen. (Liukko 2006, 18 - 23; Jalava & Seppälä 2010, 251 - 261.)

Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on työttömien arjenhallintakykyjen parantaminen ja ylläpitäminen. Sen tarkoituksena on myös edistää työttömien mahdollisuuksia työllistyä ja päästä työmarkkinoille. Työtoiminnan tulee olla tarkoituksenmukaista työ- ja toimintakyvyn ylläpitämiseksi. Sen tulee olla myös riittävän vaativaa asiakkaan kykyihin nähden. Osalle asiakkaista työtoiminta sisältää vaativia ja vastuullisiakin työtehtäviä, osalle lähinnä päivätoimintaa. (Ihalainen & Kettunen 2006, 108.) Kunta on lain (L 189/2001, § 2) mukaan velvollinen järjestämään kuntouttavaa työtoimintaa pitkäaikaistyöttömille. Lakia sovelletaan alle 25-vuotiaisiin työttömiin työnhakijoihin heidän työttömyytensä kestänyt vähintään 180 päivää sekä 25 vuotta täyttäneisiin, kun heidän työttömyytensä on kestänyt vähintään 500 päivää. Työtön ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan yleensä aktivointisuunnitelman laatimisen kautta. Henkilö voi myös itse pyytää, että pääsisi kuntouttavaan työtoimintaan. Aktivointisuunnitelma laaditaan yhdessä asiakkaan, sosiaaliviranomaisen ja työvoimaviranomaisen kesken. Kuntouttavasta työtoiminnasta sovitaan aktivointisuunnitelmassa. Aktivointitoimet tulisi järjestää työttömien tarpeista käsin. Toimintaan tarvittaisiin lisää kuntouttavaa sosiaalityötä. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle. Kuntouttavassa työtoiminnassa ei synny työsuhdetta henkilön sekä toimintaa järjestävän tahon välille. (Sosiaaliportti 2012.)

Työllistämistoimenpiteet tehoavat parhaiten helpommin työllistyviin henkilöihin. Sen tähden työttömyyden rakenne on muuttunut vaikeammaksi. Hankalasti työllistyvien osuus työttömien keskuudessa on kasvanut. Työttömät voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään. Helpoimmin työllistyvät henkilöt, joiden työttömyys johtuu esimerkiksi tietyn ammattialan hetkellisestä laskusuhdanteesta. Pitkäaikaistyöttömillä on kasaantuneita ongelmia, ja he tarvitsevat intensiivistä tukea, kuntoutusta ja ammatillista koulutusta. Vaikeasti työllistyviä henkilöitä ovat kouluttamattomat nuoret, joilla ei ole työkokemusta, heikosti koulutetut, ikääntyneet, vajaa-kuntoiset sekä maahanmuuttajat. Vaikeimmin työllistyvät syrjäytyneet ja ”uloslyödyt” henkilöt. Heillä on taustallaan pitkä työttömyys, kriisiytynyt elämäntilanne, menetyksiä (esim. avioero) ja sairauksia. Heidän kohdallaan työllistämistoimenpiteitä tärkeämpää on arjen selviytymisen ja toimeentulon turvaaminen. Totuus on, että kaikkia henkilöitä ei voida työllistää aktivoivilla ja kuntouttavilla toimenpiteillä. Vaikeimmin työllistyvien henkilöiden työllistäminen on hidasta, osan kohdalla epärealistista. (Raunio 2006, 76 - 93.)

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Aineiston keruu

Käytin tutkimuksessani kahta pääaineistoa: lomakekyselyä (liite1) sekä puolistrukturoituja teemahaastatteluja (liitteet 3 ja 4). Toteutin aineistoni keruun sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä käyttäen, pääpaino oli kuitenkin kvalitatiivisissa menetelmissä.

sä. Tutkimukseni käynnistyi ollessani sosionomin opintoihini liittyvällä harjoittelujaksolla Hyvinkään-Riihimäen Seudun Ammattikoulutussäätiöllä. Tein harjoittelutehtävänä HRAKS:n sosiaalikuraattorien pyynnöstä lomakekyselyn siitä, millaisista sosiaalikuraattorien järjestämistä koulutuksista ja ryhmävalmennuksista HRAKS:n pajaharjoittelijat olisivat kiinnostuneita (liitteet 1 ja 2). Kyselyn vastauksia analysoidessani huomiota kiinnitti se, miten suuri osa, yli kolmannes vastanneista, oli jättänyt vastaamatta, kun kysyin lomakkeessa jatkosuunnitelmista työtoimintajakson jälkeen. Päätin tutkia sitä, miten työtoimintaan osallistuvat suunnittelevat tulevaisuuttaan, tai miksi he eivät suunnittele. Tutkimuskysymykseni on, kuinka työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan, tai miksi he eivät sitä suunnittele. Toteutin sekä lomakekyselyn että teemahaastattelut Hyvinkään-Riihimäen Seudun Ammattikoulutussäätiön Hyvinkään yksikössä, yhteensä kymmenellä eri pajalla.

Hyvinkään-Riihimäen seudun Ammattikoulutussäätiön toiminta-ajatuksena on parantaa toimialueensa työttömien sekä työelämän murroskohdissa olevien henkilöiden työllistymistä. Toiminta perustuu syrjäytymisuhan alla olevien tai jo yhteiskunnan ulkopuolelle joutuneiden henkilöiden auttamiseen sosiaalisen vahvistamisen keinoin. Kuntoutusta järjestetään ostopalveluina kuntien lisäksi vakuutusyhtiöille ja järjestöille. HRAKS tukee asiakkaitaan asettamaan tulevaisuudelleen tavoitteita ja kulkemaan näitä tavoitteita kohti. HRAKS tarjoaa työelämään valmentavia ja kuntouttavia palvelukokonaisuuksia sekä sosiaalisen nuorisotyön palveluita. HRAKS:n toimintaan kuuluvat myös työelämän kehittäminen, työnantajapalvelut ja rekrytointipalvelut. (HRAKS 2014, 1 - 4.)

Työtoiminnan eri muodot kulkevat työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ja valmennuksellisten toimenpiteiden välimaastossa. Esimerkiksi työkokeilu työorientoituneella pajalla on lähellä työvoimapolitiittista toimenpidettä, kun taas kuntouttava työtoiminta, jossa tuetaan asiakkaan elämänhallinnallisia kykyjä, on enemmän valmennuksellista. Valmentavat toimenpiteet ovat viimesijaista toimintaa joista on tavoitteena kuntoutua eteenpäin vähemmän tuettuihin palvelumuotoihin. Työtoiminnan parissa työskentelevän henkilökunnan ammattinimikkeet ja työn sisältö vaihtelevat jonkin verran toimipaikan mukaan. On tavallista, että toimipaikassa on sekä yksilövalmentajia että työvalmentajia. Yksilövalmentaja on sosiaalipuolen ammattilainen, joka tukee asiakasta tavoitteiden ja suunnitelmien laatimisessa. Yksilövalmentaja hallitsee ja ymmärtää kokonaistilanteen ja kulkee asiakkaan rinnalla. Yksilövalmentajien toimenkuvaan kuuluvat myös ryhmävalmennukset. Työvalmentaja opastaa ja ohjaa pajan työtehtävissä sekä tukee ja rohkaisee asiakasta arjessa. Työvalmentaja näyttää toiminnallaan esimerkkiä työntekijänä, antaa asiakkaalle palautetta tämän työtaidoista ja toimii esimiehenä työpajaympäristössä. (Hassinen 2003, 25, 38 - 49.)

HRAKS järjestää työllistymistä edistäviä palveluita sekä etsivää nuorisotyötä. Säätiön toimialuetta ovat Hyvinkää, Riihimäki, Hausjärvi, Loppi ja Nurmijärvi. Säätiö toimii myös ammatil-

lisen koulutuksen edistäjänä ja kehittäjänä. Toiminnan tavoitteena ovat laajat ja monipuoliset työkyvyn ylläpitämistä ja kehittämistä tukevat palvelut. Palvelut on suunnattu nuorille, aikuisille, työttömille, yrittäjille, alanvaihtajille sekä kuntoutujille. Työmylly nuoret on tarkoitettu 17-25-vuotiaiden asiakkaiden työllisyyden edistämiseksi, Työmylly aikuiset yli 25-vuotiaiden työllisyyden edistämiseksi, Työmylly palvelut järjestää tilauspalveluita yksityisille, yrityksille ja yhteisöille. HRAKS Etsivän Nuorisotyön toimenkuva on 16-29-vuotiaiden nuorten sosiaalinen vahvistaminen. HRAKS Yritysyhteistyö tukee yritysten ja työvoiman kohtaamista. HRAKS:n aikuisten palvelut tarjoavat yksilöllistä tukea oman polun löytämiseen. Työmyllyssä järjestetään työpainotteista toimintaa työttömille työnhakijoille. Työmyllyssä on mahdollisuus kartoittaa asiakkaan elämäntilannetta sekä työllistymis- ja koulutusmahdollisuuksia. Asiakkaan oma motivaatio, tarpeet ja toiveet otetaan huomioon erilaisia työharjoittelu-, työhön tutustumis- tai oppisopimuspaikkoja järjestettäessä. Onnistunut työharjoittelujakso voi johtaa työllistymiseen. Työpajoilla toimitaan erilaisissa työtehtävissä pääasiassa HRAKS:n omissa tiloissa. Harjoittelujakson aikana asiakas voi tutustua erilaisiin ammatteihin, työpaikkoihin ja koulutusmahdollisuuksiin. Toiminnalla vahvistetaan samalla asiakkaan arjenhallinnallisia taitoja ja työnhakuvalmiuksia. Asiakkaita tutustutetaan omaan asuinympäristöön ja asuinalueen toimintamahdollisuuksiin kuten liikuntaharrastuksiin. (HRAKS 2013a; HRAKS 2013b.)

Tutkimusstrategiani oli survey-tutkimuksen ja tapaustutkimuksen yhdistelmä. Survey-tutkimuksella saadaan kysely- tai haastattelumenetelmällä tietoja suurehkosta määrästä satunnaisotannalla valittuja kohteita. Survey-tutkimus on lähtökohdaltaan kvantitatiivinen tutkimus, mutta se voidaan toteuttaa myös kvalitatiivisena. Lähtökohtana on ilmiöiden, ominaisuuksien ja esiintymisen selvittäminen. (Jyväskylän yliopisto 2015a.) Tapaustutkimuksella tutkitaan yhtä tai muutamaa kohdetta tai ilmiötä keräten niistä yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa. Tulokset ovat laajan yleistettävyyden sijaan rajoittuneet omaksi kokonaisuudekseen. (Jyväskylän yliopisto 2015b.) Keräsin lomakekyselyllä aineiston, josta voi tehdä suuntaa-antavasti yleistäviä johtopäätöksiä. Otokseni ei ole tarpeeksi laaja tilastollisten yleistyksien tekemiseen. Haastattelujen avulla paneuduin erityisesti yhdeksän yksittäisen henkilön kertomuksiin. Lomakekyselyaineiston kanssa tulkiten haastattelujeni tuloksistakin voi tehdä varovaisia johtopäätöksiä. Syvensin lomakekyselyllä keräämääni tietoa haastatteluilla, koska koin kahden menetelmän yhdistämisen antavan kohteesta syvällisempää tietoa ja parantavan tutkimuksen validiutta.

Tutkittavina oli joukko hyvinkääläisiä työtoimintaan osallistuvia henkilöitä. Keräsin aineistoni strukturoidusti kyselylomakkeilla ja haastatteluilla. Minulla oli käytössä aineistoa, jonka olin harjoittelujaksollani kerännyt tätä opinnäytetyötä silmällä pitäen. Tämä aineistoni koostui kyselylomaketutkimuksesta (liite 1 ja liite 2). Tein tämän aineiston pohjalta lisätutkimusta puolistrukturoitujen teemahaastattelujen muodossa. Suunnittelin haastattelut aiemmin keräämäni aineiston pohjalta. Tutkimukseni on lähtökohdaltaan teoriaohjaava. Teoria, johon

perehdyin, ohjasi tutkimukseni aineiston keruuta ja analyysia sekä tulkintaa. Laadin teema-haastatteluni rungon (liite 3 ja liite 4) soveltamani teorian pohjalta. Tutkimukseni ei kuitenkaan ollut teoriasidonnainen. Teoreettinen viitekehyseni ei rajannut aineiston keruuta. Minulla ei ollut teoriasta johdettuja hypoteeseja, eikä käyttämäni teoria rajannut tulosten tulkintaa. Tein aineistosta tulkintoja, jotka eivät pohjanneet hyödyntämäni teoriaa. Kuljetin teoriaa mukana tutkimukseni tulosten tulkinnassa.

3.1.1 Lomakekysely

Tein harjoittelujaksollani HRAKS:lla lomakekyselyn, josta saamaani aineistoa (liite 2) käytän opinnäytetyössäni. Lomakekysely on tutkimukseni toinen pääaineisto. Sain kyselyyni 78 vastausta. Kyselylomakkeessani (liite 1) oli sekä avoimia että monivalintakysymyksiä. Avoimilla kysymyksillä halusin saada vastaajien omia näkemyksiä esimerkiksi siitä, minkä he kokevat ammatikseen, miten he kertovat tulevaisuudensuunnitelmistaan tai mitä hyötyä he uskovat saavansa koulutuksesta. Monivalintakysymyksiä käytin sellaisissa seikoissa, joita minun on mielekkäintä vertailla valmiiden vaihtoehtojen pohjalta. Monivalintakysymyksillä hain tietoa tosiasioista, joihin en halunnut subjektiivisen näkemyksen vaikuttavan. Esimerkiksi työttömyysjakson pituutta kysyin monivalintakysymyksellä, jossa mukailin HRAKS:n sähköisessä kirjaamisjärjestelmässään käyttämää mallia. Avoimen kysymyksen riskinä olisi tässä tapauksessa ollut, että ihmiset vastaisivat työttömyysjaksonsa olleen ”pitkä” tai ”lyhyt” tai muuta vastaavaa. On kuitenkin subjektiivinen näkemys, onko puolen vuoden työttömyys pitkä vai lyhyt aika.

Kyselyn etuna on mahdollisuus kerätä aineistoa laajalta ihmisjoukolta ja saada samalla vastauksia moneen kysymykseen. Lomakekysely altistaa tutkimuksen kuitenkin sille mahdollisuudelle, että vastaajat ymmärtävät kysymykset väärin tai eivät suhtaudu niihin vakavasti. Vasta kyselyn toteuttamisen jälkeen voidaan arvioida vastausvaihtoehtojen onnistuneisuutta. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2007, 188 - 199.)

Tiedustelin, millaisia koulutuksia pajaharjoittelijat katsovat itselleen tarpeellisiksi, minkälaisia eivät, minkä kokoisessa ryhmässä he osallistuisivat mieluiten koulutukseen ja kuinka pitkänä ajanjaksona he jaksaisivat osallistua koulutukseen. Lisäksi kysyin opinnäytetyötutkimukseni vuoksi vastaajien ikää, sukupuolta, työttömyysjakson pituutta, pajan koettuja hyötyjä sekä suunnitelmia pajajakson jälkeen. En laittanut lomakkeeseen kysymyksiä mahdollisista elämänhallinnallisista ongelmista. Ajattelin sen kaltaisten kysymysten tekevän lomakkeestani pajaharjoittelijoille ikävän täyttää. He ovat kuitenkin joutuneet käymään niitä asioita läpi viranomaistahojen kanssa, sekä lomakkeilla että ilman. Minun ei olisi välttämätöntä mässäillä ihmisten kurjuudella. Voisin laatia tutkimuksestani ”ratkaisukeskeisen”.

Kokosin lomakekyselyni aineiston 7.-23.2.2014. Kiertelin Kierrätyskeskuksen pajoilla, lähestyin kolmisivuisen kyselylomakkeeni kanssa pajaharjoittelijoita yksi kerrallaan tai pienryhminä. Kun heillä ei ollut työtehtäviä juuri kesken tai muita kiireitä, pyysin heitä täyttämään kyselylomakkeeni. Sovin Uusiopajan, Mediapajan sekä nuorten pajojen ohjaajien kanssa ajan kohtia, jolloin kävin tekemässä kyselyni näillä pajoilla. Esittelin itseni pajaharjoittelijoille ja kerroin, mitä lomakkeellani tutkin ja miksi. Suurin osa harjoittelijoista täytti kyselylomakkeeni. Moni täytti sen perusteellisesti. Olin lähettyvillä, kun harjoittelijat täyttivät lomakkeita. Jos heillä oli kysymyksiä lomakkeen täytöstä, ohjasin heitä. Sanoin, että jos tulee vastaan liian vaikeita kysymyksiä tai sellaisia kysymyksiä, joihin he eivät halua vastata, ne kohdat saa jättää tyhjiksi. Maahanmuuttajataustaisia, heikosti suomen kieltä osaavia henkilöitä ohjasin lomakkeiden täytössä lähes kädestä pitäen. Osa harjoittelijoista ei suostunut täyttämään lomakettani. Vastaamisesta kieltäytyneet olivat enimmäkseen remonttipajan harjoittelijoita, keski-ikäisiä miehiä. Syyksi kieltäytyneet sanoivat, etteivät he ehdi tai jaksa täyttää lomakkeita. Yksi sanoi syyksi sen, että lomakkeessa kysytään työttömyysjakson kestoa.

3.1.2 Haastattelut

Tutkimukseni toinen pääaineisto olivat haastattelut. Toteutin haastatteluni puolistrukturoituna teemahaastatteluna. Puolistrukturoidussa haastattelussa on kaikille haastateltaville samat tai lähestulkoon samat kysymykset. Puolistrukturoitu haastattelu sopii tilanteisiin, joissa pyritään keräämään tietoa juuri tietyistä asioista, eikä haastateltaville ole tarpeen antaa suuria vapauksia kertomisen suhteen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a.) Teemahaastattelu on muodoltaan lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimailta, se on strukturoidumpi kuin avoin haastattelu. Teemahaastattelu etenee ennalta päätettyjen teemojen avulla. Haastateltavien tulkinnat ja merkityksenannot pyritään huomioimaan, myös heidän vapaalle puheelleen annetaan tilaa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b.)

Haastattelujen teemat liittyivät työtoimintaan osallistuvien henkilöiden taustatekijöihin, opiskeluvalmiuksiin ja muihin resursseihin, käsityksiin työmarkkinoista ja työmarkkinoiden vaatimuksista, työn merkityksen kokemiseen sekä tulevaisuudensuunnitelmiin. Laadin haastattelujen kysymykset teemojen mukaan. Muotoilin kysymykset lomakkeelle valmiiseen järjestykseen. Laadin eri kysymykset kuntouttavaan työtoimintaan osallistuville henkilöille (liite 3) sekä henkilökunnan edustajille (liite 4). En antanut haastateltavilleni valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan he saivat vastata omin sanoin. Tarvittaessa täydensin kysymyksiäni lisäkysymyksin. Toteutin haastattelut työpajaympäristöissä. Arvelin tämän ympäristön olevan haastateltaville luontevin. Työpajaympäristö on heille tuttua aluetta, mutta en tunkeutunut liian yksityiseen alueeseen, kuten kotiin. Työpajalla oli haastateltavia työtoiminnassa käyviä ajatellen muita samassa veneessä olevia henkilöitä, minkä toivoin lievittävän kysymysten rankkuutta. Työntekijöitä ajatellen pajaympäristö oli heidän työpisteensä, jossa he saivat itse

määrätä rauhallisen ajankohdan haastattelulle. Haastattelutilanteessa annoin kysymykset haastateltaville luettavaksi ennen, kuin aloitin haastattelemisen. Toteutin haastattelut yksilöhaastatteluina. Käytin haastattelujen tallentamiseen nauhuria. Litteroin haastattelut sanatarkasti. Huomioin naurahdukset ja puhekielisyyden. En kirjannut taukoja, tuhahduksia, yms. Keksinkin haastattelemilleni henkilöille peitenimet, jottei heitä voisi tunnistaa.

Tutkimukseni tuotti aineistoa sekä siitä, mitkä tekijät tukevat työttömien tulevaisuuden suunnittelua, että siitä, mitkä seikat aiheuttavat näköalattomuutta. Halusin tietää, miten työttömät itse kertovat tulevaisuuden visioihin ja suunnitteluun liittyvistä tekijöistä. Halusin tietää heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä työttömien tulevaisuuden suunnittelusta laajemmin. Siksi valitsin tutkimusmenetelmäksi teemahaastattelun. Haastattelujeni teemat nousivat esiin HRAKS:lla harjoittelujaksolla tekemästäni lomakekyselystä. Kyselyn lisäksi teemoihin vaikutti työttömyyteen liittyvä kirjallisuus ja tutkimukset, joihin perehdyin, sekä harjoittelujaksollani kokemani asiat ja tekemäni havainnot. Valitsin teemoiksi asioita, joilla arvelin olevan vaikutusta tulevaisuuden suunnitteluun. Haastattelun teemoja olivat kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvien työttömien taustatekijät, terveyden tila, vuorovaikutustaidot, opiskeluvalmiudet, kokemus työttömien yhteiskunnallisesta asemasta, työelämän merkityksellisyyden kokeminen ja tulevaisuuden suunnitelmat. Haastattelemiltani työtoiminnan ohjaajilta kysyin lisäksi heidän koulutustaustaansa, työttömien parissa tehdyn työuran pituutta sekä kuntouttavan työtoiminnan jaksojen pituutta. Ryhmittelin kysymykset haastattelurunkoon teemojen mukaan (liite 3 ja liite 4).

Alkuperäisenä suunnitelmanani oli haastatella kahta kuntouttavan työtoiminnan parissa työskentelevää henkilöä sekä neljää työtoiminnan asiakasta. Päätin tarkastella kahta erilaista pajaympäristöä. Toinen oli matalan kynnyksen palvelua tarjoava paja, jossa toteutetaan sosiaalista kuntoutusta. Toinen oli työelämään valmentava paja, jossa työtoimintaan osallistuvilla asiakkailla oli työelämää vastaavia tehtäviä, kuten asiakaspalvelua. Sovin molempien pajojen työntekijöiden kanssa haastatteluista etukäteen. Mennessäni pajaympäristöihin valikoin asiakkaita haastateltavakseni pyytämällä heitä henkilökohtaisesti. Osa asiakkaista kieltäytyi haastattelusta. Haastatteluun suostuvat asiakkaat valikoituivat mukaan. Työelämään valmentavalta pajalta tavoitin suunnitellusti kaksi asiakasta. Matalan kynnyksen pajalta haastateltavia kertyi viisi. Poikkesin alkuperäisesti suunnitelmastani ja kutsuin kolme henkilöä haastateltavakseni. Työtoiminnan ohjaaja kertoi yhden haastateltavakseni valikoituneista henkilöistä sairastavan muistisairautta, mikä haittasikin haastattelun onnistumista. Pyysin vielä yhden henkilön lisää haastateltavakseni. Kun lopetin hänen haastattelunsa, tuli eräs henkilö huoneeseen, jossa tein haastattelut, ja kysyi, täälläkö niitä haastatteluja tehdään, ja ilmoittautui vapaaehtoiseksi haastateltavaksi. Niinpä haastattelin vielä hänet. Pyysin haastattelemiani henkilöitä arvioimaan fyysistä terveyttään, psyykkistä vointiaan ja työelämässä tarvittavia

vuorovaikutustaitojaan asteikolla yhdestä kymmeneen. Yksi tarkoitti huonoa, kymmenen erittäin hyvää.

3.2 Aineiston analyysi

Analysoin molemmat pääaineistoni, lomakekyselyn ja teemahaastattelut, aluksi erikseen. Lomakekyselyä analysoidessani käytin kvalitatiivisten menetelmien lisäksi kvantitatiivisia menetelmiä. Laskin määrällisesti, kuinka moni vastaaja vastasi mitenkään, ja vertailin lukuja ristiintaulukoinnin keinoin. Kyselylomakkeessani (liite 1) oli myös avoimia kysymyksiä, joiden vastauksia analysoin laadullisesti. Teemahaastattelut analysoin kvalitatiivisesti. Tuloksia tulkitessani yhdistin molemmat aineistot. En tulkinnut niitä erikseen, vaan laadin suoraan synteesin. Sain lomakekyselyyni 78 vastausta, tämä aineisto on liian pieni, jotta siitä voisi tehdä tilastollisia johtopäätöksiä.

Haastatteluissa nauhoitetut keskustelut ja pajaharjoittelijoiden vastaukset kyselylomakkeiden avoimiin kysymyksiin ovat heidän tuottamaansa puhetta, sanoja ja merkityksiä. Ihmisen luonteeseen kuuluu merkitysten antaminen asioille, asioita ymmärretään ja käsitellään merkitysten kautta. Asioille annetut merkitykset voivat vaihdella eri kulttuurien välillä sekä eri elämäkokemuksen omaavien yksilöiden välillä. Eri ihmiset voivat antaa käsitteille, kuten työ, tulevaisuus, ryhmä ja hyvä elämä, erilaisia merkityksiä. Asioille annetut merkitykset vaihtelevat sen kontekstin mukaan, mihin ne on sijoitettu. (Eskola & Suoranta 2008, 44 - 51.) Tutkimuksessani sekä haastattelujen ympäristön funktio (työtoimintaa työttömille) että haastattelun teemat vaikuttavat niin, että merkitykset nähdään työn ja työttömyyden kontekstien kautta. Tutkin sitä, miten haastateltavat itse kokevat asiat ja mitkä merkitykset toimivat heidän oman toimintansa tai muiden toiminnan motiiveina. En tutkinut sitä, minkälaisia diskursseja ja kieltä sinänsä haastateltavani tuottivat. Käytin aineistojeni analyysitapana teemoittelua. Teemoittelin aineiston teemahaastattelujen runkoa mukaillen sekä aineistostani nostamien aiheiden mukaan. Teemahaastattelun runko pohjautui lomakekyselyn aineistoon sekä teoreettiseen viitekehykseeni. Elämänpolitiikka-teeman nostin teorian ohjaamana aineistosta. Teemoittelun jälkeen koodasin aineiston.

Kvalitatiivisen aineiston analyysillä pyritään aineistoa selkiyttämällä, kasvattamaan sen informaatioarvoa ja tuottamaan sitä kautta uutta tietoa tutkimuksen kohteesta. Laadullinen tutkimus hakee selitystä yksittäistapauksille. Löydetty selitysmallit voivat toki toimia laajemminkin. Aineistosta pelkistetään, tiivistetään ja yhdistetään samankaltaisia havaintoja. Nämä havainnot ovat näytteitä samasta ilmiöstä. Tutkimuksen kohteena ovat yksilöt ja heidän toimintatapansa. Erilaisista tarinoista etsitään samankaltaisia piirteitä, joiden pohjalta muodostetaan koko aineistoa koskevia sääntöjä ja sääntörakenteita. Tämä ei kuitenkaan tarkoita tyyppitapausten tai keskiverron etsimistä. Poikkeamia tarkastellaan suhteessa aineistoon.

Poikkeuksiin tulisikin tarttua ja kysyä, mistä ne kertovat. Erot eri havaintoyksiköiden välillä ovat merkitsevä tekijä. Lukuisat havainnot pelkistetään suppeaksi havaintojoukoksi. Havaintojen ja taustalla olevan teorian kautta saatujen vihjeiden ja johtolankojen avulla tehdään merkitystulkinta. Havaintoja tulisi tulkita aikaisemmista tutkimuksista saatujen vihjeiden valossa. Kvalitatiivinen tutkimus on sekä merkitysmaailman rekonstruointia että rationaalisen toiminnan selittämistä. Havaintojen analyysiin vaikuttaa se näkökulma, mistä havaintoja tarkastellaan. Eri lähteet voivat antaa keskenään erilaista, pirstaleistakin informaatiota eri näkökulmista. Kvalitatiivisen tutkimuksen kohteena ovat tavallisesti ihmiset tai muut sen kaltaiset kohteet, jotka eivät ole tasalaatuisia toistensa variantteja ja mittayksiköitä. Ihmisiä tutkiva tutkimus on luonteeltaan ymmärtävää ja selittävää. Kvalitatiivinen tutkimus on havaintojen tuottamista ja selittämistä. (Eskola & Suoranta 2008, 137 - 138, 149 - 159, 174 - 180; Alasuutari 2011, 38 - 54.)

3.3 Tutkimuksen etiikka ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisiä kysymyksiä ovat esimerkiksi Suojasen (1982, Eskola & Suoranta 2008, 52 - 59 mukaan) tutkimuslupaan liittyvät kysymykset, tutkimusaineiston keruu, tutkimuskohteen hyväksikäyttö, tutkijan osallistumisesta aiheutuvat vaikutukset ja tutkimuksesta tiedottaminen. Sain tutkimuslupan HRAKS:n palvelupäällikkö Tapio Piilolalta. Kaikki tutkimukseni kohteena olleet henkilöt olivat täysi-ikäisiä. Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden täydellinen anonymiteetti säilytettiin. He saivat itse valita, osallistuivatko he tutkimukseeni vai eivät. Näin kunnioitin heidän itsemääräämisoikeuttaan. Tutkimukseni kohteet eivät tiedä oppimispäiväkirjaani varten tekemistäni havainnoista. Oppimispäiväkirja aiheuttaa eettisen ongelman siinä suhteessa, että henkilöt, joista olen tehnyt havaintoja siihen, eivät ole tietoisia näiden havaintojen kirjaamisesta. Olen kuitenkin kirjannut havainnot täysin anonymisti. Kerroin lomakekyselyni vastaajille kyselyn olevan nimetön. Kerroin kyselystä kerättyjä tietoja käytettävän opinnäytetyöhöni. Haastatteluihin kysyin luvan jokaiselta haastattelulta henkilöltä ja kerroin nauhoittavani haastattelut. Kerroin haastattelujen aineiston tulevan opinnäytetyöni aineistoksi. Käytän haastatteluaineistoa niin, että henkilöitä ei voi tunnistaa. Tutkimukseni kohteet tiesivät hyödyttävänsä opinnäytetyötäni. Lomake- ja haastattelukysymyksiä laatiessani pohdin, miten paljon minun on tarpeellista kysyä henkilöiltä sellaisista asioista, joihin vastaaminen voi tuntua ikävältä. Harkitsin sitä, miten paljon tarvitsen tällaista tietoa saadakseni tutkimukseni kannalta oleellisen tiedon. Pyrin välttämään ihmisten kurjuudessa ja deprivaatiossa rypemistä. Pyrin siihen, etten tuottaisi tutkittavilleni emotionaalisesti liian raskaita kokemuksia.

Tutkimukseen osallistumisesta ei saa aiheutua haittaa tutkittaville. Haastattelujen avulla sain paljon kiinnostavaa tietoa haastatelluistani. Kaikkea tätä en voinut esittää, vaikka se olisikin oleellista tulosteni kannalta. Jouduin karsimaan tietoa vaitiolovelvollisuuden takia, sekä sen

vuoksi, ettei haastattelemani henkilöitä tunnistettaisi. Haastattelemani henkilöt paljastivat minulle kipeitäkin asioita elämästään. Haastattelujen tuloksia analysoidessani ja tulkitessani minun piti pohtia, kuinka paljon voin kertoa. Tutkimukseni ei saanut muodostua ihmisten vaikeuksilla rypemiseksi. Laadittuani yhden ensimmäisistä versioista tulosten tulkinnasta tarjosin sen luettavaksi HRAKS:n työntekijöille, jotka olivat olleet haastateltavinani. Heidän toiveestaan muutin alkuperäistä tekstiäni. Karsin tutkimuksen kannalta hyödyllistä aineistoa, sillä minun oli huomioitava tutkimuksen kohteiden toiveet siitä, mitä he eivät halunneet sellaisenaan julkaistavaksi. Kaikkea selville saamaani en voinut eettisistä syistä julkaista, muuta kuin suodattimen läpi. Lomakekyselyn aineistoa kerätessäni kerroin kyselyyn osallistuttavan anonyymisti, enkä näyttäisi kyselylomakkeita ulkopuolisille. Käytännössä, oltuani HRAKS:lla harjoittelujaksolla, tunsin monia kyselyyn osallistuneita sen verran, että pystyin tunnistamaan heitä lomakkeissa annettujen tietojen perusteella. Tiesin näistä henkilöistä enemmän, kuin lomakkeista kävi ilmi. Eettisistä syistä en kuitenkaan voinut hyödyntää näitä tietojani tuloksia tulkitessa. Minun oli käsiteltävä lomakkeita sellaisenaan, ilman tutkimukseen liittymättömiä taustatietojani.

Tutkimusetiikan mukaan tutkimuksen on oltava luotettava. Reliabiliteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa käytetyillä menetelmillä saadaan tuloksia, jotka eivät ole sattumanvaraisia, ja jotka ovat toistettavissa. Ollakseen luotettava on tutkimuksen oltava validi. Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa on tutkittu juuri sitä, mitä siinä oli tarkoitus tutkia, ja tutkimusmenetelmillä on kyetty mittaamaan juuri tätä. Tutkimuksen tulosten on lisäksi oltava siirrettävissä toisiin, vastaavankaltaisiin tilanteisiin. Tutkimuksessa tehtyjen tulkintojen on saatava tukea vastaavanlaisia ilmiöitä tarkastelleista tutkimuksista. Luotettavuuteen vaikuttaa myös se, vastaavatko tutkijan käsitykset tutkittavien käsityksiä asioista. (Järvenpää 2006.) Käytin lomakekyselyä aluksi toiseen tutkimukseen, HRAKS:n sosiaalikutuattorien tarpeisiin (liitteet 1 ja 2). Analysoin lomakekyselyn vastauksia uudelleen opinnäytetyötäni varten, näin tulkinnat olivat valideja opinnäytetyön kannalta. Pysin laatimaan teemahaastattelujeni rungot (liitteet 3 ja 4) niin, että voin kerätä kysymyksillä tietoa tutkimuskysymykseni, eli miten työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan, varten. Tutustuin tutkimuksiin, joita oli tehty vastaavanlaisissa tilanteissa, eli aktivointitoimenpiteiden kohteena olevien työttömien parissa (näistä tarkemmin luvussa 4). Aiemmin tehdyissä tutkimuksissa oli saatu samankaltaisia tuloksia kuin omassa tutkimuksessani. Lomakekyselyni (liite 1) ja teemahaastattelun runkoni (liitteet 3 ja 4) soveltuvat käytettäväksi vastaavanlaiselle joukolle tutkittavia samankaltaisissa olosuhteissa. Niissä ei ollut erityispiirteitä, jotka liittyisivät vain esimerkiksi Hyvinkäällä työtoimintaan osallistuviin tai HRAKS:n pajojen asiakkaisiin. Lomakekyselyjä tulkitessani en voinut olla varma, olivatko kyselyyn vastanneet henkilöt käsittäneet kysymysten merkitsevän samaa kuin minä kysymyksilläni tarkoitin. Kysymykset olivat kuitenkin yksinkertaisia (liite 1). Haastatellessani oli helpompi tarkistaa, kokivatko haastatellut kysymyksien merkitsevän samaa kuin minä. Tulkintaeroja kysymysten ja vastausten merkitysten

suhteen saattaa silti esiintyä. Sekä lomakekyselyä että haastatteluja tehdessäni moni vastaaja kysyi minulta kysymysten merkitystä ja muita asioita, jotka he kokivat epäselviksi. Kykenin vastaamaan heille saman tien, ja tämä paransi tutkimukseni luotettavuutta.

4 Tulokset: elämän palapelin kokoamista

Jaoin tämän luvun alaotsikoihin teemahaastattelujeni (liite 3 ja liite 4) teemoihin pohjautuen neljän teeman ympärille, jotka nostin esiin aineistostani. Teemoja ovat työtoimintaan osallistuvien työttömien taustatekijät, opiskeluvalmiudet ja sosiaaliset taidot, kokemus hyvinvoinnista ja osallisuudesta sekä työn merkitys ja elämänpolitiikka. Tuloksia analysoidessani nämä neljä teemaa selittivät tulevaisuuden suunnittelua vahvimmin.

4.1 Duunareita ja pitkäaikaistyöttömiä

Tässä alaluvussa tutustun tutkimuksen kohteideni taustatietoihin, kuten ikään, koulutukseen ja työttömyysjakson pituuteen. Havaitsin näillä taustatekijöillä olevan yhteyttä siihen, suunnitteliko henkilö tulevaisuuttaan vai ei. Esitän aluksi taulukon 1, johon olen koonnut kyselyyn osallistuneiden vastaukset heidän jatkosuunnitelmistaan työtoimintajakson jälkeen. Osa vastaajista mainitsi useamman taulukossa mainitun vaihtoehdon. Sen tähden en laittanut taulukoon Yhteensä -saraketta, sillä se ei olisi totuuden mukainen.

Taulukko 1 Jatkosuunnitelmat työtoimintajakson jälkeen

Jatkosuunnitelmat työtoimintajakson jälkeen	Vastanneiden henkilöiden määrä
Opiskelu	15 (19,2 %)
Työ	10 (12,8 %)
Opiskelu tai työ	10 (12,8 %)
Oppisopimuskoulutus	3 (3,8 %)
Yrittäjäyys	1 (1,3 %)
Työkokeilu	8 (10,3 %)
Terveiden saaminen kuntoon, sitten opiskelu/ työ	2 (2,6 %)
Eläke	1 (1,3 %)
Loma	1 (1,3 %)
Ei suunnitelmia/ jätti kohdan tyhjäksi	30 (38,5 %)

Kysymykseni lomakkeessa oli avoin kysymys. Vastaajista usea suunnitteli tulevaisuuttaan työelämään pääsemisen kannalta. Vastaajat suunnittelivat töihin pääsyä, opiskelua, tai näkivät nämä vaihtoehtoisina suunnitelmina toisilleen. Työkokeilun kautta työelämään ponnistaminen

kiinnosti vastaajia jonkin verran. Yrittäjäksi ryhtymistä ja oppisopimusta suunniteltiin jonkin verran, mutta huomattavan vähän. Osa vastanneista kertoi suunnittelevansa työllistymistä tai kouluttautumista, jähka he olisivat saaneet terveydentilansa riittävän hyvään kuntoon. Nämä vastaajat suunnittelivat tulevaisuuttaan työelämään pääsemisen kannalta, mutta heikko terveydentila haittasi toimintaa suunnitelmien toteuttamiseksi. Yksi vastaaja toivoi pääsevänsä eläkkeelle, toinen halusi lomailla työtoimintajakson jälkeen. Muita mainittuja jatkosuunnitelmia olivat asunnon hankkiminen, muutto toiselle paikkakunnalle, äitiysloma sekä työkyvyn ja jaksamisen kartoitus. Suurin osa vastanneista siis suunnitteli tulevaisuuttaan työtoimintajakson jälkeen. Huomiotani herätti se, että yli kolmasosa vastaajista, joko ilmoitti, ettei heillä ollut jatkosuunnitelmia työtoimintajakson jälkeen, jätti tämän kohdan tyhjäksi tai piirsi siihen kysymysmerkin. Miksi näin oli? Eivätkö nämä ihmiset oikeasti suunnitelleet tulevaisuuttaan? Vai kokivatko he, että avoimeen kysymykseen pitäisi tässä yhteydessä vastata jonkin sosiaalisesti hyväksytyn, työllistymiseen liittyvän suunnitelman avulla? Onhan mahdollista, että he suunnittelivat elämäänsä eteenpäin, mutteivät kokeneet näitä suunnitelmia soveliaiksi vastauksiksi lomakekyselyni viitekehityksessä. Pieni osa vastaajista ilmoitti jatkosuunnitelmien olevan mietinnän alla. Eräs vastaaja perusteli jatkosuunnitelmien puuttumista sillä, että kuntouttava työtoiminta sopi hänen sen hetkiseen elämäntilanteeseensa.

Selvitin tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden taustaa, muun muassa heidän työhistoriaansa, koulutustaan ja työttömyyshistoriaansa. Kyselylomakkeessani kysyin työtoimintaan osallistuvien henkilöiden työttömyysjakson pituutta. Kysymys oli monivalintakysymys. Vaihtoehtoina olivat taulukossa esitetyt työttömyysjakson pituudet. Vaikuttaako työttömyysjakson pituus tulevaisuuden suunnitteluun tai suunnitelmien puuttumiseen? Tähän kysymykseen hain vastausta seuraavalla taulukolla. Työttömyysjaksonsa pituuden ilmoitti 75 vastaajaa, kun kyselyyn vastasi kaiken kaikkiaan 78 henkilöä.

Taulukko 2 Työttömyysjakson pituuden yhteys tulevaisuuden suunnitteluun

Työttömyysjakson pituus	Suunnitteli tulevaisuuttaan	Ei suunnitellut tulevaisuuttaan	Yhteensä
1-3 kuukautta	3 (75 %)	1 (25 %)	4
3-6 kuukautta	5 (62,5 %)	3 (37,5 %)	8
6kk- 1 vuosi	11 (73,3 %)	4 (26,7 %)	15
1-2 vuotta	6 (66,7 %)	3 (33,3 %)	9
2-5 vuotta	13 (61,9 %)	9 (42,9 %)	21
Yli 5 vuotta	8 (47,1 %)	9 (52,9 %)	17
Vastanneita yhteensä	46 (61,3 %)	29 (38,7 %)	75

Alle vuoden työttömänä olleista tulevaisuuttaan suunnitteli suurin osa eli 70,4 prosenttia, kun taas vajaa kolmannes, eli 29,6 prosenttia, ei tehnyt suunnitelmia. Taulukossa huomiotani kiinnittää se, että puolesta vuodesta vuoteen työttömänä olleet suunnittelivat tulevaisuuttaan useammin kuin kolmesta kuukaudesta puoleen vuoteen työttömänä olleet. Liekö työtoimintajaksolle osallistuminen herättänyt heissä toiveikkuuden ja saanut suunnittelemaan elämää jakson päätyttyä? Karjalainen & Karjalainen (2010, 47-57) havaitsivat kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvia henkilöitä koskevassa tutkimuksessaan, että halukkuus päästä töihin kasvoi työtoimintaan osallistumisen ensimmäisten kuukausien aikana. Kaksi vuotta työtoiminnassa olleet asiakkaat eivät juuri suunnitelleet työllistyvänsä. Tässä saattaisi olla yhteys oman tutkimukseni tuloksiin. Työhön pääsyn suunnittelu on tulevaisuuden suunnittelua. Oman tutkimukseni mukaan pitkäaikaistyöttömistä tulevaisuutta suunnitteli hieman yli puolet, eli 56,2 prosenttia, ja alle puolet, eli 43,8 prosenttia, ei tehnyt suunnitelmia. Alle vuoden työttömänä olleet suunnittelevat tulevaisuuttaan selkeästi useammin kuin pitkäaikaistyöttömät.

Taulukko 3 Koulutuksen yhteys tulevaisuuden suunnitteluun

Koulutus	Suunnitteli tulevaisuuttaan	Ei suunnitellut tulevaisuuttaan	Yhteensä
Ammatillinen koulutus	20 (51,3 %)	19 (48,7 %)	39
Ei koulutusta	28 (71,8 %)	11 (28,2 %)	39
Yhteensä	48 (61,5 %)	30 (38,5 %)	78

Taulukossa 3 tarkastelen, onko koulutuksella tai sen puutteella yhteyttä tulevaisuuden suunnitteluun. Ammatillisen koulutuksen hankkineista vastaajista tulevaisuuttaan suunnitteli hyvin niukka enemmistö. Kouluttamattomista henkilöistä sen sijaan tulevaisuuttaan suunnitteli selkeä enemmistö, yli kaksi kolmasosaa.

Birgitan, eli toisen haastattelemani työtoiminnan ohjaajan, haastattelusta kävi ilmi, että HRAKS luokittelee pääsääntöisesti alle 25-vuotiaat nuorten palveluihin ja 25-vuotiaat sekä vanhemmat aikuisten palveluihin. Nuorisolain (L 72/2006, 2 §) mukaan nuoriksi luokitellaan alle 29-vuotiaat ja aikuisiksi 29-vuotiaat sekä vanhemmat. Kun myöhemmin tässä luvussa verrataan keskenään nuoria ja aikuisia, käytän nuorisolaissa annettua määritelmää.

Taulukko 4 Iän yhteys tulevaisuuden suunnitteluun

Ikä	Suunnitteli tulevaisuuttaan	Ei suunnitellut tulevaisuuttaan	Yhteensä
Alle 29-vuotiaat	26 (72,2 %)	10 (27,8 %)	36
29-44-vuotiaat	12 (57,1 %)	9 (42,9 %)	21
Yli 44-vuotiaat	11 (55,0 %)	9 (45,0 %)	20
Yhteensä	49 (63,6 %)	28 (36,4 %)	77

Tässä taulukossa tutkin sitä, onko iällä yhteyttä tulevaisuuden suunnitteluun tai suunnitelmien puutteeseen. Yksi vastanneista ei kertonut ikäänsä, joten sain tähän kysymykseen 77 vastausta. Nuoret suunnittelevat tulevaisuuttaan hieman enemmän kuin aikuiset työtoimintaan osallistuvat

Taulukko 5 Sukupuolen yhteys tulevaisuuden suunnitteluun

Sukupuoli	Suunnitteli tulevaisuuttaan	Ei suunnitellut tulevaisuuttaan	Yhteensä
Nainen	24 (72,7 %)	9 (27,3 %)	33
Mies	25 (55,6 %)	20 (44,4 %)	45

Kummastakin sukupuolesta enemmistö suunnitteli tulevaisuuttaan. Naisista yli kaksi kolmanesta, 72,7 %, suunnitteli tulevaisuuttaan. Miehistä vain hieman yli puolet, eli 55,6 %, suunnitteli tulevaisuuttaan. Naiset siis suunnittelivat tulevaisuuttaan useammin kuin miehet.

Seuraavaksi esittelen haastattemieni työtoiminnan asiakkaiden työ- ja koulutustaustan, koska ihmisten menneet elämäkokemukset voivat valaista sitä, miten he suunnittelevat tulevaisuuttaan. Aloitan sosiaalista kuntoutusta tarjoavan, niin sanotun matalan kynnyksen pajan asiakkaista. Rane, 56-vuotias mies, kertoo työskennelleensä useissa korkeaa koulutusta vaativissa työtehtävissä ja korkeissakin esimiesasemissa. Hän kertoo olleensa onnellisessa asemassa siinä suhteessa, että on päässyt valitsemaan mieluisia työpaikkoja useammasta vaihtoehdosta.

Mä oon saanut olla sellaisissa työtehtävissä, en siis vähättele ketään, kovinkaan usein ei ihmiset elämänsä aikana tällaisia työtehtäviä tee...(Rane)

Hän on opiskellut korkeakoulussa sekä suorittanut ammatillisen perustutkinnon. Pena on 63-vuotias maahanmuuttaja. Hän kertoo kasvaneensa vaikeissa olosuhteissa, kotiolot olivat köyhät ja hän oli välillä lastenkodissa. Lastenkodissa hän sai turpaansa, kunnes oppi itse tappelemaan vastaan. Hän kertoo oppineensa pärjäämään, sillä urheilussa menestymällä hän tienasi itselleen ruokaa ja vaatteita. Jos tuloksia ei tullut, hän jäi kadulle ilman mitään. Lähtö-

maansa peruskoulutuksen jälkeen Pena opiskeli liikuntainstituutissa. Pena on ollut urheilumaailmassa huipulla sekä itse urheilijana että myöhemmin valmentajana. Suomeen tultuaan hän työskenteli aluksi valmentajana, muttei enää. Pena koki, ettei hän saa Suomessa taidoilleen ja valmennukselleen riittävää arvostusta. Ninnu on 38-vuotias nainen, joka on opiskellut ammatillisen perustutkinnon. Hän on työskennellyt kyseisessä ammatissa sekä tehnyt muiden alojen suorittavaa työtä.

Mä oon ollu tota noin raksalla periaatteessa ja tehny kotisiivouksia ja remonttihommia. Olen tehnyt myös lähihoitajan töitä. (Ninnu)

Masa kertoo syntyneensä 1950-luvulla. Masalla on sairaus, joka vaikutti hänen kykyynsä suoriutua haastattelusta. Sairauden tähden en saanut Masalta vastauksia kaikkiin kysymyksiini. Masa kertoo lähteneensä nuorena työn tähden ulkomaille, kierrelleensä maailmaa ja jääneensä töihin ulkomaille.

No mä lähdin nuorena merille ja kiersin Eurooppaa, Aasiaa, että sillä lailla. Sieltä mä menin, tuota..., meriltä menin Ruotsin. (Masa)

Mirtsu on 35-vuotias nainen, jolla on laaja-alaisia oppimisvaikeuksia. Hänellä ei ole ammattia tai työkokemusta. Työkokemusta hänellä on puolen vuoden työkokeilusta. Mirtsu kertoo olevansa entinen huumeiden käyttäjä. Häneltä jäivät koulut kesken huumeiden käytön tähden. Hän pääsi opiskelemaan ammatillista perustutkintoa, muttei ikinä aloittanut opintoja. Hän on hakenut useaan otteeseen opiskelemaan erästä toista ammatillista perustutkintoa, muttei ole päässyt sisälle.

Haastattelin matalan kynnyksen palvelua tarjoavan pajan ohjaajaa, Amandaa, joka on koulutukseltaan mielisairaanhoitaja. Hän on työskennellyt työttömien parissa seitsemän vuotta. Amanda on työntekijänä matalan kynnyksen kuntouttavassa työtoiminnassa. Paja on pikemminkin ylläpitävä kuin työelämään valmentava. Asiakkaat tulevat pajalle työvoimanpalvelukeskuksen kautta kuntouttavan työtoiminnan sopimuksella. Kaikilla pajan asiakkailla on runsaasti työelämän kokemusta. Asiakkaat tietävät, mitä palkkatyö tarkoittaa ja kykenevät vertaamaan työstä saatua ansiota työmarkkinaetuuksiin. Amanda kertoo nuorten asiakkaiden kohdalla asian olevan toisin, sillä he ovat oppineet elämään työmarkkinatuella. Hänen nykyiset asiakkaansa kokevat kipeästi ansiotasojen välisen eron. Osa asiakkaista on suorittanut vain peruskoulun tai kansakoulun. Asiakaskuntaan kuuluu joitakin korkeasti koulutettuja henkilöitä. Suurimmalla osalla on ammatillinen koulutus. Asiakkaiden työllistymisen haitoista suurin on päihdeongelma sekä siihen liittyvät lisäpulmat. Asiakkailla esiintyy myös mielenterveysongelmia, persoonallisuushäiriöitä, asenneongelmia, somaattisia sairauksia sekä sosiaalisia ongelmia: velkaantumista, köyhyyttä ja pitkäaikaistyöttömyyttä. Velkaantuneet asiakkaat laskevat, ettei töihin meneminen ole heille taloudellisesti kannattavaa. Amandan asiakaskunta on kohdannut monenlaisia vaikeuksia. He tietävät, miten pienistä valinnoista tai kohtalon oikuis-

ta voi olla kiinni, että elämä menee raiteiltaan. He suhtautuvat toisiinsa reilusti ja ovat suvaitsevaisia erilaisten elämänkohtaloiden suhteen. Asiakkaiden vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot ovat erittäin hyvät suhteessa heidän hankaliinkin elämäntilanteisiinsa.

Pajan, jolla Amanda työskentelee, toiminta on luonteeltaan sosiaalista kuntoutusta. Asiakkaat ovat mukana pajatoiminnassa puolen vuoden pituisilla sopimuksilla. Osalle asiakaskuntaa siirtymät koulutukseen tai työelämään ovat mahdollisia. Osalle eläke on seuraava siirtymä. Osa jää työttömäksi. Asiakkaita siirtyy myös HRAKS:n muille pajoille. Joidenkin kohdalla pajajakso voi keskeytyä, ja he hakeutuvat heidän tarpeitaan paremmin vastaavien palveluiden pariin, kuten esimerkiksi erikoissairaanhoidon. Asiakkaat ovat olleet tyytyväisiä siihen, että sopimukset pajajakson kestosta ovat olleet pidempiä kuin perinteiset kolmen kuukauden sopimukset. Useimmilla on kokemuksia monenlaisten palveluiden asiakkuudesta, joten pajajakson päättyminen ei ole asiakkaille iso asia.

Työelämään valmentavaa työtoimintaa järjestävän pajan asiakkaista haastattelin kahta, Lissua ja Kimiä. He ovat kuntoutumisensa suhteen erilaisessa vaiheessa kuin aiemmin esitteleni työtoiminnan asiakkaat. Lissu on 46-vuotias nainen. Hän on opiskellut 80-luvulla ammatillisen perustutkinnon, mutta työskennellyt pääosin toisella alalla, suorittavan tason työssä. Lissu on lisäksi opiskellut taide- ja kulttuurialan perustutkinnon, muttei kerro tuosta koulutuksesta tai sen käyttökelpoisuudesta enempää. Nyt Lissu yrittää palata alkuperäiseen ammattiinsa.

No enimmäkseen mä oon sitä siivousalaa tehnyt, mutta oon palannut tohon alkuperäiseen suunnitelmaan, myyntialaan. (Lissu)

Lissun mukaan tämän päivän työllisyystilanne on huomattavasti huonompi kuin hänen koulutautuessaan ammattiin. Nuorempaa väkeä työnantajat tuntuvat palkkaavan. Lissu kertoi olleensa vakituisesti töissä viimeksi vuosituhaten vaihteessa. Sen jälkeen hän on tehnyt satunnaisia pätkätöitä. Pisin näistä työsuhteista oli puolentoista vuoden mittainen, työllistämistulolla. Kimi on 21-vuotias mies. Hän on valmistunut kaksi vuotta sitten ammattikoulusta. Aiemmin Kimin tulevaisuuden suunnitelmiin kuului tutkinnon saaminen hyvin arvosanoin ja mahdollisesti jatkokoulutus. Kimi menetti välillä kiinnostuksen opiskelemaansa alaan, mutta nyt sekin taas kiinnostaa. Kimi on motivoitunut opiskelemaan itseään kiinnostavia asioita.

Haastattelemani työelämään valmentavan työtoiminnan ohjaaja Birgitta on koulutukseltaan sosionomi AMK. Hän on tehnyt työttömien parissa töitä 11 vuotta. Birgitta työskentelee aikuisille suunnatun työpajatoiminnan parissa. Aikuisten palveluissa asiakkaat ovat pääsääntöisesti yli 25-vuotiaita. Pajat, joilla Birgitta työskentelee, ovat työelämään valmentavia. Asiakkaat ohjautuvat pajoille työ- ja elinkeinotoimiston sekä työvoimanpalvelukeskuksen kautta. Asiakkaat voivat siirtyä pajatoiminnasta toiseen HRAKS:n sisällä ja kokeilla erilaisia työtehtäviä.

Birgitta tähdentää, että vaikka osalla pajan asiakaskuntaa on pitkittynyttä työttömyyttä ja elämänhallinnallisia ongelmia, kuten mielenterveys- tai päihdeongelmia, tämä ei kuvaa koko asiakaskuntaa. Osalle asiakkaita pajatoiminta on resursseja vahvistava ponnahduslusta polulla kohti työelämää. Pajalla asiakkaat tekevät työelämään verrattavaa työtä ja saavat työkokemusta vastaavaa kokemusta.

Pajoilla, joilla Birgitta työskentelee, toiminta on työelämään valmentavaa ja työelämään suuntaavaa. Lähtökohtaisesti kaikilla asiakkailla on valmiudet työllistyä. Asiakkaita tulee pajoille myös työkyvynarviointijaksolle eläkeselvittelyjä ja vakuutuskuntoutusta varten. Asiakkaat siirtyvät pajajakson jälkeen yleensä seuraaviin askeliin kohti työelämää. Seuraavia askelia ovat esimerkiksi työkokeilut yrityksissä, työvoimapoliittiset koulutukset tai ammatilliset koulutukset. Siirtymiä tapahtuu avoimille työmarkkinoille. Useat näistä siirtymistä tapahtuvat palkkatuetun työn avulla. Birgitta kertoo palkkatuetun työn olevan keino saada jalkansa oven väliin, myydä itsensä työnantajalle. Työtoimintajakso voi keskeytyä muun muassa pidemmän sairausloman vuoksi. Birgitta kertoo osalla asiakkaista olevan koulutuksesta tai työelämästä jo niin pitkä aika, että osaaminen vaati päivittämistä ennen työmarkkinoille siirtymistä. Tänä päivänä ihmiset hankkivat paljon lisäkoulutuksia. Vauhdissa pysyminen ja oman osaamisensa päivittäminen nykypäivän tasalle on tärkeää. Työmarkkinatilanne on tällä hetkellä haastava. Lisäksi asiakkaiden toiveet eivät aina vastaa tarjolla olevia työpaikkoja. Työkokemuksen saamisen lisäksi pajatoiminta vahvistaa asiakkaiden ryhmätyötaitoja ja kykyä oma-aloitteiseen työskentelyyn. Nykypäivän työelämässä painotetaan tiimityötaitoja, mutta myös itsenäiseen työskentelyyn on pystyttävä. Pajajaksolla valmennetaan asiakkaita näiden taitojen suhteen.

Matalan kynnyksen pajan asiakkaista kaikilla paitsi yhdellä oli paljon työhistoriaa. Asiakkaat olivat työskennelleet sekä koulutustaustaansa vastaavalla alalla että muilla aloilla. Kaksiניתen koulutettua ja korkeimmassa asemassa työskennellyttä haastateltua, Pena ja Rane, olivat vielä keski-ikässä osallistuneet työvoimapoliittisiin koulutuksiin. Amandan mukaan monet asiakkaat muistelivat aktiivisesti työelämäkokemuksiaan unohtaen, että niistä oli vierähtänyt jopa kaksi vuosikymmentä. Asiakkaat eivät tunne nykyisen työelämän kulttuuria. Työelämään valmentavan pajan asiakkaista monella oli taustallaan pitkä työhistoria. Työhistoriaa saattoi olla joko yhdestä paikasta pidemmältä ajanjaksolta tai useampi lyhyt työsuhde. Nuoremmat asiakkaat eivät olleet vielä ehtineet hankkimaan työhistoriaa. Heillä oli taustallaan enemmänkin opiskelujaksoja. Pajan asiakkaista moni etsi vielä omaa alaansa tai uutta alaa. Alan vaihtajia oli pääsääntöisesti terveydellisistä syistä. Birgitta kertoi monella asiakkaallaan olevan vahvaa työelämän osaamista. Työmarkkinoiden tämänpäiväinen tilanne on kuitenkin työnhakijan kannalta haastava.

Haastattelemistani henkilöistä viisi: Rane, Pena, Ninnu, Masa ja Lissu, oli ollut vakituksessa työsuhhteessa. Haastatelluillani oli kokemusta pätkätöistä sekä palkkatuetusta työstä. Kolme

kertoi tehneensä suorittavan tason töitä. He olivat tehneet sekä alkuperäistä koulutustaan vastaavaa työtä että muita suorittavan tason töitä. Rane oli tehnyt korkean koulutustason töitä ja työskennellyt johtavissa asemissa. Pena oli luonut uran urheilun parissa lähtömaassaan. Hänen lähtömaansa olosuhteet ja poliittinen tilanne ovat muuttuneet ratkaisevasti hänen työuransa ajoista. Suomessa hän kertoi työskennelleensä urheilun parissa sekä matalan koulutustason suorittavassa työtehtävässä. Lissu ja Masa kertoivat ammattinsa toimenkuvan monipuolistuneen ja teknologian muuttuneen omiin opiskeluaikoihinsa verrattuna.

Ja sitten on ne koneet tietysti muuttuneet. (Lissu)

Koulutusvaatimukset olivat heidän opiskeluaikojensa jälkeen lisääntyneet. Rane koki työelämän muuttuneen yleisesti rakennemuutoksen myötä: työtehtävät olivat muuttuneet, niitä oli kadonnut.

Siis työllisyystilanne on huomattavasti huonompi. Mut se johtuu myös varmaan siitä, että että työkuvat ja työtehtävät on muuttuneet siitä, kun olen ollut nuori. Että siihen aikaan painettiin myös sellaisia normaaleja töitä. (Rane)

Lissu kertoi työttömyysjaksonsa alkaneen vuosituhaten vaihteesta, mutta kertoi tehneensä määräaikaista työtä sekä palkkatuettua työtä työttömyysjaksonsa aikana. Hän puhui työttömyysjaksosta, vaikka oli tehnyt pätkätöitä siinä välissä. Määräaikaiset työsuhteet ja lähes puolentoista vuoden pituinen palkkatuettu työsuhte eivät merkinneet hänelle työelämään kiinnittymistä. Lyhytaikaiset työsuhteet eivät kyenneet tarjoamaan työltä kaivattua vakautta ja turvaa. Pätkätöitä tekevä ihminen ei välttämättä kiinnity työelämään. Hänen identiteettinsä jää työntekijäroolin osalta rikkonaiseksi. Työn epävakaus vaikuttaa muun elämän epävakauteen. Määräaikaisissa työsuhteissa eläminen tekee tulevaisuudesta epävarmaa. Tulevaisuuden suunnittelu on vaikeaa, jos tulevista töistä ja ansiosta ei ole varmuutta. Mirtsu ja Kimi eivät olleet vielä olleet vakituksessa työsuhteessa. Kimi oli valmistunut kaksi vuotta sitten ammatillisesta koulutuksesta. Työkokemusta hänellä oli kesätyöjakso suorittavasta työstä. Mirtsu kertoi itsellään olevan laaja-alaisen oppimisvaikeuden. Hänellä oli työkokemusta puolen vuoden työkokeilusta kunnallisella alalla. Birgitta kertoi osalla asiakkaitaan olevan kokemusta vain opiskelusta. Lomakekyselyyni vastanneista osalla oli taustallaan vain keskeytyneitä koulutuksia. Joillakin oli useampi keskeytynyt koulutus.

Tutkimukseni mukaan tulevaisuuden suunnitteluun vaikuttivat työtoimintaan osallistuvien työttömyysjakson pituus, koulutustausta, ammatti, ikä, sukupuoli sekä työmarkkinoiden epävakaus. Alle vuoden työttömänä olleista henkilöistä selkeästi suurin osa suunnitteli tulevaisuuttaan. Pitkäaikaistyöttömistä reilu puolet suunnitteli tulevaisuuttaan, mutta tulevaisuuden suunnittelu väheni selvästi työttömyyden pitkittyessä. Kouluttamattomat työttömät henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan useammin kuin koulutuksen hankkineet, työttömäksi jääneet henkilöt. Vastaajien mainitsema ammatti vaikutti jonkin verran tulevaisuuden suunnitteluun.

Metalli-, rakennus-, tietotekniikan-, autonkuljetus- sekä käsityöalojen edustajat suunnittelivat useammin tulevaisuuttaan kuin olivat suunnitteleematta. Ravitsemus-, logistiikan- ja puutuotantoalan ammattilaiset olivat useammin suunnitteleematta tulevaisuuttaan kuin suunnittelivat sitä. Maatalous- ja puutarha-alan, kaupan alan ja siivousalan ammattilaiset suunnittelivat tulevaisuuttaan yhtä usein kuin olivat suunnitteleematta. Tulevaisuuden suunnittelua heikensivät sekä pitkän työuran jälkeen työttömäksi jääminen että pitkään jatkunut tulokseton työnhaku. Hankitun koulutuksen vanhentuminen, työelämän rakennemuutos sekä työnkuvien muuttuminen vaikuttivat kielteisesti tulevaisuuden suunnitteluun. Työelämän epävakaus ja epätyypilliset työsuhteet hankaloittivat tulevaisuuden suunnittelua. Nuorista työtoimintaan osallistuvista kaksi kolmasosaa suunnitteli tulevaisuuttaan. Työtoimintaan osallistuvien iän kasvaessa tulevaisuuden suunnittelu väheni selvästi. Kuitenkin ikääntyneistäkin reilu puolet suunnitteli tulevaisuuttaan. Ikääntyneet kokivat syrjintää työmarkkinoilla, tämä vähensi tulevaisuuden suunnittelua. Naiset suunnittelivat tulevaisuutta useammin kuin miehet.

4.2 Opiskeluvalmiudet ja sosiaaliset taidot

Tässä alaluvussa tarkastelin aineistoani sen valossa, onko opiskeluvalmiuksilla sekä sosiaalisilla ja vuorovaikutustaidoilla yhteyttä siihen, suunnittelevatko tutkimukseni kohteet tulevaisuuttaan. Nostin nämä haastatteluni teemoiksi lomakekyselyn tulosten (liite 2) perusteella. Moni kyselyyn vastannut kertoi opiskelevansa mieluummin pienryhmissä kuin suurissa ryhmissä. Moni toivoi lyhytkestoisia koulutuksia. Kysyin haastatteluissa (liite 3) työtoimintaan osallistuvilta henkilöiltä käsitystä heidän omista sosiaalisista taidoistaan ja opiskeluvalmiuksistaan. Työtoiminnan ohjaajilta (liite 4) kysyin heidän näkemystään asiakaskuntansa sosiaalisista taidoista ja opiskeluvalmiuksista.

Lomakekyselyyni vastanneista 46 prosenttia oli vailla ammatillista koulutusta. 9 prosenttia vastanneista mainitsi keskeytettyjä koulutuksia. Laskin heidät mukaan edellä saamaani lukuun henkilöistä joilta puuttui ammatillinen koulutus, sillä nämä henkilöt eivät olleet hankkineet muuta koulutusta. Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kohteeksi päätyneet ihmiset jaetaan nuoriin ja aikuisiin iän perusteella. Alle 29-vuotiaat luokitellaan nuoriksi, yli 29-vuotiaat aikuisiksi. Tutkimukseni kohteista osalla oli ammatillinen koulutus. Osalla oli useampi ammatillinen koulutus taustallaan. Kenelläkään ei ollut korkeakoulututkintoa. Alle 29-vuotiaista yli kaksi kolmannesta (69,4 %) oli vailla koulutusta. Vajaa kolmannes heistä (30,6 %) omasi ammatillisen koulutuksen. 29-44-vuotiaista hieman yli puolet (57,1 %) oli vailla ammatillista koulutusta, kun 42,9 % henkilöistä oli kouluttautunut ammattiin. Yli 44-vuotiaista henkilöistä suurin osa (80 %) oli hankkinut ammatillisen koulutuksen. 5,1 prosentilla heistä oli kaksi ammattia, ja 6,5 prosentilla kolme tai useampi. Yli 44-vuotiaista vain viidennes (20 %) oli vailla ammatillista koulutusta. Tästä ikäryhmästä siis 40 % oli hankkinut useamman ammatin.

Taulukko 6 Hyödylliseksi koetut koulutukset/ ryhmävalmennukset

Tarpeelliseksi koettu teema yksilövalmennukseen	Suunnitteli tulevaisuuttaan	Ei suunnitellut tulevaisuuttaan	Yhteensä
ATK (Word, ym.)	6 (50,0 %)	6 (50,0 %)	12
ATK (Pankki-, ym. virallisten asioiden hoito)	6 (50,0 %)	6 (50,0 %)	12
Ensiapu	15 (62,5 %)	9 (37,5 %)	24
Hygieniapassi	6 (42,9 %)	8 (57,1 %)	14
Asiakaspalvelu	6 (46,2 %)	7 (53,8 %)	13
Vuorovaikutus	9 (64,3 %)	5 (35,7 %)	14
Terveys	13 (61,9 %)	9 (38,1 %)	21
Talous	11 (47,8 %)	12 (52,2 %)	23
Velkaneuvonta	8 (57,1 %)	6 (42,9 %)	14
Opiskelu, ammatit, Suomen koulutusjärjestelmä	17 (70,8 %)	7 (29,2 %)	24
Työturvallisuus	13 (65,0 %)	7 (35,0 %)	20
Työhaun pelisäännöt	0	2 (100,0 %)	2
Oppisopimuskoulutus	16 (72,7 %)	6 (27,3 %)	22

Käytin Taulukossa 7 ristiintaulukointia sen suhteen, minkälaisista koulutuksista kiinnostuneet henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan. Tulevaisuuttaan suunnitteli enemmistö niistä, jotka olivat kiinnostuneet ensiapu-, vuorovaikutus-, terveys-, ja velkaneuvonta- ja työturvallisuus-koulutuksista. Selkeä enemmistö niistä, jotka olivat kiinnostuneita Suomen koulutusjärjestelmää tai oppisopimusopiskelua koskevista ryhmävalmennuksista, suunnitteli tulevaisuuttaan. Mielenkiintoista oli, että tulevaisuutta suunnitteli vähemmistö heistä, jotka olivat kiinnostuneita hygieniapassi- asiakaspalvelu-, talous- ja työhaun pelisäännöt -teemaisista koulutuksista. Nämä teemat antavat rakennuspalikoita nimenomaan jatkosuunnitelmia varten. Ehkä henkilöt, jotka eivät tiedä, mihin suuntaan lähteä, etsivät vastauksia näistä koulutuksista. Tai sitten heillä oli jatkosuunnitelmia työtoimintajakson jälkeen, mutta heillä oli jokin syy, miksi he eivät niitä maininneet. Kenties he kokivat suunnitelmansa vielä liian keskeneräisiksi, jotta niitä voisi kertoa.

Birgitan mukaan monella asiakkaalla on koulutuksesta kulunut niin pitkä aika, että se vaatii päivittämistä nykyisille työmarkkinoille. Monet asiakkaat ovatkin motivoituneita päivittämään osaamistaan. Lissu kertoi käyneensä useita erilaisia työvoimapolitiittisia kursseja. Niiden sisältö on hänelle jo vanhan toistoa.

Kun mä oon omasta mielestäni niin paljon kurssittanu ja kouluttautunut, ja käynyt niin paljon, niin täs niinku on ihan... Et sit kun menee taas jonnekin, niin sit tulee taas samat asiat, on niin kuin vanhan kertausta. (Lissu)

Lissu olisi motivoitunut opiskelemaan työnantajien järjestämällä lisäkoulutuksilla, jotka helpottaisivat työn saantia ja työssä selviytymistä. Hän toivoo, että erilaisia lisä- ja täydennyskoulutuksia, kuten kaupan alan ikärajaopassi- ja veikkauksen toimintojen koulutukset, mahdollistettaisiin myös työttömille. Lissulle koulutukseen osallistuminen merkitsi nimenomaan työnsaantimahdollisuuksien parantamista. Hän olisi valmis käymään näitä lisäkoulutuksia myös ennen työllistymistään, jotta voisi parantaa työmarkkinakelpoisuuttaan. Kimillä oli kaksi vuotta sitten suoritettu ammatillinen tutkinto. Hän oli suunnitellut jatko-opintoja jo opiskeluaikanaan. Hän kertoi hakeneensa työvoimapoliittiseen koulutukseen ja toivoi pääsevänsä sisään. Kimi kertoi oppivansa erityisen hyvin sellaiset asiat, joista oli kiinnostunut. Ei-kiinnostavien asioiden oppiminen ei käynyt yhtä jouhevasti. Hänen sanojensa mukaan motivaatio kantaa pitkälle.

Et ne mitkä kiinnostaa, niin niit on hyvä opiskella. Sillä pääsee pitkälle. Jos ei ollenkaan halua, niin siin ei pääse niin pitkälle, jos vertaa siihen johonkin toiseen opiskeltavaan asiaan. (Kimi)

Matalan kynnyksen pajalla haastattelemistani henkilöistä Mirtsu kertoi hakeneensa toistuvasti koulutukseen, muttei ollut päässyt siihen. Hän ei uskonut voimavarojensa riittävän tulevaisuudessa enää opiskeluun.

...mut mul ei oo täl hetkel voimavaroja opiskella. Nii et mul on se laaja-alainen oppimisvaikeus, et mä en tiä, et miiten mä pärjäisin. (Mirtsu)

Rane kertoi opiskelun olleen hänelle aina helppoa. Opiskellut asiat ovat olleet mielenkiintoisia. Muutama vuosi aiemmin Ranen piti valmistua ammatillisesta koulutuksesta alalle, jolla hän uskoi töitä riittävän. Tapahtui muutama rankempi tragedia, minkä tähden opinnot keskeytyivät. Koulun penkille Rane ei ole enää valmis palaamaan. Syyksi hän sanoo ikänsä.

Jos tarkoitetaan, et menisinks mä koulun penkille, niin vastaus on ei. Mä oon opiskellu niin paljon jo, että ei. Sitä paitsi taas tullaan tähän mun ikään, mitä järkeä ois mun alkaa opiskeleen, ei siin ois mitään tolkkua. (Rane)

Pena kävi Suomessa ammatillista peruskurssia työvoimapoliittisena koulutuksena noin kahdesta kolmeen kuukauteen, mutta koki sen hyödyttömäksi: Hän oli keski-ikäinen, eikä nuorillekaan tuntunut löytyvän töitä sillä alalla.

Suomessa on ollut hitsaajan kurssilla ja kaikenlaista... En minä pääse hitsaajaksi, minä olin 50-vuotias, yli. Se on liian myöhään, nuoret pojat ei pääse. (Pena)

Ninnu suunnitteli koulutukseen hakeutumista, kun ajankohta olisi sopiva. Hän halusi aloittaa rauhallisesti kuntouttavassa työtoiminnassa.

En mä sitten tiedä, kesä tulossa, ehkä syksyllä sitten mä laitan ne paperit menemään. Sinne koulutukseen. (Ninnu)

Ninnu uskoi tarvitsevänsä lisäkoulutusta päästäkseen työelämään. Hän oli kiinnostunut uusien asioiden opiskelusta. Kaiken kaikkiaan haastatelluistani Kimi, Ninnu ja Lissu olivat kiinnostuneet uuden alan opiskelusta. Muut mainitsivat kiinnostuksen puutteen syyksi korkean ikänsä, voimavarojen puutteen, oppimisvaikeudet sekä sen, ettei omasta mielestään tarvitse uutta alaa ja sitä kautta ansioita.

Jos ihminen menee oppimaan parturi-kampaajakouluun, hän tarvitsee rahaa. Mutta minä en tarvitse rahaa. Mitä helvettiä minä menen ja sitten vielä avaan parturin ja taistelen kuin hullu, koska täällä on joka sata metriä parturikampaamo. Se on minä, ei tarvitse rahaa. (Pena)

Heidän lisäksi kaksi keski-ikäistä ylittänyttä haastateltavaa, Rane ja Lissu, kuvasivat opiskelujensa olleen aikoinaan mielenkiintoisia. He olivat olleet motivoituneita oppijoita.

Mirtsu ja Lissu kokivat tietotekniikan käytön haasteeksi.

Mä jotenkin vierastan tietokonehommaa, että se ei... se ei oo sillai sujuvaa, että...ei niin rohkeesti uskalla...(Lissu)

Työelämään valmentavan työtoiminnan asiakkaista osalla on sosiaalisten tilanteiden pelkoa. Haastatelluilleni opiskelu- tai työyhteisön ryhmäkoolla ei ollut suurta merkitystä. Puolet haastattelemistani työtoiminnan asiakkaista opiskelisi mieluummin pienessä kuin isossa ryhmässä. He perustelivat tätä sillä, että pienryhmässä oppii paremmin ja on enemmän mahdollisuuksia saada henkilökohtaista opetusta. Sosiaalisten tilanteiden jännittäminen ei syrjäyttänyt haastateltuja koulutuksesta ja sitä kautta työelämästä. Suuret ryhmäkoot ovat ehkä haitanneet oppimista. Luokkakokojen ollessa pienempiä moni olisi saanut opetuksesta enemmän irti, ja sitä kautta enemmän työelämänvalmiuksia sekä valmiuksia jatkokoulutukseen.

Pyysin työtoiminnan asiakkaita haastateltaviksi henkilökohtaisesti. Osa kieltäytyi haastattelusta. Saattaa olla, että juuri ne, joille sosiaalinen kontakti vieraan ihmisen kanssa on haastavaa, kieltäytyivät haastattelusta. Suurin osa haastattelemistani asiakkaista kuvasi omia sosiaalisia ja vuorovaikutustaitojaan hyviksi. He kertoivat ihmisten kanssa tekemisissä olemisen olevan helppoa ja pitivät ihmisten kanssa olemisesta. Puolet jännitti työhaastattelutilanteita. Haastattelutilanteissa kaikkien asiakkaiden oli havaintojeni mukaan luontevaa keskustella kanssani ja kertoa minulle itsestään. Rane kertoi olleensa töissä johtoasemassa ja tottuneensa keskustelemaan työyhteisöissä.

Mä olen erilaisissa ammateissa ollut erilaisten ihmisten kanssa niin paljon tekemisissä että oon tottunut siihen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Että mä en jää sanattomaksi tai en uskalla keskustella asioista. (Rane)

Suurin osa haastatelluista piti ihmisten kanssa tekemisissä olemista tärkeänä ja mieluisana asiana. Työyhteisöistä puhuttaessa moni mainitsi pitävänsä työpaikan hyvää ilmapiiriä ja työtovereiden seuraa tärkeinä seikkoina. Pena vitsaili:

Tiedätkö, se on vitsi, jos enemmän tutustun ihmisiin, enemmän rakastan koirat. (Pena)

Hänkin kuitenkin mainitsi sosiaalisen kanssakäymisen yhdeksi työtoiminnan eduksi. Lissu koki sosiaaliset taitonsa hyviksi. Lissu koki itsensä markkinoimisen työnhakutilanteissa haastavaksi.

Sitten jos sitä haastattelutilanteeseen pääsee, niin sitten... Miten mä myyn itteni? (Lissu)

Hän koki ikänsä heikentävän työn saannin mahdollisuuksia ja uskoi nuorempien työnhakijoiden olevan rekrytointitalanteessa vahvemmillä. Kimi koki sosiaaliset taitonsa hyviksi, hän sanoi tulevansa kaikkien kanssa toimeen ongelmitta. Sosiaalinen vuorovaikutus ei jännittä Kimiä arkisissa tilanteissa, mutta työhaastattelutilanteet jännittävät, koska rekrytointitalanne ratkaisee työhön pääsyn.

Et jos se on vaik työhaastattelu, niin se jännittää. Kun siin tulee niin paljon, siin päätetään, et pääsetkö sinne töihin vai ei. Sit tällaset tavalliset tilanteet ei oikein jännitä. (Kimi)

Rane koki sosiaaliset taitonsa hyviksi. Hän on työelämässä ollut paljon ihmisten kanssa tekemisissä, ihmisten kanssa kommunikointi on ollut hänen vahvuutensa. Hän uskaltaa keskustella asioista, eikä jää sanattomaksi. Taustastaan johtuen Rane olisi itsevarma työhaastattelutilanteessa. Pena kertoi elävänsä mielellään yksin. Työtoiminnan sosiaaliset kontaktit olivat Penan mielestä hyvä asia, mutta hän ei olisi valmis mukautumaan esimerkiksi puolison elämänrytmiin. Pena sanoi tietävänsä, miten erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa, kuten työhaastattelussa, tulee käyttäytyä. Hän tietää, millainen kuva itsestään kannattaa rekrytointitalanteessa antaa ja mitä kannattaa jättää kertomatta. Penaa haastatellessa kävi ilmi, että hän on hyvin omanarvontuntoinen. Arvosteluun ja vähättelyyn hän olisi valmis vastaamaan aggressiivisesti. Ninnu kertoi omaavansa hyvät sosiaaliset taidot.

Kyllä mun mielest hyvät on, et oon ihmisten kans paljon tekemisissä. (Ninnu)

Hän sanoi olevansa paljon tekemisissä ihmisten kanssa. Hän viihtyi kaiken kokoisissa ryhmissä, kunhan ympärillä on tilaa. Ninnu koki osaamisestaan kertomisen työhaastattelutilanteissa hel-

poksi. Mirtsu koki sosiaaliset taitonsa hyviksi. Uskonnon piiristä tutuksi tulleet ihmiset olivat hänelle tärkeitä. Työkokeilussa asiakaskontaktit olivat Mirtsun vahvuus. Mirtsu ei kokenut omaavansa taitoja tai osaamista, joista voisi kertoa työhaastatteluissa.

Haastattelemistani asiakkaista puolet koki itsensä markkinoimisen työnantajalle haastavaksi tai vaikeaksi. He vastasivat jännittävänsä työnhakutilannetta, koska siinä on niin paljon pelissä. Työhaastattelu ratkaisee, kuka saa työpaikan. He kertoivat, että itsensä ja taitojensa kuvaileminen on vaikeaa. Suullisesti se on vielä vaikeampaa kuin kirjallisessa hakemuksessa. Mirtsu koki, ettei hänellä ole taitoja tai osaamista, joista kertoa työnantajalle.

No ei mul oikeastaan oo, ei mul ootyökokemust, mul on huumeiden takii jäänyt silloin aikoinaan koulut kesken. En ikinä oo ollut työelämässä. (Mirtsu)

Puolet koki itsensä markkinoimisen suhteellisen helpoksi. Rane ja Pena olivat toimineet johtavissa asemissa kansainvälisissä tehtävissä. Heille työhaastattelutilanteen olivat helpoimmat. Rane kertoi sen johtuvan tottumuksesta esillä olemiseen ja korkean tason neuvotteluihin.

Amandan mukaan osalla asiakkaista on epärealistinen käsitys työelämätaidoistaan. He osaisivat markkinoida itseään työnantajalle, mutta realismi työelämän nykyisistä vaatimuksista puuttuu. Osan olisi vaikeaa kertoa osaamisestaan, vaikka sitä löytyykin. Birgitan mukaan asiakkaat eivät osaa tuoda osaamistaan riittävästi esille. Pajalla tarjotaankin tukea esimerkiksi työhakemusten ja ansioluetteloiden laatimiseen sekä muuhun työnhakuprosessiin. Birgitta kertoi asiakkailta olevan taitoja ja valmiuksia, mutta he eivät itse tunnistanee niitä. Taitoja, osaamista ja kiinnostuksen kohteita löytyi kuntouttavan työtoiminnan myötä. Päivärytmi, työtoiminta ja sosiaaliset kontaktit aktivoivat ihmisiä ja työtoiminta sai heidät näkemään ja tunnistamaan omaa osaamistaan.

Elämänhallinnalliset ongelmat, kuten tuen tarve talouden hallintaan ja kriisiytynyt elämäntilanne, vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Heikot perhesuhteet ja lähiverkoston puute vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuuden suunnittelua lisäsivät kiinnostus terveyden edistämisen ja koulutusten suhteen sekä halu kehittää omia vuorovaikutustaitojaan. Kiinnostus elämänhallinnallisten ongelmien ratkaisemiseen tuki tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuuden suunnittelua vähensivät aikaisemmat epäonnistuneet yritykset vaikuttaa omaan tulevaisuuteen, kuten henkilön hankkima useampi tutkinto. Opiskeluun ja oppimiseen liittyvät ongelmat, kuten oppimisvaikeudet, voimavarojen ja motivaation puute opiskelua kohtaan ja keskeytetyt koulutukset sekä kiinnittymättömyys opiskelu- ja työelämään, vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Myös tietotekniikan käytön kokeminen haastavana heikensi jonkin verran tulevaisuuden suunnittelua. Iäkkäämpien henkilöiden kohdalla matala koulutustaso vähensi tulevaisuuden suunnittelua, mutta nuoremmilla henkilöillä se, vastoin ennako-odotuksiani, tuki tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuuden suunnittelua tuki motivaatio opiskelua koh-

taan. Sosiaalisten tilanteiden pelko heikensi tulevaisuuden suunnittelua jonkin verran. Hyvät sosiaaliset taidot ja vuorovaikutustaidot tukivat tulevaisuuden suunnittelua. Työhaastattelutilanteiden jännittäminen ja itsensä markkinoimisen koettu vaikeus eivät juuri haitanneet tulevaisuuden suunnittelua.

4.3 Hyvinvointi ja osallisuus

Rajoitteet terveydentilassa ja perussairaudet vaikuttavat hyvinvointiin ja mahdollisuuksiin. Siten ne voivat joko lisätä tai vähentää tulevaisuuden suunnittelun mielekkyyttä. Valitsin haastatteluni teemoiksi kokemuksen omasta terveydestä sekä samanveroisuudesta yhteiskunnan jäsenenä (liite 3). joidenkin ammattien osalta. Työtoiminnan ohjaajilta kysyin heidän näkemyksestään asiakkaidensa tilanteista näiden teemojen puitteissa (liite 4).

Matalan kynnyksen työtoiminnan asiakkaista Rane, Masa ja Mirtsu kuvasivat somaattisen terveydentilansa heikoksi.

Kyllä tää raskasta on. (Rane)

Samat henkilöt kuvasivat myös psyykkistä vointiaan ja jaksamistaan heikoksi. Mirtsu ja Masa kertoivat päihdeongelmastaan. Mirtsulla oli lisäksi nivelrikkoa sekä psyykkisiä pelkotiloja. Mirtsu toivoi pääsevänsä eläkkeelle. Masa valitti haastattelussa pitkäaikaista päänsärkyä ja odotti lääkäriin pääsyä. Hänellä on omien sanojensa mukaan kaikenlaisia lisäsairauksia. Ninnu koki somaattisen terveytensä hyväksi, psyykkinen vointikin pysyi kunnossa, kun oli tekemistä. Pena koki olevansa erinomaisessa kunnossa, iän mukanaan tuoma tukielinvaiva vain hidasti hieman. Hän myös piti yllä fyysistä kuntoaan. Hän koki työttömyyden olleen aluksi psyykkisesti vaikeaa. Tällä hetkellä hän kertoi sopeutuneensa tilanteeseen ja sovittaneensa tarpeensa ja vaatimuksensa tilanteen mukaan.

Ensin oli vähän vaikeaa psykologillisesti, mutta nyt on niin hyvä olo kuin voi olla. (Pena)

Hän koki saavuttaneensa lopulta kaiken ja elämänsä olevan järjestyksessä. Amanda kertoi asiakkaillaan olevan mielenterveysongelmia, persoonallisuushäiriöitä, päihdeongelmia sekä somaattisen terveyden puolella eritoten tuki- ja liikuntaelinsairauksia. Ohjaajan mukaan eläke olisi joillekin asiakkaille realistinen vaihtoehto työtoimintajakson jälkeen.

Työelämään valmentavan työtoiminnan asiakkaat kokivat somaattisen terveytensä hyväksi. Lissulla oli kuitenkin huoli siitä, kuinka kauan hänen terveytensä säilyisi hyvänä.

Tietysti terveyden kun sais pidetty edes kohtalaisesti. (Lissu)

Kimi kertoi tehneensä fyysistä työtä edellisenä kesänä ja jaksaneensa hyvin. Molemmat kokivat myös psyykkisen vointinsa hyväksi.

Tota, mä koen, et jaksan hyvin. Mä olin viime vuonna kesällä nois varastohommissa, siellä joutu tekeen sitä fyysistä työtä. Siellä jaksoin hyvin. (Kimi)

Kimi kertoi joskus tulevan sellaisia päiviä, ettei hän jaksu paljoa. Birgitta kertoi osalla asiakkaista olevan terveydellisiä ongelmia. Pajalle tulee asiakkaita myös eläkeselvittelyyn. Osa asiakkaista ei heikentyneen terveydentilansa tähden kyennyt enää työllistymään aikaisempiin työtehtäviinsä. Edessä oli joko vähemmän kuormittavien työtehtävien tai uuden alan etsiminen. Asiakkailla esiintyviä terveydentilan haittoja olivat mielenterveysongelmat, sosiaalisten tilanteiden pelot, päihdeongelmat ja somaattisen terveydentilan haitat. Kaikilla asiakkailla ei ole terveydellisiä ongelmia.

Amanda kertoi joidenkin asiakkaiden olevan valmiita siirtymään eläkkeelle. Yksi hänen asiakkaansa, jota haastattelin, kertoikin toivovansa eläkkeelle pääsyä. Huomiotani kiinnitti se, että matalan kynnyksen työtoiminnan pajan asiakkaille oli kumuloitunut useita päällekkäisiä vakavia terveyshaittoja. Siitä huolimatta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen ei onnistunut. Osa työpajatoiminnasta on varmasti sellainen rako, johon tipahtavat ne ihmiset, jotka eivät ole enää työkykyisiä, mutta eivät Kansaneläkelaitoksen vakuutuslääkärin mielestä vielä työkyvyttömiä. Rane kuvasi toimintaa työelämän päätepesteeksi.

Teemahaastattelurungossani oli kysymys: ”Ovatko työttömät samanarvoisia kuin muut kansalaiset?” (liitteet 3 ja 4). Kun esitin kysymyksen haastateltavilleni, osa kysyi minulta, mitä tarkoitan tällä kysymyksellä. Haastateltavan henkilökohtaista mielipidettäkö? Kerroin hakevani kysymyksellä sitä, miten haastateltavat kokevat, että työttömiin suhtaudutaan yhteiskunnassamme yleisesti. Edellisessä alaluvussa tuli ilmi, että suurin osa haastatelluista havaitsi ainakin jonkinasteisen eron työttömien ja työssäkäyvien välisessä yhteiskunnallisessa tasa-arvossa. Erityisen kipeänä tämän eron kokivat matalan kynnyksen työtoiminnan asiakkaat heidän ohjaajansa mukaan. Amandan haastattelussa tuli ilmi asiakkaiden käsitys jaosta parempiin ja huonompiin ihmisiin työelämäänsä osallistumisen mukaan.

Lissu kertoi hakeneensa töitä jo vuosia. Hän koki töihin pääsemisen vaikeaksi. Hän suunnitteli työllistymistä jo viisi vuotta sitten. Työelämäänsä pääsy kulki Lissulla punaisena lankana kaikkien hänen kertomiensa tavoitteiden ja toiminnan läpi. Hän koki elämänsä olevan työttömyyttä lukuun ottamatta kohdillaan, kunhan terveyden saisi pidettyä edes kohtalaisessa kunnossa. Eläkeiän lähestyminen huolestutti Lissua, sillä työttömyyden pitkittyessä eläkekertymä jäisi pieneksi.

Tietysti se huolettaa, että se eläkeikä, kun ei tuu eläkettä, kun ei pääse töihin. Se on yks huolenaihe, että miten sitä sit pärjää, kun sinne saakka pääsee. (Lissu)

Haastatteluhetkellä Kimi oli ollut työttömänä yli puoli vuotta. Hän oli hakenut opiskelemaan työvoimapolitiittiseen koulutukseen ja toivoi kovasti pääsevänsä sinne. Kimi ei kuvannut työttömyyteensä liittyvän huono-osaisuutta aiheuttavia tekijöitä. Rane kertoi edellisestä työsuhhteestaan vierähtäneen kolme vuotta. Rane uskoi ikänsä vaikuttavan kielteisesti työllistymismahdollisuuksiinsa. Hän koki elämänsä olevan raskasta. Ranella on ollut elämänsä aikana loistavia tilaisuuksia. Nyt hän pohtii, miksi ei käyttänyt tilaisuuksia hyväkseen.

...se on raskasta, kun kokee sen, että monia tollaisia loistavia tilanteita elämän aikana tullut ja pitäis miettiä että minkä takia niitä tilaisuuksia ei käyttänyt hyväkseen siinä. Mullakin pitäis olla perhe ja työpaikka, ei mun pitäis istua täällä. (Rane)

Tällä hetkellä Rane oli perheetön, vailla läheisiä omaisia. Rane oli tehnyt mielenkiintoisia töitä ja onnistunut työtehtävissään, mutta sanoo, ettei sillä ole mitään merkitystä nykyisen tilanteensa kannalta. Ninnu hakeutui kuntouttavaan työtoimintaan oltuaan yli vuoden työttömänä. Hän kysyi työvoimatoimistosta jotain paikkaa, johon hän voisi mennä. Ninnu ei ole hakenut töitä lähivuosina. Masa kertoi viimeisimmästä työpaikastaan kuluneen jo pitkän ajan. Hän asui yksin, ja oli tyytyväinen asianlaitaan. Hänellä oli perhe ulkomailla, kun hän työskenteli siellä. Masa erosi aikoinaan vaimostaan, ja myöhemmin tämä menehtyi traagisesti.

...se oli rankkaa, vaikka se ex-vaimo jo olikin... (Masa)

Masalla oli aikuinen lapsi, joka asui ulkomailla. Mirtsu ei ollut ikinä ollut ansiotyössä. Hän kertoi olevansa äiti. Hänen lapsensa asui sijaisperheessä, ja hän tapasi tätä säännöllisesti.

Se asuu nyt sijaisperheessä. Mä olin ajatellu, et mä pitäisin mun pojan, et se asuis ihan aikuisuuteen asti mun luona, mut toisin kävi. (Mirtsu)

Pena kertoi tehneensä Suomeen muuttamisensa jälkeen urheiluvalmentajan töitä, muttei kokenut saaneensa tarpeeksi arvostusta ammattitaidolleen. Hän työllistyi toisella alalla puoleksi vuodeksi. Työsuhdetta ei kuitenkaan jatkettu, sillä Penan kertoman mukaan työnantaja halusi antaa työn suomalaiselle, ei maahanmuuttajalle. Pena toi haastattelussa ilmi maahanmuuttajataustan aiheuttavan toiseutta. Penan mukaan työtä tehdään, jos tarvitaan rahaa ja ruokaa. Hänen unelmansa olivat toteutuneet, hänen ei enää tarvitse työskennellä. Pena sanoi, että hänellä on kaikkea: ruokaa, rahaa, harrastusmahdollisuuksia, sosiaalisia kontakteja työtoiminnassa, mahdollisuus ottaa brandypaukkuja. Enää hän ei halua kuluttaa energiaansa loppuun koulutuksessa. Syyksi hän mainitsee ikänsä sekä sen, ettei tarvitse korkeampaa elintaso.

Työelämään valmentavan työtoiminnan asiakkaat eivät juuri tuoneet ilmi muita huono-osaisuutta lisääviä tekijöitä kuin työttömyyden.

Mä oon omasta mielestäni, siis ikääni nähden, ollut aika vähän varsinaisessa työelämässä. (Lissu)

Birgitan mukaan osalla asiakkaista on ongelmia terveydentilan, päihteiden, asumisen ja talouden suhteen. Ei kuitenkaan kaikilla asiakkailla. Matalan kynnyksen työtoiminnan asiakkaat toivat haastatteluissa ilmi huono-osaisuutta aiheuttavia tekijöitä: taloudellisen tilanteen heikkoutta, rikollisuushistoriaa, päihdeongelmaa, terveydentilan ongelmia, oppimisvaikeuksia.

Varmasti sais koulutuksella töitä, mutta mulla on työtodistuksia vissiin rikosrekisteriä isompi nivaska, että en usko, että sais töitä. (Ninnu)

Ninnu kertoi tyytyväisesti asuvansa yksin ja mainitsi tämän useamman kerran haastattelun aikana. Asian korostaminen toi mieleeni, että taustalla voi olla asumisen ongelmia. Pena kertoi olevansa maahanmuuttaja. Hän kertoi, että Suomeen oli vaikea päästä. Suomessa hän ei ole saanut samaa arvoa työlleen kuin lähtömaassa. Maahanmuuttajuus oli lisäksi vaikuttanut kielteisesti hänen työllistymiseensä. Amanda kertoi asiakkaillaan olevan yleisesti useampi huono-osaisuutta aiheuttava tekijä päällekkäin: somaattisen terveydentilan ja mielenterveyden ongelmia, persoonallisuushäiriöitä, päihdeongelmaa, velkaongelmia ja muita sosiaalisia ongelmia.

Matalan kynnyksen työtoiminnan asiakkaat puhuvat työssä käyvistä ihmisistä hyvinä a-luokan kansalaisina ja työelämän ulkopuolella olevista huonoina b-luokan kansalaisina. He tarkistavat kohtaamiltaan ihmisiltä heidän statuksensa työssä käynnin suhteen. He puhuvat itsestään b-luokan kansalaisina ja saavat tukea vertaisiinsa kuulumisesta. Työntekijän mukaan asiakkaat ovat suvaitsevaisia, hyväksyvät erilaisuutta ja ovat valmiita auttamaan kaveriaan hädässä. Palkkatyöhön osallistumista arvotetaan enemmän kuin suvaitsevaisuuden kaltaisia ominaisuuksia, mikä on sääli. Osa asiakkaista sanoi, että heidän mielestään työttömät ovat samanarvoisia kuin työssä käyvät, mutta yhteiskunta ei toimi sen mukaan. Kolme asiakkaista koki työttömiä katsottavan alaspäin. Pena katsoi asiaa siltä kannalta, että ihmisellä, joka ei ole saavuttanut elämässään samanlaisia asioita kuin hän, ei ole varaa arvostella häntä ja katsoa alaspäin. Hän on havainnut, etteivät kaikki arvosta työttömiä tai maahanmuuttajia. Vaikeista olosuhteista huippu-urheilijaksi ponnistaminen on rakentanut hänen itsetuntonsa vankaksi.

Minä tiedän, kuka minä olen. Minulla on oma elämä. (Pena)

Jos häntä arvostellaan, hän puolustautuu eikä häpeä itseään. Työelämään valmentavan työtoiminnan asiakkaista Kimi koki työttömien olevan eriarvoisessa asemassa työssä käyviin näh-

den. Mainitsinkin jo hänen näkemyksensä erilaisista etuuksista, jotka asettavat työttömät ja työssäkäyvät eriarvoiseen asemaan. Tasa-arvon puute näkyy ihmisten asenteissa, joillakin on ennakkoluuloja. Lissu sanoi työttömien arvostuksen menneen parempaan suuntaan. Syyksi hän katsoo sen, että työttömyys on yleistynyt.

Sekin o niin yleistä nykyään toi työttömyys, että sitäkin kun on kaikissa yhteiskuntaluokissa ja kaikissa. (Lissu)

Ennen työttömät olivat kakkos- ja kolmosluokan kansalaisia. Enää työttömiä ei katsota niin paljon alaspäin, vaan kohdellaan enemmän ihmisarvoisesti. Lissu itse ei ollut kokenut alaspäin katsomista.

Amanda kertoi asiakkaidensa kohtaamista vaikeuksista: monella on taustallaan pitkä työttömyys. Heidän toimeentulonsa on sosiaaliavustusten varassa ja se on heikompaa kuin työssä käymisen aikoina saatu palkkatulo. Joillakin asiakkailla on päihdeongelmia, persoonallisuushäiriöitä, mielenterveysongelmia, somaattisia terveysongelmia tai velkaantumista. He ovat kokeneet paljon vastoinkäymisiä ja nähneet ikäviä asioita. He kokevat olevansa b-luokan kansalaisia. Osa on kiertänyt sosiaali- ja terveystalvveluita vuosien ajan. Työelämään valmentavan pajan asiakkaista osalla on taustallaan pitkä työttömyys. Tulokseton työnhaku on ollut turhauttavaa. Asiakkaista osa on tehnyt pätkätöitä ja jäänyt työttömäksi, kun seuraavaa paikkaa ei enää löytynyt. Itsetunto saattaa olla työttömyyden tähden heikentynyt ja usko omiin taitoihin hiipunut. Koulutuksesta saattaa olla pitkä aika ja se vaatii päivittämistä vastatakseen nykyisten työmarkkinoiden vaatimuksia. Osalla on ongelmia mielenterveyden tai somaattisen terveyden suhteen. Myös sosiaalisten tilanteiden pelkoa esiintyy. Osa ei enää kykene työskentelemään aikaisemmassa ammatissaan terveydentilan ongelmien tähden. Edessä on oman alan tai uuden alan etsiminen. Asiakkailla esiintyy lisäksi päihdeongelmia, velkaantumista ja muita elämänhallinnallisia ja sosiaalisia ongelmia.

Sosiaaliset ja elämänhallinnalliset ongelmat vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Kokemus syrjinnästä, omasta huonommuudesta tai yhteiskunnallisesta syrjäytyneisyydestä vähensi tulevaisuuden suunnittelua. Terveystalvntilan ongelmat heikensivät tulevaisuuden suunnittelua. Hyväksi tai kohtalaiseksi koettu terveydentila lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Perhesuhteiden heikkous vähensi tulevaisuuden suunnittelua. Henkilö, joka ei kokenut olevansa huono-osainen, suunnitteli tulevaisuuttaan todennäköisemmin kuin huono-osaisuutta kokeva. Taloudelliset vaikeudet aiheuttivat huolta tulevaisuuden suhteen, mutta eivät aina vähentäneet tulevaisuuden suunnittelua.

4.4 Työn merkitys ja elämänpolitiikka

Oma elämänpolitiikka on vahvasti yhteydessä tulevaisuuden suunnitteluun. Nostin aineistostani esiin elämänpolitiikkaan liittyviä näkökulmia. Arvelin työn merkityksen kokemuksella olevan yhteyttä tulevaisuuden suunnitteluun. Siksi valitsin sen haastatteluni yhdeksi teemaksi (liite 3).

Amanda kertoi kaikkien paitsi yhden asiakkaansa olleen ansiotyössä. Kaikki asiakkaat myös tiesivät palkan ja työttömyysturvan välisen eron. Amanda kertoi nuorien asiakkaiden olevan eri tilanteessa, jos heillä ei ole työhistoriaa eikä kokemusta palkkatyöstä. Nuoret työttömät ovat tottuneet elämään työmarkkinatuella. Pitkän työhistorian omaavat työttömiksi jääneet muistavat, millaista oli saada palkkaa. Asiakkaat arvottavat ihmiset työssä käynnin perusteella. Asiakkaat muistelevat aktiivisesti työelämän kokemuksiaan, joista on vierähtänyt jo vuosia.

Matalan kynnyksen pajan asiakkaat kertoivat työn merkitsevän toimeentuloa, turvallisuutta, sisältöä arkeen ja sosiaalista kanssakäymistä. Kaikki vastaajat kokivat tarvitsevänsä sisältöä päiviinsä.

Työ merkitsee turvallisuutta, toimeentuloa. Ja sitä kun nyt vaan ei ole. (Rane)
Täytyyhän ihmisellä jotakin olla... (Masa)

Kuntouttava työtoiminta oli yksi keino saada sisältöä arkeen. Masa kertoi, ettei osaa olla tekemättä mitään. Hän kertoi työn auttaneen alkoholiongelman hallinnassa, sillä hän ei juopottellut työviikkojen aikana.

Onhan se työnteko, ettei ota alkoholia tai... parempi vaihtoehto. (Masa)

Rane kertoi olleensa onnekaassa asemassa, sillä hän on päässyt valitsemaan mieluisia työpaikkoja useammasta vaihtoehdosta. Työtehtävät ovat olleet mielenkiintoisia. Hän kertoo hyvin tehdyn työn olevan hirveän palkitsevaa. Hän kertoo arvostavansa kaikkea työtä, jätehuollosta lähtien, sillä kaikki työ vaikuttaa yhteiskuntaan. Työpaikka on aina merkinnyt hänelle paljon. Työpaikan ja työn kautta saadun merkityksen puuttuminen painaa häntä. Vain Pena korosti ansion olevan tärkein syy tehdä työtä.

Jos haluaa syödä, pitää tehdä töitä. (Pena)

Hänellä kuitenkin oli eläkeikä lähellä. Lisäksi hänellä oli pitkä ja menestystä niittänyt työura urheilun parissa. Hän oli saanut toteuttaa itseään ja saavuttaa tavoitteensa. Asiakkaista Rane sanoi etsivänsä töitä ja Ninnu harkitsi uuden alan opiskelua. Lähes kaikki haastatellut kokivat työn lisäävän onnellisuutta.

Työelämään valmentavan pajan asiakkaat ilmaisivat haluavansa kovasti työelämään. He toimivat aktiivisesti tämän tavoitteen eteen. Lissu oli hankkinut lisäkoulutusta useista työvoimapolitiittisista kursseista. Kimi kertoi hakeneensa koulutukseen. Lissun mukaan työ ja työpaikka merkitsevät sisältöä päiviin, sosiaalisia kontakteja, rahaa, toimeentuloa, kaikkea mahdollista hyvää.

Tietysti se sisältö on ja... Sosiaalista elämää ja... mieli pysyy virkeempänä ja... mitähän vielä. Kaikkee mahdollista positiivista. (Naurua.) Uusia jonkinasteisia ystävyys-suhteita, joita siel työyhteisössä sitte. Rahaa. Toimeentuloa. (Naurua.) (Lissu)

Kimi sanoi työn merkitsevän rahaa ja toimeentuloa. Työpaikka merkitsee johonkin kuulumista. Työtehtävistä pitäminen oli lisäetu. Molemmat kokivat työn lisäävän onnellisuutta. Kimi sanoi työn lisäävän onnellisuutta yleisesti poistamalla köyhyyttä ja syrjäytyneisyyttä. Molemmille haastatelluille työn mielekkyys oli tärkeää. He olivat pohtineet omaa alaansa ja suuntasivat tuota päämääräänsä kohti. Birgitta kertoi suurimmalla osalla asiakkaitaan olevan paljon työhistoriaa. Hän kertoi osan asiakkaista hakeneen töitä aktiivisesti pitkään. Kun töitä ei omasta vaivannäöstä huolimatta löytynyt, se turhauttaa ja lamauttaa. Lopulta aktiivisuus työnhaussa voi hiipua. Moni asiakas siirtyy pajajakson jälkeen työkokeiluun johonkin yritykseen, työvoimapolitiittisiin koulutuksiin sekä omaehtoisiiin koulutuksiin tai avoimille työmarkkinoille. Asiakkaat pyrkivät sinnikkäästi kohti työelämää.

Taulukko 7 Kokemus työtoiminnan hyödystä

Koettu hyöty	Suunnitteli tulevaisuuttaan	Ei Suunnitellut tulevaisuuttaan	Yhteensä
Koki hyöttyvänsä työtoiminnasta	37 henkilöä (74,0 %)	13 henkilöä (26,0 %)	50 henkilöä
Ei kokenut hyöttyvänsä työtoiminnasta	10 henkilöä (40,0 %)	15 henkilöä (60,0 %)	25 henkilöä

Lomakekyselyni tutkimuskohteet osallistuvat kuntouttavaan työtoimintaan tai työkokeiluun. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistutaan HRAKS:lla kolmesta viiteen päivänä viikossa, neljän tunnin pituisina päivinä. Työkokeilua tehdään viisi päivää viikossa, kuuden tunnin työajalla. Kysyessäni pajatoiminnan merkityksestä kolme vastaajaa kertoi olevansa pajalla ensimmäistä tai toista päivää. 75 vastaajaa, jotka olivat olleet pajajaksolla kauemmin, suurin osa (66,7 %) koki hyöttyvänsä työtoimintaan osallistumisesta jollakin tavalla. Heistä, jotka kokivat hyöttyvänsä työtoiminnasta, lähes kolme neljännestä (74,0 %) suunnitteli tulevaisuuttaan. Kun taas heistä, jotka eivät hyöttyneet työtoiminnasta, tulevaisuuttaan suunnitteli vain vähemmistö (40,0 %). Työtoiminnasta saaduiksi hyödyiksi mainittiin päivärytmin ylläpitäminen, päiviin

ja arkeen saatu toiminnallinen sisältö, taitojen oppiminen tai työn tekemisen mahdollisuus sekä sosiaaliset suhteet.

Amanda kertoi pajan mahdollistavan sosiaaliset kontaktit sekä arjen hallinnan ja toimintakyvyn ylläpidon. Pajalla käyminen tukee päihdeongelmaisten asiakkaiden kohdalla päihitteettömänä pysymistä. Paja on sosiaalinen yhteisö. Asiakkailla on yhteishenkeä. Myös sosiaaliuudet, jotka aktivointitoimenpiteeseen osallistumisen johdosta ovat korotettuja, ovat monelle asiakkaalle iso asia. Birgitta kertoi pajatoiminnan tukevan asiakkaita oman alan tai uuden alan etsimisessä. Pajatoiminta tukee asiakkaiden päivärytmin pysymistä ja elämänhallinnan parantumista. Kun asiakkaat osallistuvat työtoimintaan, he saavat sosiaalisia kontakteja ja aktivoituvat. Toiminnan kautta asiakkaat löytävät taitojaan, vahvuuksiaan ja kiinnostuksen kohteita. Aktivoituessa asiakkaiden kiinnostus esimerkiksi opiskelua kohtaan herää uudelleen. Moni työnhakuun turhautunut aktivoituu uudestaan työnhakuun.

Amanda kertoi, ettei realistinen pitkän tähtäimen tulevaisuuden suunnittelu ollut arkipäivää kaikille hänen asiakkailleen. Osa teki suunnitelmia. Joidenkin kohdalla suunnitelmat liittyivät siihen, mitä he tekisivät saatuaan elämänhallintansa kuntoon. Birgitta kertoi, että asiakkailta kysellään tulevaisuuden suunnitelmista koko jakson ajan. Heidän tavoitteitaan tarkistetaan ja otetaan puheeksi. Tulevaisuuteen suuntautuminen pidetään koko ajan asiakkaiden mielessä. Asiakkaille on selvää, että työtoiminnan jakso päättyy aikanaan ja sen jälkeen on tarkoitus siirtyä eteenpäin. Birgitan mukaan asiakkaiden tulevaisuuden suunnittelu on muutakin kuin työn saantiin keskittymistä ja oman alan etsimistä. Tulevaisuuden suunnittelu voi olla elämän laittamista järjestykseen. Esimerkiksi velka- tai asuntoasioiden järjestäminen ja päihdeongelmasta toipuminen ovat askelia, jotka tulee ottaa ennen työllistymistä. Birgitta kertoi pitkän työttömyyden ja tuloksettoman työnhaun lamaannuttaneen asiakkaita. Työtoiminnassa asiakkaat aktivoituvat. Päivärytmin selkiytyminen, toiminta ja sosiaaliset kontaktit herättävät asiakkaat turtumuksesta. He alkavat hankkia harrastuksia, löytää kiinnostuksen kohteita ja suunnitella jälleen elämäänsä eteenpäin. Asiakkaat siirtyvät pajalta seuraaville askelmille kohti työtoimintaa, esimerkiksi työkokeiluun yrityksiin, koulutuksiin tai palkkatuettuun työhön. Siirtymät avoimille työmarkkinoille ovat harvinaisia.

Matalan kynnyksen pajan asiakkaista Rane kertoi olevansa perheetön ja eläneensä hyvin työkeskeistä elämää. Hän oli työskennellyt johtoasemissa ja kansainvälisissä tehtävissä. Hän arvosti kovasti työtä ja koki työssä onnistumisen palkitsevaksi. Hän toivoi pääsevänsä vielä työelämään. Ninnu arvosti omaa aikaa ja vapautta, joita hän oli saanut erottuaan parisuhteesta.

Asun yksin, luojan kiitos. Ihan vapaat kädet. (Ninnu)

Hän suunnitteli uudelleen kouluttautumista, mutta asialla ei ollut kiire. Masa kertoi, ettei osaa olla tekemättä mitään. Hän kertoi työskennelleensä mielellään esimerkiksi talonmiehenä, jot-

ta olisi jotakin tekemistä. Mirtsu toivoi pääsevänsä eläkkeelle sairauksiensa tähden. Hänellä oli lapsi, jota hän tapasi harvakseltaan. Uskonto ja uskovien yhteisö olivat hänelle tärkeitä. Hänen tavoitteensa oli pystyä elämään päihteettömästi, elämään uskonnollisen vakaumuksen mukaan.

Pääsis päihteist eroon silleen et vois olla selvin päin. Sit tota kun mä oon uskossa, et vois elää silleen Raamatun mukaan, että mä uskon siihen... (Mirtsu)

Pena kertoi kasvaneensa köyhissä ja vaikeissa olosuhteissa. Hänen oli pakko opetella selviytymään taistelemalla. Urheilutuloksia saavuttamalla hän alkoi tienata toimeentuloaan ja pääsi pois kadulta. Hän menestyi urallaan urheilun parissa. Tällä hetkellä muistot menestyksen ajoilta kantoivat elämää. Hän kertoi saavuttaneensa kaiken, mitä tarvitsee. Hänellä on mahdollisuus brandypaukkuihin kohtuudella, liikuntaharrastuksia, hyvä asunto, sosiaalisia kontakteja ja kauniiden naisten seuraa kuntouttavassa työtoiminnassa. Vaikeina aikoina hän ei masentunut, vaan pyristeli eteenpäin. Nyt hänellä olisi aikaa masentua, sillä syötävää ja juotavaa riittää.

...jos minä kilpailuissa en saanut tulosta, ei ollut vaatteita ja syötävää, minä olin kadulla. Ei ollut aikaa masennuksiin. Mutta nyt on juotavaa ja syötävää, nyt voi tulla masennus. (Pena)

Penan filosofiaan kuului, ettei turhille masennuksille ole aikaa. Hän ei ymmärrä, kuinka nuoret nykypäivänä masentuvat aineellisen vaurauden keskellä. Lissulla oli takanaan pitkä työttömyyshistoria. Hän oli hakenut aktiivisesti töitä ja halusi kovasti työllistyä. Hän kertoi elävänsä päivän kerrallaan. Hän puhui halustaan työllistyä. Kertoi elämänsä olevan muuten kunnossa. Tavoitteet pyörivät työnhaun ympärillä.

Tietysti sitä vois matkustella ja tällein, mut se on sit aina... (Lissu)

Hän on suorittanut kolme ammatillista tutkintoa, joista yksi on taide- ja kulttuurialaan liittyvä. Kimi oli motivoitunut kiinnostavien asioiden opiskelusta. Tulevaisuuteen suuntautuneisuus ja valmius lisäkouluttaa itseään tulivat haastattelun aikana esille moneen otteeseen.

Haastatteluistani kävi ilmi, että osalle ihmisiä työ on keskeinen elämänsisältö. He haluavat tehdä työtä joko siksi, että saisivat tekemistä ja sisältöä arkeen, liittyäkseen yhteisöön ja saadakseen sosiaalisia kontakteja tai työtehtävien palkitsevuuden tähden. Kimille opiskelu kiinnostavaa työtä varten oli tärkeää. Hänen opiskeluaikeidensa pitkän tähtäimen suunnitelmana oli työ, mutta hän korosti opiskeltavien asioiden mielenkiintoisuuden merkitystä. Lissulla oli kulttuurialan tutkinto suoritettuna, mutta hän ei kertonut tutkinnosta sen enempää. Lisäksi hän mainitsi sivulauseessa ajatuksen matkustelusta elämän sisältönä. Kuitenkin työssä oli hänen mielestään imua, jota muut aktiviteetit eivät voineet korvata. Tiivistettynä, osalle

työ merkitsi elämänpoliittisesti tekemistä, liittymistä tai itsensä toteuttamista. Kaikille työ ei kuitenkaan ollut keskeinen elämänsisältö ja onnelliseksi tekevä asia. Elämän sisällöksi ja itsensä toteuttamisen keinoiksi mainittiin harrastukset, uskonto, omasta vapaudesta ja elämän tarjoamista nautinnoista herkuttelu. Mirtsu oli valmis luopumaan työstä terveydentilansa takia.

...kun mä yritän päästä eläkkeelle, et hirveen vaikee nähä, et mä ikinä oisin missään töissä. (Mirtsu)

Pena taas sanoi, ettei hänellä ole enää tarvetta työnteolle. Hän perusteli tätä sillä, että koki jo saavuttaneensa kaiken. Hänen elantonsa on turvattu ja hän on urallaan käynyt lähellä tuulista huippua.

Birgitta kertoi osalla asiakkaista olevan terveydellisiä tai sosiaalisia ongelmia, jotka tulisi ratkaista ennen kuin työllistyminen on mahdollista. ”...että saadaan ne palaset elämässä loksah-taan paikoilleen”, hän kuvasi tätä yksilön ongelmallisen elämäntilanteen ratkaisua. Kun terveys ja elämänhallinta kohentuvat, kykenevät asiakkaat löytämään omia vahvuuksiaan ja tekemään suunnitelmia. Birgitta tähdensi, että elämän ollessa raiteillaan on työelämässä pysyminen varmempaa. Mielestäni tämä on tärkeä näkökohta. Kun ihmisen perustarpeisiin, turvallisuuteen, terveyteen ja elämän hallintaan liittyvät asiat ovat heikolla tolalla, työllistyminen tuskin on ensisijainen tavoite. Elämän perusasiat on hoidettava ensin kuntoon ja arki saatava sujumaan. Silloin voimavarat eivät kulu enää selviytymiseen, vaan ihmisellä on aikaa keskittyä omiin kiinnostuksen kohteisiinsa, tavoitteisiinsa ja tulevaisuuden suunnitteluun.

Matalan kynnyksen pajan asiakkaista Rane halusi palata työelämään. Hän kertoi katselleensa osa-aikatyöpaikkoja internetistä ja pohtineensa niistä itselleen sopivaa vaihtoehtoa. Osa-aikatyö olisi sopiva vaihtoehto hänen terveydentilansa kannalta. Hän sanoi, että voisi harkita myös määräaikaista työtä, sillä kaikki vaihtoehdot täytyy ottaa huomioon. Jos hän ei löydä Suomesta työtä, eräs vaihtoehto olisi lähteä sukulaisten luo ulkomaille katsomaan, mitä siellä on tarjolla. Suomessa häntä ei pidätelty mikään, maailma oli auki. Ninnu kertoi, ettei aio palata enää aikaisempaan ammattiinsa. Lisäksi rikosrekisteri voisi estää kyseisellä alalla työllistymisen. Hän suunnitteli uuden alan koulutukseen hakemista. Asialla ei kuitenkaan ollut kiire. Hän halusi aloittaa työelämään paluun rauhallisesti, kuntouttavan työtoiminnan avulla. Kesäkin oli tulossa. Hän kertoi asuvansa eron jälkeen yksin ja nautti vapaudestaan. Mirtsu yritti päästä eläkkeelle. Hänen tulevaisuuden suunnitelmanaan oli päihteiden käytöstä eroon pääseminen. Hän kertoi olevansa uskossa ja haluavansa elää uskonnollisen vakaumuksensa mukaan. Pena kertoi tavoitteiden riippuvan ihmisen lähtökohdista. Jos hän olisi presidentin poika, hän voisi haluta paljon uran ja maallisen mammonan suhteen. Hän on kuitenkin lähtöisin orpokodista ja ollut urheilumaailmassa huipulla. Hän kokee saavuttaneensa tavoitteensa. Hänen tulevaisuuden suunnitelmanaan on olla kuntouttavassa työtoiminnassa elämänsä lop-

puun asti. Pajan kautta hän saa kaiken, mitä hän tarvitsee. Hänellä on mahdollisuus mielekkäisiin harrastuksiin, joista hän haluaa nauttia. Hän kertoo olevansa 63-vuotias, eikä hän halua kuluttaa energiaansa loppuun työssä. Hän ei enää tarvitse työstä saatavaa ansiota, hänen unelmansa on toteutunut.

Työelämään valmentavan työtoiminnan asiakkaista Kimi suunnitteli aktiivisesti tulevaisuuttaan. Hän oli jo opiskeluaikanaan pohtinut lisäkoulutusta vaihtoehtoa. Koska hän ei ollut valmistuttuaan löytänyt töitä, hän oli hakenut koulutukseen. Hän kuvasi suunnittelewansa tulevaisuuttaan pitkäjänteisesti, askel kerrallaan. Lissu oli etsinyt pitkään töitä tuloksetta. Hän kertoi elävänsä päivän kerrallaan. Toivoi kovasti löytävänsä työtä ja koki töihin pääsemisen vaikeaksi. Hän oli valmis huomioimaan myös osa-aikaisen ja määräaikaisen työn vaihtoehtoina. Hän koki olleensa ikäänsä nähden vähän työelämässä, joten tulevaisuus huoletti häntä eläkkeen vähäisen kertymän tähden. Hän oli huolissaan taitojensa ruostumisesta, koska ei ole päässyt käyttämään opiskelemiaan työelämän taitoja. Haastattelemillani ihmisillä siis oli sekä tulevaisuudensuunnitelmia että perusteluja niille.

Tulevaisuuden suunnittelua vähensi työttömäksi jääneiden tietoisuus omasta heikentyneestä asemasta ja yhteiskunnallisesta statuksesta. Ne vastaajat, jotka olivat menettäneet toivoaan työelämään pääsyn suhteen, suunnittelivat tulevaisuuttaan harvemmin. Yhteiskunnan vaatimukset, jotka koettiin liian koviksi, vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Kokemus omasta huonommuudesta, ”toisen luokan kansalaisuudesta”, oli lannistava. Myös terveydentilan heikentyminen ja kokemus siitä, ettei itse kykene samaan mihin ennen, veivät intoa tulevan suunnittelusta. Kulttuurimme on hyvin työorientoitunut. Kokemus työn merkityksellisyydestä sekä työstä osana omaa identiteettiä lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua niillä henkilöillä, joilla oli motivaatiota pyrkiä työelämään. Muilla ne vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Toive paremman elämänlaadun saavuttamisesta työllistymisen kautta tuki tulevaisuuden suunnittelua, samoin valmius kouluttautua.

5 Johtopäätökset

Tutkimukseni tavoitteena oli etsiä vastausta kysymykseen, kuinka työtoimintaan osallistuvat työttömät suunnittelevat tulevaisuuttaan tai miksi he eivät sitä suunnittele. Toteutin aluksi lomakekyselyn. Lomakekyselyn tulosten mukaan yli kolmannes työtoimintaan osallistuneista ei suunnitellut tulevaisuuttaan työtoimintajakson jälkeen. Koska tutkimukseni kohteet olivat työtoimintaan osallistuvia työttömiä, tarkastelin tulevaisuuden suunnittelua aluksi lähinnä työllistymisen suunnittelun kannalta. Ehkä lomakekyselyyni vastanneista suuri osa koki kysymyksen samoin, sillä vastaukset kysymykseen jatkosuunnitelmista olivat työelämäkeskeisiä. Perehdyttyäni teoriaan elämänpolitiikasta ja tehtyäni teemahaastattelut, ymmärsin näkökulmani olleen liian kapea. Tulevaisuuden suunnittelu on muutakin kuin työllistymisen suunnitte-

lua. Kaikki haastatteleman työtoimintaan osallistuvat henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan jollain tavalla. Esittelin tutkimukseni tulokset luvussa neljä alaluvuissa aineistosta nostamieni teemojen mukaan, joiden tulkitsin vaikuttavat tulevaisuuden suunnitteluun. Nämä teemat olivat työtoimintaan osallistuvien työttömien taustatekijät, henkilökohtaiset resurssit, kokemus hyvinvoinnista ja osallisuudesta sekä elämänpolitiikka ja kokemus työn merkityksellisyydestä. Jaoin tämän luvun alalukuihin samojen teemojen mukaan.

5.1 Elämäntilanne vaikuttaa tulevaisuuden suunnitteluun

Tutkimukseni mukaan työtoimintaan osallistuvat henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan sekä työelämään pääsyn että elämänpolitiittisista näkökulmista. Tulevaisuuden suunnitteluun tai suunnittelemattomuuteen, vaikuttivat henkilön taustaan, ominaisuuksiin, resursseihin, olosuhteisiin ja elämänarvoihin liittyvät tekijät. Lisäksi tulevaisuuden suunnitteluun vaikuttivat yhteiskunnalliset ja työmarkkinoiden tilanteeseen liittyvät tekijät. Nostin haastatteluista esiin tutkimukseni kohteiden ilmi tuoman kiinnostavan näkökohdan siitä, että eletty elämä ja ihmisten erilaiset lähtökohdat vaikuttivat tulevaisuuden suunnitteluun. Ihmisen taustoista ja lähtökohdista riippuu se, mitä hän odottaa elämältään ja mitä hän tavoittelee. Mitä enemmän hänellä on lähtökohtaisesti ollut, joko maallista tai aineetonta, sitä enemmän hän tavoittelee. Elämässä voi tulla vastaan myös hetki, jolloin henkilö kokee saavuttaneensa kaiken, eikä tarvitse enempää. Silloin hän voi jäädä paikoilleen nykyiseen elämäntilanteeseensa ja keskittyä nauttimaan saavutuksistaan.

Selkeästi suurin osa tutkimukseni kohteista kertoi työmarkkinoille pääsyyn liittyvistä suunnitelmista. Tällaisia suunnitelmia olivat työllistyminen (12,8 % lomakekyselyyn vastanneista, ks. Taulukko 1), opiskelu (19,2 % vastanneista), työkokeiluun osallistuminen (10,3 % vastanneista), ja yrittäjäksi ryhtyminen (1,3 % vastanneista). 12,8 prosenttia mainitsi opiskelun ja työn vaihtoehtoisina suunnitelmia. Osa suunnitteli työllistymistä tai opiskelua sitten, kun elämäntilanteeseen tai terveyteen liittyvät ongelmat olisi ratkaistu. Osa tutkimuksen kohteista suunnitteli työkyvyn kartoitusta. Muuhun elämään liittyviä suunnitelmia mainittiin vähemmän kuin työelämään liittyviä. Tällaisia suunnitelmia olivat eläkkeelle pääsy, loman viettäminen, asunon hankkiminen, muutto toiselle paikkakunnalle, äitiysloma, harrastuksiin liittyvät suunnitelmat, sisällön saaminen elämään sekä uskonnollisen vakaumuksen mukaan elämien. Osan suunnitelmat liittyivät terveydentilan ja elämäntilanteellisten ongelmien kuntoon saattamiseen. Elämänpolitiittisia suunnitelmia olivat myös elämästä ja saavutuksista nauttiminen sekä kuntouttavassa työtoiminnassa jatkaminen toisella.

Luvussa 4, taulukossa 1 esittelin lomakekyselyni tuloksia vastaajien kertomista tulevaisuuden suunnitelmista. Karjalaisen & Karjalaisen (2010, 47 - 57, 60 - 62) tutkimukseen osallistuneista kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista 38 %, eli suurempi osa kuin lomakekyselyyni vastan-

neista, halusi työtoimintajakson jälkeen töihin. 15 % halusi jatkaa kuntouttavassa työtoiminnassa, 12 % toivoi pääsevänsä opiskelemaan ja 5 % tavoitteena oli päästä eläkkeelle. Töihin tai koulutukseen pääseminen koettiin halukkuudesta huolimatta vaikeaksi. 3 % halusi joko lomilla tai olla tekemättä mitään. 34 %, eli lähes yhtä moni kuin omassa tutkimuksessani (38,5 %, ks. Taulukko 1) ei joko osannut sanoa tai ei vastannut. Kun Karjalainen & Karjalainen tarkastelivat tulevaisuuden suunnitelmien ja työtoimintajakson pituuden suhdetta, huomasivat he työhön pääsyn halukkuuden kasvavan työtoimintaan osallistumisen ensimmäisien kuukausien tai vasta ensimmäisen vuoden aikana. Työelämään kuntoutumisen prosessi voi ottaa aikansa. Jos työtä ei löydy, työhön pääsyn halukkuus pienentyy ja tulevaisuuden suunnittelu vähenee. Kaksi vuotta työtoiminnassa olleet asiakkaat eivät juuri enää haikailleet työllistyvänsä. Kyseiseen tutkimukseen osallistuneista henkilöistä 3 % oli työllistynyt avoimilla työmarkkinoilla vuoden kuluessa työtoimintajakson päättymisestä. 6 % oli työllistynyt palkkatuettuun työhön, 4 % siirtynyt opiskelemaan ja 20 % jatkoi kuntouttavassa työtoiminnassa. Muita siirtymiä tutkituilla olivat siirtymät työkokeiluun, kuntoutukseen, hoitoon, eläkeselvittelyyn tai sairauslomalle. 41 prosentilla tutkituista ei ollut työ- tai sosiaalipoliittista siirtymää jakson jälkeen.

Työhön ja opiskeluun liittyvän suunnittelun lisäksi lomakekyselyni vastauksissa mainittiin eläke, loma, asunnon hankkiminen, muutto toiselle paikkakunnalle, äitiysloma sekä terveydentilan kohentamiseen liittyvät suunnitelmat. Tuloksia tulkitessani pohdin sitä, käsittivätkö vastaajat lomakkeeni (liite 1) kysymyksen siten, että minua kiinnostivat vain työllistymiseen liittyvät suunnitelmat. Siksikö niin moni jätti tuon kohdan tyhjäksi. Kun tarkensin asiaa haastattelujen avulla, kaikki haastatellut suunnittelivat tulevaisuuttaan jotenkin. Työ oli huomattavalle osalle elämän keskeinen sisältö ja liittyi vahvasti tulevaisuuden suunnitteluun. Työhön pääsyyn ja opiskeluun liittyvien suunnitelmien lisäksi suunniteltiin terveydentilan, taloudellisten ongelmien ja päihdeongelmien saamista kuntoon. Suunnitelmiin liittyi muuttamista toiselle paikkakunnalle, asuntoasioden saattamista kuntoon, harrastuksia ja sisällön saamista päiviin. Tulevaisuuden suunnitelmat saattoivat olla uskonnollisen vakaumuksen mukaan elämistä tai elämästä nauttimista tässä hetkessä. Haastatteluissa tuli voimakkaasti ilmi eletyn elämän vaikutus tulevaisuuden suunnitteluun. Tulevaisuutta suunniteltiin saaduista lähtökohdista käsin. Ympäröivän yhteiskunnan olosuhteet, omat väärät valinnat, elämänhallinnalliset ongelmat, koetut kriisit, koettu menestys sekä onnistumisen kokemukset vaikuttivat tulevaisuuden suunnitteluun. Ehkä 38,5 % kyselylomakkeen kysymykseen vastaamatta jättäneetkin suunnittelevat elämäänsä jotenkin. Tutkimukseni mukaan osa työtoimintaan osallistuvista teki suunnitelmia, joiden realismi oli kyseenalaista. Sekin on kuitenkin tulevaisuuden suunnittelua.

Karjalaisen & Karjalaisen (2010, 39 - 40) tutkimuksen mukaan kuntouttavan työtoiminnan jaksolla lähdetään kokoamaan tulevaisuuden rakennuspalikoita samoista palasista, joita luvussa 4.1 haastattelemani työtoiminnan ohjaaja toi ilmi: jaksolle asetettuja tavoitteita olivat työ-

elämään siirtymisen valmistelu, mielekkään sisällön saaminen arkeen, päivärytmin tukeminen, työkyvyn arvioiminen, osaamisen lisääminen, päihteettömyyden tukeminen, sosiaalisen kanssakäymisen mahdollistaminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Ennen työelämään siirtymistä tuli saada kuntoon terveyteen, päivärytmiin ja päihteettömyyteen liittyviä tavoitteita. Ehkä kysymykseni jatkosuunnitelmista pajajakson jälkeen tuli osalle lomakekyselyyni vastanneista liian varhaisessa vaiheessa, liian isona palana pureskeltavaksi. Kokon (2013, 112 - 116) kuvaus työmarkkinoiden välitilassa ja yhteiskunnan marginaalissa elämisestä antaa osviittaa siihen, miksi tulevaisuuden suunnittelu on vaikeaa työvoimatoimenpiteessä olevalle henkilölle: kuntouttava työtoiminta on välityömarkkinoilla tapahtuvaa toimintaa. Välityömarkkinat ovat kynnyksellä työttömyyden ja avoimien työmarkkinoiden välillä. Välityömarkkinoiden tavoitteena on mahdollistaa siirtymät työttömyydestä työmarkkinoille. Välityömarkkinoilla on tarkoitus järjestää mahdollisuuksia pitkäaikaistyöttömille, jotka ovat syrjäytymisvaarassa puutteellisen koulutuksen, vajaakuntoisuuden tai elämänhallinnallisten ongelmien takia. Siirtymä työttömyydestä esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan on siirtymä yhteiskunnan sosiaalisesta rakenteesta toiseen. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuva henkilö on tavallaan kahden vaakan tilan, työttömyyden ja työllisyyden, välissä. Hän on yhteiskunnan marginaalissa. Marginaalissa elävillä ei ole kulttuurista varmuutta välitilassa olemisen päättymisestä. Tämä aiheuttaa epävarmuutta ja vaikeuttaa elämän suunnittelua eteenpäin.

Tulevaisuuden suunnitteluun vaikuttavina henkilöön liittyvinä taustatekijöinä sain opinnäytetyössäni ilmi työtoimintaan osallistuvien työttömyysjakson pituuden, koulutustaustan, ammatin, iän sekä sukupuolen. Alle vuoden työttömänä olleet suunnittelivat tulevaisuutta enemmän kuin pitkäaikaistyöttömät. Pitkäaikaistyöttömistäkin suurin osa suunnitteli tulevaisuuttaan. Kouluttamattomat työtoimintaan osallistuvat henkilöt suunnittelivat tulevaisuutta enemmän kuin ammatillisen koulutuksen omaavat. Tämä tulos yllätti minut. Tulkitsin sen johtuvan siitä, että kouluttautuneet henkilöt eivät ole koulutuksestaan huolimatta päässeet työmarkkinoille tai pysyneet siellä. Erityisesti tulevaisuuden suunnittelua vähensi se, jos henkilö oli jo hankkinut useamman koulutuksen ja yrittänyt näin vaikuttaa työmarkkinoille pääsyynsä. Hänellä on taustalla pettymiskokemus, kun taas kouluttamattomat henkilöt eivät ole vielä yrittäneet päästä koulutuksen avulla työmarkkinoille. Heille tämä mahdollisuus on uusi, ennen kokeilematon. Kuitenkin iäkkäämpien henkilöiden kohdalla koulutuksen puuttuminen vähensi tulevaisuuden suunnittelua. Nuorista työtoimintaan osallistuvista tulevaisuuttaan suunnitteli kaksi kolmannesta. Tulevaisuuden suunnittelu väheni selkeästi työtoimintaan osallistuvien iän kasvaessa. Kuitenkin ikääntyneistäkin yli puolet suunnitteli tulevaisuuttaan. Ikääntyneet mainitsivat kokevansa syrjintää työmarkkinoilla, mikä vaikutti kielteisesti heidän tulevaisuuden suunnitteluunsa. Naiset suunnittelivat tulevaisuutta enemmän kuin miehet.

Minulle tuli yllätyksenä, että kouluttamattomat henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan selkeästi enemmän kuin ammatillisen koulutuksen hankkineet. Syynä tähän voi olla se, että koulut-

tautuneet henkilöt ovat jo kerran tehneet suunnitelmia, kun he ovat lähteneet opiskelemaan ammattia itselleen. Syystä tai toisesta he eivät joko ole työllistyneet ammatillisesta koulutuksesta huolimatta tai sitten he ovat jääneet työttömiksi. Yhden suunnitelman kariutumisen jälkeen voi uusien suunnitelmien laatiminen ottaa aikansa. Kouluttamattomat ihmiset aloittavat puhtaalta pöydältä. Työtoimintaan osallistuminen on saattanut käynnistää heissä halun saada elämäänsä sisältöä opiskelun ja työn muodossa. Kuten taulukosta 1 kävi ilmi, työtoimintajakson jälkeen 15 henkilöä suunnitteli jatkavansa koulutukseen. 10 henkilöä aikoi seuravaksi ryhtyä joko opiskelemaan tai hakea töitä. Kolme henkilöä suunnitteli oppisopimuskoulutusta.

Alle vuoden työttömänä olleista henkilöistä selkeästi suurin osa suunnitteli tulevaisuuttaan. Pitkäaikaistyöttömistä reilu puolet suunnitteli tulevaisuuttaan, mutta tulevaisuuden suunnittelu väheni selvästi työttömyyden pitkittyessä. Kouluttamattomat työttömät henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan useammin kuin koulutuksen hankkineet, työttömäksi jääneet henkilöt. Tulevaisuuden suunnittelua heikensivät sekä pitkän työuran jälkeen työttömäksi jääminen että pitkään jatkunut tulokseton työnhaku. Tulevaisuuden suunnitteluun vaikutti tutkimukseni mukaan työmarkkinoiden koettu epävakaus. Hankitun koulutuksen vanhentuminen, työelämän rakennemuutos sekä työnkuvien muuttuminen vaikuttivat kielteisesti tulevaisuuden suunnitteluun. Työelämän epävakaus ja epätyypilliset työsuhteet hankaloittivat tulevaisuuden suunnittelua.

Lomakekyselyyni vastanneista henkilöistä 64/78, eli 82 prosenttia, oli ollut työttömänä yli puoli vuotta. Raunion (2006, 55 - 61) mukaan työmarkkinoilta syrjäytymisen riski kasvaa merkittävästi jo puolen vuoden työttömyysjakson jälkeen. Eräs henkilö kieltäytyi vastaamasta lomakekyselyyni. Hän perusteli kieltäytymistään sillä, että lomakkeessa kyseltiin tällaisia ikäviä asioita kuten työttömyysjakson pituutta. Tilastokeskuksen (2014b) määritelmän mukaan henkilö, joka tutkimusajankohtana on ollut työttömänä yhtäjaksoisesti vähintään 12 kuukautta, on pitkäaikaistyötön. Tutkimukseni kohteista pitkäaikaistyöttömiä oli alle 29-vuotiaista 14 eli 40 %, kun nuoria kaiken kaikkiaan oli 35. 29-44-vuotiaita oli 20, heistä 15 eli 75 % oli pitkäaikaistyöttömiä. Yli 44-vuotiaita oli 20, heistä pitkäaikaistyöttömiä oli 18 eli 90 %. Mitä iäkkäämpiä työtoimintaan osallistuvat henkilöt olivat, sitä varmemmin he näyttävät olevan pitkäaikaistyöttömiä. Nuorilla työttömillä, vaikka työttömyys olisikin vielä lyhytaikaista esimerkiksi koulutuksen tai määräaikaisten työsuhteen päättymisen jälkeen, ei välttämättä ole valmiuksia hakea töitä. Siksi he päätyvät työvoimapolitiittisen toimenpiteen kohteiksi. Nuorten pitkäaikaistyöttömien vähäisyys verrattuna pitkäaikaistyöttömien osuuteen aikuisasiakkaista kertoo, että nuorten työttömyyteen on onnistuttu puuttumaan ripeästi. Nuorille työttömyysjakso ajoittuu usein opintojen tai määräaikaisten työsuhteiden päättymiseen, jolloin työttömyys ei vielä ole menetys ja henkilökohtainen loukkaus. Nuorilla tulevaisuus on avoimempi, työttömyys ei latista tulevaisuuden mahdollisuuksien näkemistä. Aikuisilla työttömyys voi liit-

tyä vaikeisiin työelämän kokemuksiin tai elämänhallinnallisiin ongelmiin, jotka jo itsessään vaikeuttavat tulevaisuuteen orientoitumista. Työttömäksi jääminen saattaa olla kriisi. Työttömyys syrjäyttää yhteiskunnasta. Sellaisessa elämäntilanteessa voi olla vaikea suunnitella huomista. Aikuisilla, joiden työttömyys on lyhytkestoista, on usein jo valmiuksia hakea työtä ja työllistyä. Todennäköisimmin ne aikuiset työttömät, joilla on jokin työllistymisen este, jäävät pitkäaikaistyöttömiksi ja päätyvät työvoimapolitiittisen toimenpiteen kohteeksi. Mitä tulevaisuus tarjoaa vaikeasti työllistyville, sosiaalietuuksien varassa eläville henkilöille työorientoituneessa yhteiskunnassamme?

Haastattelemieni henkilöiden työttömyys on kestänyt lähes kaikilla useamman vuoden. Yksi heistä ei ollut ikinä ollut palkkatyössä. Karjalainen & Karjalainen (2010, 32 - 34) saivat tutkimuksessaan vastaavia tuloksia: yli 80 % tutkimukseen osallistuneista henkilöistä oli ollut työttömänä yhtäjaksoisesti kaksi vuotta tai kauemmin. Oman tutkimukseni mukaan työelämään valmentavan pajan asiakkaiden tilanne on erilainen: osalla oli taustallaan lyhyt työttömyys, osalla pitkä. Myös pajan ohjaaja huomautti osan asiakkaista olevan niin nuoria, ettei heille ollut ehtinyt kertyä työhistoriaa opiskelujaksojen lisäksi. Matalan kynnyksen pajan asiakkailla esiintyviä työllistymisen haittoja olivat: pitkä työttömyyshistoria, korkea ikä, maahanmuuttajuus, ei löydy riittävän motivoivaa työtä, rikosrekisteri, velkaantuminen, oppimisvaikeudet, puutteellinen tai puuttuva koulutus, päihdeongelmat, mielenterveysongelmat, somaattiset terveysongelmat. Työelämään valmentavan pajan asiakkailla esiintyi seuraavanlaisia työllistymisen haittoja: puutteellinen tai puuttuva koulutus, terveyden tilaan liittyvät haitat, terveyden tila estää työllistymisen aikaisempaan ammattiin, mielenterveysongelmat, oman alan työpaikkojen puute, ikääntyminen, elämänhallinnalliset ongelmat kuten päihdeongelmat tai velkaantuminen.

Karjalaisen & Karjalaisen (2010, 60 - 62) tutkimuksen mukaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat kokivat työmarkkinoiden vaatimukset liian koviksi. Esimerkiksi atk-taitojen hallinta ja vaadittu kiireensietokyky tuottivat vaikeuksia. Tutkitut kokivat, että työmarkkinoilla etsitään erilaisia työnhakijoita kuin he ovat. Pienituloisen työn vastaanottamista ei koettu kannattavaksi. Tutkittuja arvelutti myös lyhytkestoisen määräaikaisen työn vastaanottaminen, sillä työjakson jälkeinen toimeentulo koettiin epävarmaksi. Vajaa viidennes asiakkaista uskoi saavansa koulutustaan vastaavaa työtä. Oman tutkimukseni mukaan iäkkäämmät asiakkaat kokivat työllisyystilanteen olevan huomattavasti huonompi kuin heidän kouluttautuessaan ammattiin. Ammattien ja työnkuvien koettiin muuttuneen työelämän rakennemuutoksen myötä. Niin sanottuja tavallisia työpaikkoja oli kadonnut. Toisaalta informaatioteknologian aikakaudella elävä nuorisoi ei halukaan suorittavan tason töitä, vaan tavoittelee korkeaa koulutusta vaativia virkoja. Yksi haastateltu epäili nuorisotyöttömyyden johtuvan tästä. Koulutusvaatimusten koettiin lisääntyneen, samoin vaatimusten valmiudesta hallita tietotekniikan käyttöä. Eräs, jolla oli taustallaan tuore tutkinto, koki työllisyystilanteen huonontuneen niistä ajoista, kun

hän aloitti opintonsa. Kaikki eivät tienneet tämän hetken työllisyystilanteesta, koska eivät olleet hakenneet aktiivisesti töitä.

5.2 Resurssien runsaus ja niukkuus vaikuttavat tulevaisuuden suunnitteluun

Henkilöiden resurssit, kuten oppimisvalmiuksiin liittyvät tekijät ja sosiaaliset taidot, vaikuttivat tulevaisuuden suunnitteluun. Tulevaisuuden suunnittelua vähensivät opiskeluun ja oppimiseen liittyvät ongelmat, kuten oppimisvaikeudet, voimavarojen ja motivaation puute opiskelua kohtaan ja keskeytetyt koulutukset sekä kiinnittymättömyys opiskelu- ja työelämään. Tietotekniikan käytön kokeminen haasteena vaikutti kielteisesti tulevaisuuden suunnitteluun, sillä nyky-yhteiskunnassa eläminen vaatii ATK-taitoja, joita tarvitaan esimerkiksi työnhaussa. Tulevaisuuden suunnittelua lisäsivät motivaatio ja kiinnostus opiskelua ja uusien asioiden oppimista kohtaan, sekä halu kehittää omia vuorovaikutustaitojaan. Sosiaalisten tilanteiden jännittäminen heikensi tulevaisuuden suunnittelua jonkin verran, muttei huomattavasti. Työhaastattelutilanteiden jännittäminen ei vaikuttanut tulevaisuuden suunnitteluun. Hyvät sosiaaliset taidot ja vuorovaikutustaidot lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua.

Lomakekyselyyni vastanneista 46 prosenttia oli suorittanut vain peruskoulun tai kansakoulun. Osalla heistä oli taustallaan keskeytettyjä ammatillisia koulutuksia. 54 prosentilla oli ammatillinen koulutus, osalla useampikin. Alle 29-vuotiaista yli kaksi kolmannesta (69,4 %) oli vailla koulutusta. Vajaa kolmannes heistä (30,6 %) omasi ammatillisen koulutuksen. 29-44-vuotiaista hieman yli puolet (57,1 %) oli vailla ammatillista koulutusta, kun 42,9 % henkilöistä oli koulutautunut ammattiin. Koulutuksen puute saattaa näissä ikäryhmissä selittää työllistymisen vaikeutta ja sitä kautta tulevaisuuden suunnitelmien puutetta. Voi toki olla, että tulevaisuuden visioiden puuttuminen on vaikuttanut siihen, etteivät nämä henkilöt ole välittäneet koulutautua. Heillä voi olla taustallaan syitä, jotka ovat estäneet koulutuksen hankkimisen ja vaikuttaneet muutenkin kielteisesti tulevaisuuden suunnitteluun. Yli 44-vuotiaista henkilöistä suurin osa (80 %) oli hankkinut ammatillisen koulutuksen. 5,1 prosentilla heistä oli kaksi ammattia, ja 6,5 prosentilla kolme tai useampi. Yli 44-vuotiaista vain viidennes (20 %) oli vailla ammatillista koulutusta. Tästä ikäryhmästä siis 40 % oli hankkinut useamman ammatin. He olivat yrittäneet vaikuttaa omaan työllistymiseensä. Jos työtä ei lisäkouluttautumisesta huolimatta löytynyt, se saattoi olla syy tulevaisuuden suunnitelmien puuttumiseen.

Haastattelemistani työtoimintaan osallistuvista henkilöistä viidellä oli ammatillinen koulutus, yksi oli korkeasti koulutettu. Kaksi oli vailla ammatillista koulutusta, toinen mainitsi oppimisvaikeudet. Työtoiminnan työntekijöiden mukaan työtoiminnan asiakkailta on yleensä ammatillinen koulutus. Korkeasti koulutettuja on hyvin vähän. Erityisesti ikääntyneemmät henkilöt olivat opiskelleet useamman tutkinnon. Nämä henkilöt olivat kouluttautumalla yrittäneet vaikuttaa työllistymiseensä. He eivät olleet yrityksestään huolimatta onnistuneet. Tulkitsin tä-

män vaikuttaneen kielteisesti heidän tulevaisuudensuunnitteluunsa. Haastatteluista kävi ilmi, että niillä henkilöillä, jotka olivat motivoituneita opiskelemaan ja kokivat oppimisresurssinsa hyviksi, oli enemmän työelämään liittyvää tulevaisuuden suunnittelua kuin oppimisresurssinsa heikoiksi tai kouluttautumisen turhaksi kokevilla. Osalla näistä ihmisistä opiskeluvalmiuksien puute liittyy kriisiytyneeseen elämäntilanteeseen. Sosiaalisen kuntoutuksen myötä heidän opiskeluvalmiutensa kasvaisivat. Kuntouttava työtoiminta ja työvoimapolitiittiset koulutukset ovat tapa kuntouttaa ja orientoida näitä ihmisiä työ- ja opiskeluelämään sekä saattaa heitä näkemään omia vahvuuksiaan ja valmiuksiaan.

Karjalainen & Karjalainen (2010, 32 - 34) tutkivat kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneita henkilöitä pääkaupunkiseudulla. Työtoimintaan osallistuneista vajaa puolet oli käynyt vain peruskoulun tai kansakoulun. Reilu kolmannes oli käynyt ammatillisen koulutuksen. Neljällä prosentilla oli korkeakoulututkinto. Yli puolet tutkittavista oli ammatiltaan työntekijöitä. Vajaa kymmenes oli toimihenkilöitä. Myös oman tutkimuksen mukaan noin puolet työtoimintaan osallistuvista henkilöistä oli kouluttautunut vain pakollisen perus- tai kansakoulun verran. Koulutuksen vaje voi johtua puutteellisista opiskeluresursseista. Tai näillä henkilöillä ei ole jostain muusta syystä ollut mahdollisuutta kouluttautua. Nämä henkilöt eivät ehkä ikinä ole kiinnittyneet opiskeluun tai työyhteisöön. Heillä ei ole kokemusta työyhteisöön kuulumisesta. He eivät ole sosiaalistuneet erääseen yhteiskuntamme keskeiseen instituutioon. Työntekijän rooli ei ehkä kuulu heidän identiteettiinsä.

Työ- ja elinkeinoministeriön (2012, 15 - 19) tutkimuksen mukaan vuonna 1987 lähes 40 % työssä käyvistä oli vaille ammatillista koulutusta, kun taas vuonna 2010 heitä oli enää 17 %. Koulutuksen merkityksen korostuminen sai minut pohtimaan, kuinka käy henkilöille, joilta opiskelu ei jostain syystä ole sujunut. Opiskelujen keskeytyminen ja koulutuksen puutteellisuus voi johtua kiinnostuksen puutteesta, peruskouluiän vaikeista elinolosuhteista, oppimisvaikeuksista, taloudellisista tekijöistä, elämänhallinnallisista ongelmista tai terveydentilaan liittyvistä tekijöistä. Oman alan löytäminen ja koulutukseen kiinnittyminen on voinut olla jostakin syystä vaikeaa. Pohdin sitä, miten voimakkaasti ne syyt, joiden takia henkilön kouluttautuminen ei ole ollut mahdollista, syrjäyttävät häntä pitkäkestoisesti työelämästä. Jos koulutukseen haakeutuminen ja kiinnittyminen ovat korkean kynnyksen takana, se voi osaltaan vaikuttaa tulevaisuuden suunnitelmien puutteeseen.

Onko työttömien joukossa, ja siis syrjäytymisvaarassa, henkilöitä, joiden kiinnostukset, kyvyt ja resurssit ovat hyvin toisenlaisia, kuin mitä nykyisillä työmarkkinoilla edellytetään? Osa heistä on ollut aiemmin työmarkkinoilla. He eivät kuitenkaan pärjää enää entisillä valmiuksillaan. Osa taas on nuoria henkilöitä, jotka eivät löydä polkua työmarkkinoille. Nykyisessä työelämässä korostuvat ulospäin suuntautuneisuus, sosiaaliset taidot, ryhmätyöskentelytaidot ja moniammatillisuus. Lomakekyselyyni vastanneista 16,7 prosenttia koki asiakaspalveluun liittyvän

koulutuksen tarpeelliseksi. Heistä alle puolet (46,2 %) kertoi jatkosuunnitelmistaan. Joko tämänkaltaiset asiat eivät kiinnosta enemmistöä vastaajieni joukosta tai he eivät kykene hahmottamaan näitä aiheita tarpeelliseksi laajemminkin kuin varsinaisissa asiakaspalvelutöissä. 17,9 prosenttia oli kiinnostunut vuorovaikutukseen liittyvästä koulutuksesta, ja heistä lähes kaksi kolmannesta (64,7 %) suunnitteli tulevaisuuttaan. Halu kehittää omia vuorovaikutustaitojaan liittyi tulevaisuuden suunnitteluun. 28,2 prosenttia oli kiinnostunut tietämään lisää oppisopimuskoulutuksen mahdollisuuksista. Onko työttömien joukossa henkilöitä, joille teoriapohjainen pitkä koulutus ei syystä tai toisesta sovi? Kiinnostus oppisopimuskoulutukseen voi viitata siihen, että tekeminen, käden taidot ja tekemällä oppiminen on näiden henkilöiden vahvuus. Neljä vastaajaa mainitsikin jatkosuunnitelmikseen oppisopimusta paikan etsimisen. Kuinka rakennemuutoksen läpikäynyt yhteiskunta kykenee hyödyntämään näiden henkilöiden työpanoksen?

Huomattava joukko tutkimukseeni osallistuneista henkilöistä oli suorittanut vain perus- tai kansakoulun. Onko osalle heistä tapahtunut jo lapsuudessa tai nuoruudessa jotain, mikä on syrjäyttänyt heidät koulutuksesta? Järvinen (2012, 4 - 5) sanoo elinolojen ja perheongelmien vaikuttavan koulutuksesta syrjäytymiseen. Taustalla saattaa olla lisäksi sosiaalisia ja terveydellisiä syitä. Yksi haastateltavani kertoi syyksi tilanteeseensa laaja-alaiset oppimisvaikeudet. Kielteiset opiskelukokemukset yhdessä heikon koulumenestyksen kanssa voivat ruokkia kielteisen ajattelun kehää: henkilö kokee suoriutuvansa heikosti opiskelun suhteen eikä sen tähden jaksaa yrittää, ja koulumenestys sekä opiskelusta saatu palaute jäävät kehoiksi (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, 15 - 19). Opiskelu ei valmenna ihmistä vain ammattiin, se kasvattaa myös yhteiskunnan jäseneksi. Nuorena koulutuksesta syrjäytyneiden on vaikeampi kiinnittyä yhteiskuntaan työn kautta. Koulutuksesta ja siitä jatkumona työelämästä syrjäytyneiden henkilöiden voi olla mielekästä luoda omia alakulttuureitaan, joissa koulutuksen ja työn merkitystä vähätellään. Työttömyys siirtyy herkästi sukupolvelta seuraavalle (Järvinen 2012, 4-5), samalla siirtyvät varmasti asenteet. Jos ihmisellä ei ole positiivisia kokemuksia koulutuksesta ja työstä tai hän ei koe niitä itselleen mahdollisiksi, hänen on vaikea suunnitella tulevaisuuttaan työelämän kautta. Työhön osallistuminen on niin keskeisessä osassa toimeentulon hankkimisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä, että työstä syrjäytyminen voi viedä näköalan tulevaisuudelta. Työtoiminnan kautta nämä ihmiset otetaan jäseniksi sellaiseen yhteisöön, jossa ihmisiä herätellään huomaamaan koulutuksen ja työelämän tarjoamat mahdollisuudet oman elämänsä ja itsensä toteuttamisen kannalta.

Eräällä haastatellulla oli laaja-alainen oppimisvaikeus ja hänen opintonsa olivat keskeytyneet päihteiden käytön takia. Hän epäili pärjäämistään opinnoissa oppimisvaikeutensa vuoksi ja koki, ettei hänellä olisi enää voimavaroja opiskella. Joidenkin HRAKS:n pajaharjoittelijoiden kohdalla oppimisvaikeudet vaikeuttivat koulutuksen hankkimista. Isomäen (2013) mukaan oppimisvaikeudet voivat käynnistää syrjäytymiskehityksen ja kumuloitua kielteisesti itsetunnon

puutteena ja motivaatio-ongelmina. Lisäksi ryhmätyö- ja vuorovaikutustaidot sekä auktoriteettien hyväksymisen taidot kulkevat käsi kädessä oppimisvalmiuksien kanssa. Osa lomakekyselyyn vastanneista kertoi osallistuvansa koulutuksiin mieluiten pienryhmissä tai ainakin huomattavasti nykyisiä koululuokkia pienemmissä ryhmissä. Opiskelun, itsensä kehittämisen ja moniammatillisen ryhmätyöskentelyn mahdollisuudet eivät kenties olekaan heille mahdollisuuksia. Kenties heidän kykynsä ja resurssinsa näiden taitojen suhteen ovat vajavaisia ja tämä muodostuu heille työllistymisen riskiksi. Tutkin tätä kysymystä teemahaastatteluilla. Teemahaastattelujeni vastaajat pitivät pieniä opiskeluryhmiä oppimisen kannalta optimaalisempina kuin isoja ryhmiä. Syyksi he eivät kuitenkaan maininneet vaikeuksia sosiaalisissa ja vuorovaikutustaidoissa. Sen sijaan he perustelivat pienten ryhmien paremmuutta sillä, että pienessä ryhmässä oppimiseen sai paremmin henkilökohtaista tukea.

Karjalaisen & Karjalaisen (2010, 42 - 43) tutkimuksessa kuntouttavan työtoiminnan työntekijät arvioivat, että alle puolella heidän asiakkaistaan on hyvät tai tyydyttävät sosiaaliset taidot. Hieman yli puolella asiakkaista arvioitiin olevan välttävät tai heikot sosiaaliset taidot. Oman tutkimukseni mukaan sosiaalisten ja vuorovaikutustaitojen heikkous oli yhteydessä tulevaisuuden suunnitelmien heikkouteen. Työtoiminta on kuntoutuksellinen ratkaisu tähän. Paja-toiminta on oiva paikka harjoitella ja vahvistaa sosiaalisia taitoja turvallisessa ympäristössä. Moni tarvitsee oppiakseen yrityksiä, erehdyksiä ja mahdollisuuden uuteen yritykseen. Työtoiminnassa voi tehdä virheitä turvallisesti. Kun ihminen kohtaa päivittäin työtoiminnassa muita ihmisiä ja toimii yhteistyössä heidän kanssaan, hänen sosiaaliset taitonsa ja oma varmuus näistä taidoistaan vahvistuvat. Pitkään vain kotona olleen ihmisen on saattanut olla vaikeaa suunnitella tulevaisuutta niin, että hän hakeutuisi ihmisten pariin. Kun sosiaalisesta kanssakäymisestä tulee hiljalleen yhä rutiininomaisempaa ja luontevampaa, on esimerkiksi työnhaun suunnittelu matalamman kynnyksen takana. Positiiviset kokemukset sosiaalisesta kanssakäymisestä vahvistavat ihmisen itsetuntoa ja identiteettiä. Se saa tulevaisuuden näyttämään kirkkaammalta.

Raunion (2006, 93 - 94) mukaan työelämästä syrjäytymisen ohella perheestä syrjäytyminen on merkittävämpiä yhteiskunnallisesti syrjäyttäviä tekijöitä. Ahon ja Mäkihön (2012, 13 - 19) tutkimuksen mukaan vaikeasti työllistyvistä henkilöistä lähes puolet oli yksin eläviä. Määrä on kaksinkertainen muuhun väestöön verrattuna. Perheettömyys ja yksinhuoltajuus ovat mainitun tutkimuksen mukaan riski työllistymiselle. Haastattelemistani henkilöistä neljä toi julki perheettömyytensä, vaikka en asiaa suoraan kysynytäkään. Perheestä syrjäytymisestä kerrottiin kipeänä asiana. Perheetön ja työtön ihminen jää herkästi hyvin yksin. Kun viettää päiviä yksin kotona, kynnys lähteä ihmisten pariin voi kasvaa korkeaksi. Haastatteleman työtoiminnan ohjaajan mukaan työttömillä ei ole samanlaisia taloudellisia mahdollisuuksia osallistua harrastustoimintaan kuin työssä käyvällä väestöllä. Tämä kaventaa heidän mahdollisuuksiaan viettää sosiaalista elämää. Ihminen on sosiaalinen olento ja tarvitsee sosiaalisia kontakteja

voidakseen toteuttaa itseään. Yksinäisyys voi lamauttaa ja traumatisoida. Pitkiä aikoja yksin olleen ihmisen ei ole helppoa lähteä vaikkapa hakemaan töitä ja kertomaan itsestään rekrytointitilanteessa. Haastattelemani henkilö, joka asui yksin, kertoikin menneensä itse pyytämään työvoimaviranomaisilta jotain paikkaa, mihin mennä. Hän sanoi psyykeensä kestävän paremmin, kun on päivisin jokin taho, minne mennä. Tulevaisuuden suunnittelu ei välttämättä tunnu mielekkäältä yksin elävän, työtä vailla olevan ihmisen mielestä. Jos hänellä on työtoiminnassa sosiaalisia kontakteja ja sisältöä päiviin, voi tulevaisuus pajajakson päätyttyä näyttää sumuiselta, etenkin, jos työllistymisestä ei ole takeita.

5.3 Hyvinvointi ja osallisuus vaikuttavat tulevaisuuden näköaloihin

Terveystilaan liittyvät tekijät vaikuttivat tulevaisuuden suunnitteluun. Somaattiseen tai psyykkiseen terveyteen liittyvät ongelmat vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Kokemus siitä, ettei itse kykene samaan kuin ennen, vaikutti kielteisesti tulevaisuuden suunnitteluun. Terveystilan haitat, jotka vaikuttivat työkykyyn, lamasivat tulevaisuuden suunnittelua, jos henkilö ei terveyshaitoista huolimatta päässyt eläkkeelle. Eläkkeen turha odottaminen koettiin tilanteeksi, johon oli jumiuduttu. Hyväksi koettu terveys lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuuden suunnittelua lisäsivät myös kiinnostus oman terveyden edistämiseen sekä kokemus siitä, että omaan terveydentilaan saattoi vaikuttaa sitä parantavasti. Osa tutkimuksen kohteista suunnitteli esimerkiksi työelämään paluuta sitten, kun terveydentila olisi kunnossa. Kriisiytynyt elämäntilanne ja kriisit, joiden käsittely oli jäänyt kesken, paljastuivat tulevaisuuden suunnittelua haittaaviksi tekijöiksi. Myös kokemus siitä, että henkilö oli päätynyt hankalaan elämäntilanteeseen omien virheidensä ja valintojensa kautta, heikensi tulevaisuuden suunnittelua. Mahdollisuus oman tilanteen tarkasteluun, kriisin käsittelyyn, turvan ja jatkuvuuden kokemuksen saamiseen sekä kuntoutumiseen tukivat tulevaisuuden suunnittelua. Kipeiden kokemusten lisäksi menneessä elämässä saavutettu menestys vaikutti tulevaisuuden suunnitteluun. Menestyksen vaikutukset olivat kaksijakoiset. Jos henkilö koki menettäneensä kaiken saavuttamansa, eikä menneellä menestyksellä ollut enää merkitystä, vähensi se tulevaisuuden suunnittelua. Menestys, jonka henkilö koki minäkuvaansa vahvistavana ja jonka saavutuksista hän kykeni nauttimaan, lisäsi sen sijaan hänen uskoaan.

Tekemistäni haastatteluista kävi ilmi, että työtoimintaan osallistuvan henkilön kokemus oman terveydentilansa heikkoudesta vähensi hänen tulevaisuuden suunnitteluaan. Vastaavasti ne, jotka kokivat terveydentilansa hyväksi, suunnittelivat enemmän tulevaisuuttaan. Haastattelemistani matalan kynnyksen pajan asiakkaista suurin osa koki terveydentilansa heikoksi. Työelämään valmentavan pajan asiakkaat kokivat terveytensä hyväksi tai kohtalaiseksi. Ohjaajien mukaan asiakkaista osalla oli työkykyyn vaikuttavia perussairauksia, ei kuitenkaan kaikilla asiakkailla. Karjalaisen ja Karjalaisen (2010, 34 - 35, 42 - 43) tutkimuksen mukaan kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden työkyky oli heikentynyt etenkin työtoiminnan työntekijöi-

den arvion mukaan. Asiakkaat itse arvioivat työkykynsä paremmaksi kuin työntekijät. Tutkimuksessaan he pyysivät kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita arvioimaan omaa työkykyään. 60 % asiakkaista arvioi työkykynsä hyväksi tai tyydyttäväksi, 40 % välttäväksi tai heikoksi. Kun työntekijät arvioivat asiakkaita, heidän mielestään 23 % työkyky oli hyvä tai tyydyttävä. 76 % asiakkaista oli heidän näkemyksensä mukaan välttävästi tai heikosti työkykyisiä.

Lomakekyselyyni vastanneista yli neljännes koki koulutuksen aiheesta terveys ja oman terveyden kehittäminen tarpeelliseksi. Heistä lähes kaksi kolmannesta suunnitteli tulevaisuuttaan. Vastanneista 3,9 prosenttia oli jatkosuunnitelmista kysyttäessä vastannut tavoitteekseen työllistymisen tai koulutuksen, jähkä terveyteen ja jaksamiseen liittyvät ongelmat on ratkaistu ja työkykyisyys kohentunut. Osa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista oli terveydentilan selvityksessä HRAKS:lla. Yksi kertoi minulle, että pajalla kokeiltu työ oli fyysisesti liian kuormittavaa hänelle. Toinen kertoi etsivänsä terveydellisten seikkojen tähden osa-aikaista työtä. Yksi iäkäs, kroonisesta ja työntekoa rajoittavasta sairaudesta kärsivä henkilö mainitsi tavoitteekseen eläkkeelle siirtymisen. Osan työttömistä kohdalla terveydentilan hoitaminen kuntoon on ensisijaista ennen kuin työllistyminen on edes mahdollista. Työttömillä on huono-osaisuuden kasautumisesta aiheutuen usein muitakin elämänhallinnallisia ongelmia. Kyselyni vastaajista vajaa kolmannes toivoi koulutusta talouteen liittyen, mutta vain lähes viidennes koki tarpeelliseksi teemaksi velkaneuvonnan. Talous-teemaisen koulutuksen tärkeäksi kokevista vajaa puolet mainitsi tulevaisuudensuunnitelmiaan. Retuperällä oleva talous vaikuttaa koko arjen turvallisuuteen ja sujumiseen. Se voi vaikuttaa lamauttavasti. Voi kuulostaa nurinkuriselta, mutta ehkä talous on saatettava säädylliselle tolalle, jotta ihminen jaksaa keskittää resurssinsa itsensä työllistämiseen. Velkaneuvonnasta kiinnostuneista sen sijaan yli puolet suunnitteli tulevaisuuttaan. Kiinnostus elämänhallinnallisten ongelmien ratkaisemiseen tuki tulevaisuuden suunnittelua.

Elämänhallinnalliset ja sosiaaliset ongelmat vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Tällaisia tekijöitä olivat taloudelliset ongelmat, päihdeongelmat ja heikot lähisuhteet. Yksinäiset ja perheettömät henkilöt suunnittelivat tulevaisuuttaan vähemmän kuin lähiverkostoa omaavat. Kokemukset yhteiskunnan ulossulkevuudesta, syrjinnästä, syrjäytymisestä ja omasta huonomuudesta vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Turhautuminen omaan elämäntilanteeseen sekä uskon menettäminen omiin taitoihin heikensivät tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuus tuntui näköalattomalta, jos henkilö koki, ettei työtoimintajakso veisi hänen elämäntilannettaan eteenpäin. Tyytyväisyys omaan elämäntilanteeseen lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Suunnittelua tuki, jos henkilö koki pystyvänsä itse vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseensa. Mahdollisuus vaikuttaa elämänhallinnallisiin ja sosiaalisiin ongelmiinsa sekä motivaatio työskennellä ongelmien ratkaisemiseksi, lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua.

Huono-osaisuutta aiheuttavat tekijät kasaantuvat ja ruokkivat syrjäytymiskierrettä. Työ nähdään keskeisenä ihmisen ja yhteiskunnan sillanrakentajana. Moni huono-osaisuutta aiheuttava tekijä vaikeuttaa työllistymistä. Karjalaisen & Karjalaisen (2010, 60 - 62) tutkimuksen mukaan osa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista ei pidä palkkatyön vastaanottamista kannattavana velkojensa takia. Luhtasela (2009, 51 - 76) havaitsi, että palkkatuettu työ ei kannusta henkilöitä, joilla on ulosotossa paljon velkoja. Haastattelemani matalan kynnyksen työtoiminnan ohjaaja kertoi samaa: osa asiakkaista suunnittelee työelämäänsä paluuta sitten, kun velat ovat vanhentuneet. Haastattelemani asiakkaat kertoivat työssä käymisen auttavan päihteiden käytön hallinnassa. Mutta päihdeongelma haittaa työllistymistä ja työssä pysymistä. Puutteet terveyden tilassa haittaavat työllistymistä ja työelämässä jaksamista. Haastattelemani työtoiminnan ohjaaja kertoikin monen asiakkaansa jääneen työttömäksi terveydentilan heikentymisen myötä. Osa ei terveydentilansa tähden pysty enää työskentelemään aikaisemmissa työtehtävissään, vaikka muuten olisikin työkykyinen. Kun työelämäänsä paluu olisi asiakkaille mahdollista, voi työttömyyttä pitkittää epätietoisuus siitä, minkälaiseen työhön he kykenisivät. Jos asenteet pitkäaikaistyöttömiä kohtaan hankaloittavat työllistymistä, ne osaltaan vauhdittavat syrjäytymiskierrettä.

Aho & Mäkiäho (2012, 26 - 30) seurasivat tutkimuksessaan työttöminä olleiden myöhempää työmarkkinauraa. Pitkään työttöminä olleista, eli vaikeasti työllistyvistä henkilöistä, 16 prosenttia oli työllistynyt kolmen vuoden kuluessa tutkimuksen alkumittauksesta. Muista työttömistä oli työllistynyt 40 prosenttia. Vaikeasti työllistyvistä vajaat kymmenen prosenttia oli kolmen vuoden jälkeen työvoimapolitiittisessa toimenpiteessä, kun taas muista työttömistä työvoimapolitiittisessa toimenpiteessä oli viisi prosenttia. Vaikeasti työllistyvistä kaksi kolmasosaa ei ollut ollenkaan ollut avoimilla työmarkkinoilla kolmen vuoden aikana ja heistä neljännes siirtyi eläkkeelle. Muista työttömistä 40 prosenttia oli ollut vähintään puolet kolmen vuoden seuranta-ajasta töissä. Ahon & Mäkiähön (2012, 26 - 30) mukaan aikaisempi työttömyys selittää myöhempää työllistymistä. Pitkäaikaistyöttömät työllistyvät heikommin kuin muut työttömät. Nämä tutkimustulokset puhuvat karua kieltään pitkäaikaistyöttömille, joilla olisi kova motivaatio päästä työelämäänsä. Näiden tulosten valossa voi tutustua sellaisen ihmisen tilanteeseen, joka todella haluaisi työllistyä ja hakee aktiivisesti töitä onnistumatta. Kuten toinen haastattelemani ohjaaja sanoi, pitkä ja tulokseton työnhaku varmasti turhauttaa ja lamaannuttaa ihmisen. Tämä kaikki saa minut ymmärtämään, miksi tulevaisuuden suunnittelu ei välttämättä tunnu tarkoitukselliselta. Haastattelemani työpajatoiminnan työntekijä korostaakin, että työttömien tulisi osoittaa aktiivisuuttaan ja haluaan työllistyä työttömyysjaksonsa aikana. Aktiivisuuttaan ja motivaatiotaan voi osoittaa osallistumalla työvoimapolitiittisiin koulutuksiin, korttikoulutuksiin, työkokeiluihin ja pajatoimintaan.

Kävin itse takavuosina erään työvoimapolitiittisen koulutuksen, jonka tavoitteena oli suorittaa ammattitutkinto. Se ei ollut elämänhallinnallisiin asioihin keskittyvä koulutus. Koulutuksen

toisena päivänä meidän opiskelijoiden tuli esitellä itsemme muulle luokalle. Ensimmäinen aloitti kertomalla elämänhistoriansa kipukohtia lapsuuden laitosjaksoista ja nuoruuden huu-meiden käytöstä alkaen. Hämmästyin hänen avoimuuttaan, kun hän kertoi tämän kaiken meille ventovieraille. Esittelykierroksen jatkuessa yksi jos toinenkin kertoi elämästään laajasti. Ihmiset kertoivat työ- ja opiskeluhistoriansa lisäksi eroistaan, läheistensä sairastamisesta ja päihteiden käytöstä. Myöhemmin, koulutuksen aikana, osa toi elämänsä kipukohtia edelleen ilmi ja päivitti tilannetta. He jopa keskeyttivät kouluttajien opetuksen ja valtasivat tilan kertomalla elämänsä ongelmakohdista. Haastatteluja teemoitellessani ja analysoidessani muistin tämän kokemuksen. Uskoisin, että näillä ihmisillä oli tarve kertoa vaikeita kokemuksiaan, koska niiden käsitteleminen oli kesken. Tarinat etsivät kuulijaa. Nämä ihmiset tarvitsivat kuuli-joita peilatakseen vaikeita kokemuksiaan toisista ihmisistä. He jatkaisivat niiden kertomista, kunnes olisivat kertoneet ja käsitelleet niitä niin paljon, että olisivat valmiita siirtymään eteenpäin. Elämän kipukohtien käsittely voi viedä aikaa ja jaksamista, jotka ihminen muuten voisi suunnata opiskeluun ja työntekoon. Elämänsä vaikeista asioista avoimesti ja tilaa vievästi kertominen ei välttämättä ole sosiaalisten normien mukaista ammatillisessa koulutuksessa tai työpaikoilla. Nämä tekijät haittaavat sellaisten henkilöiden kiinnittymistä opiskelu- ja työ-elämään, jotka ovat jumiutuneet elämään kipeitä kokemuksiaan uudelleen ja uudelleen. Ras-kaat kokemukset voivat saada arkipäiväisen työelämän ja tulevaisuuden suunnittelun työhön osallistumisen kautta tuntumaan vähemmän tärkeältä.

Voivatko vaikeat elämäkokemukset ja kriisit lamauttaa ihmisen? Voivatko ne viedä merkityk-sen elämän sisällön hankkimiselta ja tulevaisuuden suunnittelulta? Näihin pohdintoihini etsin vastausta Saaren (2003, 22 - 27, 41 - 68) kriiseihin liittyvästä teoriasta. Traumaattinen tapah-tuma on tilanne, jota on ollut mahdotonta ennustaa. Ihminen ei ole kyennyt vaikuttamaan tilanteeseen omalla toiminnallaan. Traumaattiset tapahtumat muuttavat elämäkatsomusta ja maailmankuvaa. Entisen turvallisen ja vakaan maailman vakaudelle ei enää ole takeita. Tapahtuman seurauksena ihminen tulee tietoiseksi omasta haavoittuvuudestaan, kun hän sii-hen asti on elänyt eräänlaisessa haavoittumattomuuden harhassa. Tämän harhan menettämi-sen jälkeen arki ja tulevaisuuden suunnittelu voivat tuntua mielettömiltä, koska mitä tahansa voi tapahtua yllättäen. Traumaattiset tapahtumat voivat muuttaa ihmisen elämänarvoja. Krii-sin seurauksena työuran, ammatin ja maallisen mammonan merkitys voi heikentyä ja perheen ja ihmissuhteiden merkitys lisääntyä. Koko elämä voi muuttua traumaattisen tapahtuman seu-rauksena. Ihminen tarvitsee kaikki voimavaransa tapahtumasta selviytymiseen ja uuteen elä-mään sopeutumiseen. Traumaattisen kokemuksen käsittelyprosessiin kuuluu alun sokkivaiheen jälkeen reaktiovaihe, johon liittyvät voimakkaat, ehkä epärationaalisiltakin vaikuttavat tun-teet. Reaktiovaiheen jälkeen ihminen siirtyy työstämis- ja käsittelyvaiheeseen, jossa elämää järkyttäneen kokemuksen työstäminen jatkuu ihmisen mielen sisällä. Käsittelyvaiheen jälkeen ihminen siirtyy uudelleen suuntautumisen vaiheeseen, johon kuuluu tapahtuman hyväksymi-nen sekä sopeutuminen sen aiheuttamiin muutoksiin.

Tulevaisuuden näkymän luominen edellyttää, että tulevaisuus koetaan edes jollain tasolla ennustettavaksi ja sellaiseksi, että siihen voi itse vaikuttaa. Lisäksi tulevaisuudessa pitää nähdä edes jonkin verran toivoa. Traumaattisen tapahtuman jälkeen nämä ehdot eivät välttämättä täyty. Tällöin tulevaisuuden hahmottaminen on vaikeaa. Joskus vaikeiden kokemusten käsittelyminen voi jäädä puolitiehen, sillä traumaattisten kokemusten käsittelyprosessi on herkkä häiriöille. Kokemuksen käsittely voi juuttua johonkin vaiheeseen, etenemättä siitä. Käsittelymättä jäänyt traumaattinen kokemus saattaa vaikuttaa persoonallisuuteen vammauttavasti. Uusi traumakokemus voi aktivoida aikaisemmat kriisit. Tämä pitkittää kokemuksen käsittelyaikaa. Hyvä itseluottamus ja sosiaalinen tuki auttavat traumaattisten kokemusten käsittelyssä. (Saari 2003, 66 - 71.)

Haastattelemani työtoiminnan asiakkaat kertoivat elämänsä varrella sattuneista kipeistä kokemuksista, jotka ovat varmasti jättäneet jälkensä. Se, miten osa haastatelluista toi näitä kokemuksia ilmi kysymysrungon ulkopuolelta, puhui omaa kieltään. Kipeiden kokemusten käsittely on jäänyt heillä kesken, he ovat juuttuneet käymään läpi kokemuksiaan ja tarvitsevat niille kuulijaa. Kokemusten käsittely sitoo heidät menneeseen voimakkaammin kuin tulevaisuuteen. Se voi tuntua merkityksellisemmältä kuin tulevaisuuden rakentaminen. Lisäksi uskon, että työttömäksi jääminen ja sitä kautta yhteiskunnan ulkoreunalle joutuminen voivat traumatisoida. Varsinkin, jos työttömyys pitkittyy. Tällöin arkipäivistä selviytyminen voi viedä ihmisen voimavarat. Näköala tulevaisuuteen hämärtyy. Tämä aiheuttaa noidankehän, joka vaikeuttaa työelämään uudelleen kiinnittymistä. Osa haastatelluista kuvasi perhe- ja muiden ihmissuhteidensa heikkoutta. Läheiset ihmissuhteet ovat tärkeä tukiverkko traumakokemuksista selviytymisessä. Haastateltavani ovat ehkä jääneet kokemustensa kanssa yksin. Osalla on taustallaan päihdeongelmaa, joka voi kieliä yrityksestä ratkaista kipeitä asioita helposti tarjolla olevin keinoin. Yksi henkilö kuvasi elämäntarinaansa, miten hän kasvoi taistelemaan, pärjäämään ja menestymään. Nyt, saavutettuaan kaiken, hän kokee löytäneensä rauhan ja voi jäädä paikoilleen nauttimaan elämästään. Kuitenkin kipeät kokemukset lapsuudesta lähtien kytevätkin pinnan alla. Ne tulivat ilmi hänen kertoessaan elämäntarinaansa eloisasti ja raivoisasti liikkuen samalla ympäri huonetta.

Ongelmat somaattisen tai psyykkisen terveyden kanssa vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Kokemus omasta työkyvyttömyydestä tai osatyökyvyttömyydestä vei pohjaa tulevaisuuden suunnittelulta, jos työkyvyttömäksi itsensä kokeva henkilö ei päässyt eläkkeelle. Eläkkeen odottaminen oli sekin eräänlaista tulevaisuuden suunnittelua, mutta pitkä, turha odottaminen oli lannistavaa. Hyväksi koettu terveys edisti tulevaisuuden suunnittelua. Koetut kriisit, joiden käsittely oli jäänyt kesken, heikensivät tulevaisuuden suunnittelua. Sosiaalisten tilanteiden pelko heikensi jonkin verran tulevaisuuden suunnittelua. Elämänhallinnalliset ja sosiaaliset ongelmat, kuten päihdeongelmat, heikot lähisuhteet, taloudelliset ongelmat ja huoli omasta

toimeentulosta, vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Yksinäiset ja perheettömät henkilöt suunnittelivat tulevaisuutta vähemmän kuin ne, joilla oli lähiverkostoa. Tyytyväisyys omaan elämäntilanteeseen lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Suunnittelua lisäsivät myös kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa itse omaan elämäntilanteeseensa ja ratkaista ongelmia. Tulevaisuuden suunnittelua latisti kokemus siitä, että työtoimintajakson jälkeen ei ole mitään seuraavaa askelta, minne siirtyä. Pitkittynyt työttömyys, kokemus työllistymisen vaikeudesta sekä pitkään jatkunut, tulokseton työnhaku heikensivät tulevaisuuden suunnittelua. Työttömyyttä mahdollisesti edeltäneet pätkätyöt heikensivät myös uskoa tulevaisuuteen. Turhautuminen omaan elämäntilanteeseen sekä uskon menettäminen omiin taitoihin veivät intoa suunnitella tulevaisuutta. Tulevaisuuden suunnittelua vähensi kokemus työttömiin kohdistuvasta syrjinnästä, ulos sulkevasta yhteiskunnasta sekä omasta huonomuudesta. Tutkimuksen kohteet, joilla ei ollut omakohtaista kokemusta syrjinnästä, suunnittelivat tulevaisuutta useammin kuin syrjintää kokeneet. Huono-osaisuutta aiheuttavat tekijät, kuten heikko taloudellinen tilanne, vähensivät tulevaisuuden suunnittelua, sillä ne saivat aikaan kokemuksen, ettei henkilöllä ole samoja mahdollisuuksia kuin muilla yhteiskunnan jäsenillä.

Otin kantaa siihen, miten toimeentulo asettaa työttömät ja työssäkäyvät eriarvoiseen asemaan. Haastattelemani ohjaaja toi tätä seikkaa ilmi haastattelussa: työttömillä ei ole varaa kuluttaa samalla tavoin kuin työssä käyvillä. Tämä näkyy arjessa esimerkiksi siinä että työtoimintaan tulevilla henkilöillä ei yleensä ole harrastuksia. Aikaa heillä olisi, mutta ei taloudellista mahdollisuutta harrastaa. Molemmat haastattelemani työtoiminnan ohjaajat kertoivat tasa-arvon puutteen näkyvän tukiviidakossa, jossa työttömät joutuvat asioimaan. Saadakseen toimeentulonsa on työttömien kierrettävä virastoissa sekä hallittava tukiviidakon koukerot ja mutkat. Työssä käyvän kansalaisen ei tarvitse juosta luukulta luukulle. Haastattelemistani työtoiminnan asiakkaista Kimi mainitsi erilaiset etuudet tekijäksi, josta näkyy työttömien ja työssä käyvien eriarvoinen asema.

Kokemus jaosta hyviin ja huonoihin ihmisiin on rankka ja itsetuntoa heikentävä, jos tuntee itse kuuluvansa b-luokan kansalaiseen. Samoin koettu alaspäin katsominen vie itsetuntoa. Tunnemuun yhteiskunnan torjuvasta asenteesta ja omasta huonomuudesta voivat lamaannuttaa. Tilanne voi viedä energiaa, joka tarvittaisiin kuntoutumiseen ja ponnisteluihin eteenpäin pääsemiseksi. Työttömyyden lisäksi haastateltavat kuvasivat kohdanneensa ennakkoluuloja ja ulossulkemista menneen elämänsä tai tekojensa tähden. Yhteiskuntaan liittymistä vaikeuttavina tekijöinä mainittiin myös velkaantuneisuus, päihde- ja mielenterveysongelmat. Kielteisesti suhtautuvaksi koettu yhteiskunta voi tuntua ulossulkevalta, jopa pelottavalta. Vaikuttaako yhteiskunnallinen syrjäytyminen siihen, ettei tulevaisuudessa näy tavoiteltavia asioita.

5.4 Työn merkitys ja elämänpolitiikka tulevaisuuden suunnittelussa

Sekä työlle annettu merkitys että työttömyys kokemuksena vaikuttivat tulevaisuuden suunnitteluun. Haastattelemani henkilöt kertoivat työn ja työpaikan merkitsevän toimeentuloa, turvallisuutta, mahdollisuutta itsensä toteuttamiseen, sosiaalista yhteisöä ja ihmissuhteita, sosiaalista arvostusta, yhteiskuntaan kuulumista, rytmiä elämään ja sisältöä päiviin. Työssä käymisen ja sisällön saamisen päiviin koettiin auttavan päihteiden käytön hallinnassa. Enemmistö haastatelluista työtoimintaan osallistuvista henkilöistä koki työn merkityksen suureksi. Osa määritteli identiteettiään selvästi työuransa kautta. Kokemus työn merkityksellisyydestä vähensi tulevaisuuden suunnittelua, jos henkilö ei elätellyt toivoa työelämään pääsyn suhteen. Jos henkilöllä oli motivaatiota pyrkiä työelämään tai kouluttaa itseään, kokemus työstä merkityksenä sinänsä ja paremman elämänlaadun takaajana lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Edellä jo mainitsin, että työttömyyteen liittyvät kokemukset omasta heikentyneestä yhteiskunnallisesta sekä taloudellisesta asemasta kuten myös sosiaalisten yhteisöjen ulkopuolelle jääminen vähensivät tulevaisuuden suunnittelua. Mahdollisuus vertaistukeen antoi uskoa tulevaan.

Haastateltavani kertoivat työn olevan merkityksellistä sekä taloudellisten, sosiaalisten että itsensä toteuttamiseen liittyvien seikkojen tähden. Kokko (2013, 117 - 123) sai tutkimukseensa samansuuntaisia tuloksia. Työhön houkuttelevia ja motivoivia tekijöitä olivat Kokon haastatteleminen työtoimintaan osallistuvien henkilöiden mukaan taloudelliset tekijät, mielekäs elämän sisältö, työssä käymisestä saatu arvostus ja kokemus tarpeellisuudesta, työn vahvistava vaikutus itseluottamukseen ja identiteettiin sekä tulevaisuuteen katsominen. Työstä saadun palkan koettiin korreloivan työn arvostuksen kanssa. Työyhteisöön liittyminen oli tärkeää, paikka työyhteisössä ja työyhteisön kautta saadut ihmissuhteet nähtiin hyvinvointia lisäävinä tekijöinä. Kokko (2013, 117 - 123) kertoo yli 50-vuotiaiden kasvaneen kulttuurissa, jossa työnteko on elämäntapa. Toimeliaisuus on heille luontevampaa kuin joutenolo. Työ, ammattiosaaminen, työn kautta saatu arvostus ja työttömyys vaikuttavat ikääntyneiden identiteettiin. Heillä on usein takanaan pitkä työhistoria. Työn koettiin tuovan sisältöä elämään ja edesauttavan hyvinvointia. Tekemisen puuttuminen koettiin turhauttavaksi. Tutkimuksen mukaan työtoiminta ei riittänyt kaikille mielekkääksi tekemiseksi. Eräs keski-ikäinen haastateltuni mainitsikin työn olevan tärkeää, koska hän ei osannut olla tekemättä mitään.

Työssä käyvät kykenevät työstä saadun ansion turvin toimimaan täysivaltaisena yhteiskunnan jäseninä. Vaikka työttömyysajan tuet turvaavat viimesijaisen toimeentulon, niiden varassa oleva ei kykene olemaan täysivaltainen kulutusyhteiskunnan kansalainen. Haastatelluistani usea piti työn kautta saatuja sosiaalisia kontakteja ja työyhteisöä tärkeinä. Työpaikan hyvä ilmapiiri koettiin tärkeäksi tekijäksi. Jos ihminen ei käy työssä eikä hänellä ole varaa harrastustoimintaan, syrjäytyykö hän postmodernissa ajassamme yhteisöistä? Jos ihmisellä ei ole työpaikkaa, johon nousta ja lähteä sängystä aamuisin, jääkö hän pirstaloituneessa yhteis-

kunnassamme yksin? Raunion (2006, 93 - 94) mukaan työ ja perhe ovat keskeisimmät instituutiot, jotka kulttuurissamme liittävät ihmisen yhteiskuntaan.

Työ merkitsee mahdollisuutta osallisuuteen, työn puute riskiä osallisuuden puutteeseen ja huono-osaisuuteen. Ansion sekä sosiaalisen yhteisön lisäksi haastattelemani henkilöt kertoivat työn merkitsevän tekemistä ja sisältöä päiviin. Osalle työ oli jotakin tekemistä. Arki koettiin mielekkäämmäksi, kun päivät saatettiin täyttää jollakin tekemisellä. Tekeminen ja sisältö tukivat elämän hallinnan säilyttämistä. Yksi haastateltavani sanoikin, ettei osaa olla vain jouten. Osalle haastattelemiani henkilöitä työ merkitsi enemmän kuin vain jotain tekemistä. Heille työ oli mahdollisuus toteuttaa itseään, tehdä suorituksia ja tuloksia, jotka merkitsivät heille itselleen paljon. Työ toi mukanaan onnistumisen kokemuksia, hyvin tehty työ koettiin palkitsevaksi. Työttömällä ei ole mahdollisuutta tämän kaltaiseen itsensä toteuttamiseen ja kykyjensä esiintuomiseen. Työttömältä on otettu pois hänen työnsä arvo. Hänen kykynsä eivät saa tunnustusta. Kiteytettynä, ilman työtä ja työelämän osallisuutta ihmiseltä puuttuvat ansio, arvostus, sosiaalinen yhteisö sekä merkityksellinen tekeminen, jotka luovat näköalan tulevaisuudelle. Se, löytävätkö ihmiset elämälleen muuta mielekästä sisältöä kuin työ, jopa työtä merkittävämmäksi koettua, vai eivät, selittää tulevaisuuden suunnittelua. Toisaalta työhön kiinni pääsemisen koettu vaikeus voi viedä pohjaa tulevaisuuden suunnittelulta. Toisaalta, jos elämä on mielekästä tässä ja nyt, ei tulevaisuuden päämäärätietoiselle suunnittelulle ehkä ole tarvetta. Varsinkin, jos ihminen on jo kyntänyt työsarkaansa ja siitä luovuttuaan on suuntautunut johonkin muuhun.

Kuntouttava työtoiminta sekä työkokeilu ovat aktivointitoimenpiteitä, jotka tähtäävät syrjäytymisen ehkäisyyn ja työtä vailla olevien kansalaisten työllistymiseen. Kolmesta kuukaudesta kahteen vuoteen kestävät pajajaksot kuulostivat minusta verrattain lyhyiltä jaksoilta ihmisille, joilla on tulevaisuuden perspektiivi kateissa. Kuntouttava työtoiminta on aktivointitoimenpiteen lisäksi kuntoutustoimenpide. Liukon (2006, 18 - 23) mukaan kuntoutus on suunnitelmallista toimintaa, jonka tavoitteena on tukea kuntoutettavan toimintakykyä sekä elämäntilannellisia taitoja. Poimin tekemistäni haastatteluista merkityksiä, joita työtoiminnan asiakkaat antoivat kuntouttavalle työtoiminnalle. Aktivoiko toiminta heitä, entä kuntouttaako se heitä? Minkälaista apua ja tukea asiakkaat kokevat saavansa toiminnasta? Rakentaako se siltää arjesta selviytymisestä tulevaisuuteen?

Lomakekyselyyni vastanneet mainitsivat työtoiminnasta saaduiksi hyödyiksi päivärytmin ylläpitämisen, toiminnallisen sisällön saamisen päiviin ja arkeen, paremmat sosiaalietuudet, työtaitojen oppimisen tai työn tekemisen mahdollisuuden sekä sosiaaliset suhteet. Työtoimintaan osallistuminen tarjosi tutkimukseni mukaan monia samoja merkityksiä kuin työssä käyminen. Kokemus työtoimintaan osallistumisen hyödyttömyydestä vähensi tulevaisuuden suunnittelua. Toiminnan ei tällöin koettu vievän omaa elämäntilannetta eteenpäin. Hyödylliseksi koettu

työtoimintaan osallistuminen tuki tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuuden suunnittelua tukivat aktivointitoimenpiteeseen osallistumisen kautta saatu mahdollisuus sosiaaliseen yhteisöön liittymiseen, päivärytmiin, sekä sisällön saamiseen elämään. Aktivointitoimenpiteeseen osallistumisen myötä parantuneet sosiaalietaidot sekä elämänhallinnan ja toimintakyvyn parantuminen lisäsivät asiakkaiden tulevaisuuden suunnittelua. Aluksi tuli saada perustarpeet kuntoon ja keskittyä terveydentilan ja sosiaalisten ongelmien ratkaisuun. Kuntoutumisen myötä tulevaisuuden suunnittelu kävi mahdollisemmaksi. Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen ja uusien taitojen oppimiseen lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua. Omien resurssien, kiinnostuksen kohteiden ja voimavarojen löytäminen lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua.

Usea lomakekyselyyni vastannut koki taitojen oppimisen työtoiminnan hyödyllisimmäksi anniksi. Tämä sai minut pohtimaan sitä, vaikuttiko asiakkaiden saama koulutus tai koulutuksen puute siihen, kokevatko he hyötyvänsä työtoiminnasta. Arvelen työtoiminnan koetun hyödyllisyyden tai hyödyttömyyden vaikuttavan tulevaisuuden suunnitteluun. Hyödylliseksi koettuun toimintaan osallistuminen voi kannustaa tulevaisuuden suunnitteluun. Jos henkilö joutuu osallistumaan toimintaan, jonka hän kokee hyödyttömäksi, voi tämä latistaa tulevaisuuden suunnittelua. Lomakekyselyni tuloksista selvisi, että kouluttamattomat henkilöt kokivat hyötyvänsä työtoiminnasta enemmän kuin ammatillisen koulutuksen saaneet. Arvelen kouluttamattomien henkilöiden hyötyvän työtoiminnasta enemmän, koska työtoimintaan osallistuminen liittyy henkilöitä, joilta puuttuu koulutus ja ammatti, yhteiskuntaan. Työtoiminta valmentaa näitä henkilöitä ryhmä- ja vuorovaikutustaidoissa, elämänhallinnallisissa taidoissa sekä oppimis- ja työskentelytaidoissa, joita koulutuksen hankkineet ovat saaneet opintojensa kautta. Kouluttamattomille henkilöille työtoiminta on askel lähemmäs työelämää. Ammatillisesti koulutetut saattavat kokea työtoiminnan hyödyttömäksi, jos se ei auta heitä työllistymään. Ovathan he jo hankkineet koulutuksen työllistykseen. Lomakekyselyni tulosten mukaan pitkäaikaistyöttömät hyötyvät työtoiminnasta hieman enemmän kuin he, joilla on taustallaan lyhyempi työttömyysjakso. Selityksenä voi olla se, että pitkäaikaistyöttömät ovat olleet pitkään ”vain kotona”, poissa yhteiskunnallisesta toiminnasta. Pitkäaikaistyöttömille työtoimintajakso voi tuntua enemmän siirtymältä eteenpäin kuin lyhyen työttömyysjakson omaavalle. Lyhyen aikaa työttömänä olleilla on tuoreessa muistissa työsuhte tai opiskelu.

Tutkimukseni valossa kuntouttava työtoiminta, siellä saatu ohjaus, arjen sisältö ja sosiaaliset kontaktit tukevat ihmisten arjenhallinnan ja työkyvyn kohentumista. Ihmiset, jotka ovat olleet vain kotona ja yhteisöjen ulkopuolella, saavat elämäänsä rytmiä ja jotakin säännöllistä toimintaa. Johonkin liittyminen, osallistuminen ja mukaan kuuluminen virkistää heitä. Toiminnan myötä he löytävät vanhoja taitojaan sekä uusia valmiuksia ja kiinnostuksen kohteita. He huomaavat kykenevänsä säännölliseen osallistumiseen ja toimintaan muiden ihmisten kanssa. Kun työelämän ulkopuolella olleet henkilöt alkavat osallistua työelämää muistuttavaan toimintaan, he alkavat myös haluta normatiiviseen elämänmalliin liittyviä asioita, kuten

työtä. Työelämään valmentavan toiminnan ohjaaja kertoikin asiakkaiden pajajakson aikana aktivoituvan ja haluavan hankkia esimerkiksi harrastuksia, jotka heiltä ovat aiemmin puuttuneet. Tämä kaikki luo perustaa tulevaisuuden rakentamiselle. Realististen suunnitelmien laatimisessa ja tavoitteiden asettamisessa on apuna ohjaajien tuki. Tulevaisuuden suunnitelmia tulee vahvistaa ja pitää yllä. Työelämään valmentavassa toiminnassa tunnustetaan ja korjataan työllistymisen haittoja.

Haastatteleman työtoiminnan asiakkaat kuvasivat kuntouttavaan työtoimintaan osallistumista paremmaksi vaihtoehdoksi kuin pelkästään kotona oleminen. Lähes kaikki mainitsivat sosiaaliset kontaktit tärkeiksi. Työtoiminnassa käymisen koettiin tuovan sisältöä elämään. Muita kuntouttavan työtoiminnan tarjoamia etuja olivat tekemistä päiviin, arjen rytmittäminen, sosiaali-tuudet, ruoka pajalla sekä mahdollisuus ilmaiseen uintiin kerran viikossa. Eräs työtoiminnan asiakas vertasi työtoimintaa työssä käymiseen. Hänelle pajalla käyminen oli rauhallista aloittamista työelämän suhteen ja tarjosi mahdollisuuden oman elämäntilanteensa tarkasteluun. Yksi kertoi saavansa pajan työntekijöiltä apua työn hakuun ja sopivien koulutusten etsimiseen. Toinen koki pajatoiminnan työelämän päätepisteeksi. Hän oli havainnut samojen ihmisten kiertävän eri instansseja vuodesta toiseen. Hän itse ei kokenut työtoiminnan tarjoavan riittävästi sisältöä. Kuitenkin hän koki hyväksi asiaksi sen, että yksinäisille ja kriisien keskellä eläville ihmisille on paikkoja, joihin tulla.

Luhtasela (2009, 51 - 76) sai tutkimuksessaan samankaltaisia tuloksia. Hänen haastattelemansa kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvat henkilöt kokivat saavansa kuntouttavasta työtoiminnasta mielekkäitä työtehtäviä, lisää osaamista ja toimintakyvyn lisääntymistä. Työyhteisö tarjosi vertaistukea ja sen ilmapiiri oli hyvä. Oma paja oli tuttu ja turvallinen. Kaikki tiesivät toisillaan olevan taustallaan jokin juttu, miksi oltiin pajalla eikä työelämässä. Pajalla käyminen tuki päivärytmin ylläpitämistä, päihteetöntä elämää ja työtoimintaan osallistuminen aktivoi heitä muillakin elämän osa-alueilla. Myös Karjalaisen & Karjalaisen (2010, 58 - 59, 60 - 62) tutkimuksen tulokset kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista ovat samansuuntaisia: arjen rytmin säännöllistyminen, sosiaalinen kanssakäyminen, työtoverien seura ja mielekäs tekeminen koettiin työtoiminnan positiivisiksi anneiksi. Tutkimuksen mukaan yli 80 prosenttia asiakkaista oli tyytyväisiä siihen, että he olivat osallistuneet kuntouttavaan työtoimintaan. Työtoiminta koettiin hyödylliseksi, joskaan se ei auttanut työn saamisessa. Osa tutkituista koki kuntouttavan työtoiminnan ”aikuisten päivähoitoksi”.

Kun toteutin lomakekyselyä HRAKS:llä, osa pajaharjoittelijoista epäröi nimettömän kyselylomakkeen täyttämistä. Syyksi he sanoivat ikävät kysymykset, kuten työttömyysjakson pituus. Laatiessani haastattelukysymyksiäni yritin pitää kysymykset niin neutraaleina, etteivät ne aiheuttaisi haastatelluissa tarpeetonta ahdistusta. Kun matalan kynnyksen työtoiminnan pajalla käynnistin nauhurin ja aloitin haastattelun pajan asiakkaiden kanssa, yllätyin siitä, miten he

kertoivat kipeitä kokemuksia elämänsä varrelta teemakysymysrunkoni ulkopuolelta. Arvelin, olisiko tässä odottamattomassa käänteessä avain vastaukseen, mikäli löytäisin oikean kysymyksen. Ovatko vaikeat kokemukset osasy siihen, miksi nämä ihmiset eivät ole kyenneet kiinnittymään työelämään? Vaikuttavatko menneisyyden kipeät kokemukset tulevaisuuden suunnitteluun, saaden sen tuntumaan vähemmän selkeältä ja merkitykselliseltä?

Syrjäntymisen ja lamaantumisen kokemukset, kriisiytynyt elämäntilanne, elämänhallinnalliset ongelmat ja kokemus itse tehdyistä virheistä vähensivät näköalaa tulevaisuuteen. Mahdollisuus kuntoutukseen, oman elämäntilanteensa tarkasteluun ja kriisien läpikäymiseen lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua. Turvan ja jatkuvuuden kokemuksen saaminen tuki tulevaisuuden suunnittelun mielekkyyttä. Hyödyttömäksi koettu työtoiminta vähensi tulevaisuuden suunnittelua. Toiminnan ei tällöin koettu vievän omaa tilannetta eteenpäin, se oli turhauttavaa. Kokemus työtoiminnan hyödyllisyydestä lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Tulevaisuuden suunnittelua lisäsivät sisällön saaminen elämään, toimintakyvyn kuntoutuminen ja ylläpito sekä säännöllisen päivärytmin vakiintuminen. Mahdollisuus toteuttaa itseään sekä löytää omia voimavarojaan, resurssejaan ja kiinnostuksen kohteitaan lisäsivät tulevaisuuden suunnittelua. Mahdollisuus päästä sosiaalisen yhteisön piiriin sekä vertaistuki lisäsivät motivaatiota tulevaisuuden suunnitteluun. Yhteisöön liittyminen ja kuuluminen sekä toimintaan osallistuminen koettiin tärkeiksi. Nämä tekijät saivat aikaan kuntoutuksessa tapahtuvaa aktivoitumista, mikä lisäsi tulevaisuuden suunnittelua. Myös työtoimintaan osallistuvan saamat paremmat sosiaali-
lietuudet verrattuna aktivointitoimiin osallistumattoman työttömän etuuksiin lisäsivät mahdollisuutta suunnitella tulevaisuutta. Perustarpeet tuli saada aluksi kuntoon ja elämän palapelin palaset paikoilleen, sen jälkeen tulevaisuuden suunnittelu koettiin mielekkääksi.

Vaikka tutkimuksen ensimmäisiä tuloksia eli lomakekyselyä tulkitessani näytti siltä, että huomattava osa työtoimintaan osallistuvista työttömistä ei suunnittele tulevaisuuttaan, tarkentaessani asiaa teemahaastattelujen avulla paljastui, että suurin osa heistä suunnittelee tulevaisuuttaan ja elämäänsä jotenkin. Vaikeassa elämäntilanteessa elämän suunnittelu eteenpäin voi olla aluksi vähäistä ja keskittyä arjen haasteista selviytymiseen. Tulevaisuuden suunnittelun vähäisyyttä ja pientä mittakaavaa selitti se, että osalla tutkimukseni kohteita oli taustallaan terveydellisiä tai sosiaalisia ongelmia, joillakin taas kielteisistä koulu- ja työelämäkokemuksista alkanut huonojen kokemusten kehä. Osan tilannetta selittivät työmarkkinoiden epävakaus ja epätyypilliset työsuhteet. Jos henkilön taustalla oli tämän kaltaisia tekijöitä, hän saattoi olla puutteellisesti kiinnittynyt työelämään ja sitä kautta yhteiskuntaan. Heikko kiinnittyminen yhteiskuntaan aiheutti taloudellisen tilanteen epävakautta. Nämä tekijät yhdessä hankaloittivat normatiivisen elämänkaarimallin, kuten työllistymisen, asunnon hankinnan ja perheen perustamisen, toteuttamista. Huono-osaisuutta aiheuttavat tekijät kasautuivat ja ruokkivat joidenkin kohdalla syrjäytymiskierrettä. Osalla henkilöistä, joiden yhteiskuntaan kiinnittyminen oli jäänyt heikoksi, oli epätietoisuus siitä, mihin suuntaan he voisivat tu-

levaisuudessa edetä. He tarvitsivat ohjausta ja perehdyttämistä esimerkiksi koulutusjärjestelmän suhteen. Monen henkilön kohdalla oli nähtävissä tulevaisuuden suunnittelun lisääntyminen sosiaalisen kuntoutumisen myötä. Sosiaalinen kuntoutus, johon kuuluivat sosiaaliseen yhteisöön liittyminen ja päivärytmin vakiinnuttaminen, tarjosivat positiivisia kokemuksia entisten kielteisten kokemusten rinnalle. Ne auttoivat henkilöitä kiinnittymään tiukemmin yhteiskuntaan tässä hetkessä ja mahdollistivat siten tulevaisuuden suunnittelua.

Jos elämäntilanne on hyvin ongelmallinen tai kriisiytynyt, henkilö ei ehkä näe tulevaisuutta ennustettavana eikä usko kykenevänsä vaikuttamaan siihen. Syrjäytyneisyys, ulkopuolelle jääminen, on identiteettiä vaurioittava kokemus. Tulevaisuutta suunnitellaan omasta minäkuvaasta käsin. Identiteetin vaurioiden korjaantumiseen tarvitaan aikaa, jotta tulevaisuuden suunnittelu olisi jälleen mielekästä. Tutkimukseeni osallistuneista työtoiminnan asiakkaista osan elämäntilanteissa oli viitteitä hyvinvointiongelmien kasaantumisesta. Nämä henkilöt tarvitsivat toipumis- ja kuntoutusjaksoa, jonka aikana he saisivat kasvattaa arjenhallintaansa ja toimintakykyään. Heidän tulevaisuudensuunnittelunsa koostui terveydentilan tai sosiaalisten ongelmien selvittämisestä pieninä palasina. Kun he saivat kuntoutua vakaassa ympäristössä, turvallisuuden ja ennustettavuuden ilmapiirissä, silloin vakaus, turvallisuus ja ennustettavuus voisivat kasvaa heille sisäisiksi kokemuksiksi. Jotta tulevaisuutta voi suunnitella, pitää tulevaisuus kokea edes jollakin tavalla ennustettavaksi ja mielekkääksi. Ihmisen tulee kokea, että hän pystyy vaikuttamaan omalla toiminnallaan ja valinnoillaan tulevaisuuteensa. Kun ihminen alkaa kyetä itse vaikuttamaan elämäänsä ja saamaan elämänhallinnallisia ongelmiaan selvitettyä, tuntee hän, että tulevaisuuteen on mahdollista vaikuttaa.

Pohdinnoissani tulin siihen tulokseen, että ihmisten, jotka ovat jumiutuneet käymään läpi elämänsä kipukohtia uudelleen ja uudelleen, voi olla vaikeaa keskittyä ja kiinnittyä koulutukseen tai työelämään. Mielestäni kuntouttava työtoiminta voisi tarjota heille paikan ja tilan, jossa he saivat käydä läpi kokemuksiaan. He voisivat hyödyntää sekä vertaisia että ohjaajia kuulijoina. Työtoiminnassa he voivat harjoitella arjen hallintaa sekä arkeen ja työtehtäviin kiinnittymistä elämänsä kipukohtien työstämisen rinnalla. Työtoiminnan pajan yhteisöön ja työtehtäviin kiinnittyminen on askel kohti työelämään ja tiukemmin yhteiskuntaan kiinnittymistä. Jos ihmiseltä puuttuu tulevaisuuden perspektiivi, on sen palauttaminen pitkäkestoinen prosessi. Työtoiminnan jaksot ovat kolmesta kuukaudesta kahteen vuoteen. Riittääkö tämä aika toipumiseen ja kuntoutumiseen? Voisiko yksi syy kolmenkymmenen lomakekyselyyni vastanneen henkilön jatkosuunnitelmien puutteeseen olla tunne työtoimintajakson lyhyydestä? Kokevatko he, että jakson jälkeen päättyvät myös säännöllinen toiminta ja sosiaaliseen yhteisöön kuuluminen? Tämän tähden jakson jälkeisen ajan suunnittelu voi olla vaikeaa. Kenties osa työtoiminnan asiakkaista tarvitsisi mahdollisuuden olla ja kuntoutua pidemmän aikaa tutussa ja turallisessa paikassa. Turva ja jatkuvuus saattaisivat olla parantavia tekijöitä, joiden päälle olisi hyvä rakentaa jatkosuunnitelmia. Syrjäytynyt ja lamautunut ihminen on ehkä ka-

dottanut kosketuksen omiin vahvuuksiinsa ja kiinnostuksen kohteisiinsa. Tällöin hänen on vaikea asettaa tavoitteita ja laatia suunnitelmia. Pajatoiminta tarjoaa ihmisille mahdollisuuden tutustua itseensä ja vahvuuksiinsa turallisessa ympäristössä. Pajajakson aikana he voivat nähdä sen, mihin kaikkeen heillä on potentiaalia, kun asiat ovat järjestyksessä ja elämä suhteellisen vakaata. Identiteetin vaurioiden korjaantuessaa palautuu usko huomiseen. Kohti työmarkkinoita siirtyminen voi olla helpompaa ja itsevarmempaa, kun ihminen itse kokee siirtymälle sopivan ajan koittaneen.

Painetut lähteet

Aho, S. & Mäkiäho, A., 2012. Pitkään työttömänä olleiden työnhakijoiden työllistymisen esteet ja julkisiin työvoimapalveluihin osallistuminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 15. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8. painos. Tampere: Vastapaino.

Hassinen, J. 2003. Matkaopas kuntouttavaan työtoimintaan. Matka kuntouttavan työtoiminnan, valmennuksen, laadun ja prosessien maailmaan. Helsinki: Balanssi Akatemia.

Heponiemi, T., Wahlström, M., Elovainio, M., Sinervo, T., Aalto, A.-M., Keskimäki, I. 2008. Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 14/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Hiilamo, H. 2010. Pitkäaikaistyöttömän sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa Hiilamo, H. & Saari, J. (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka. Johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 27. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 265-286.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Ihalainen, J. & Kettunen, T., 2007. Turvaverkko vai trampoliini. Sosiaaliturvan mahdollisuudet. (1.-3. painos.) Helsinki: WSOY.

Jalava, J. & Seppälä, U. 2010. Kuntoutus ja sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa Hiilamo, H. & Saari, J. (toim.). Hyvinvoinnin uusi politiikka. Johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 27. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 251-263.

Julkunen, R. 2000. Työelämän politiikka. Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus. 218-237.

Julkunen, R., 2009. Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.

Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2011. Kuntoutuksen perusteet. Näkökulmia kuntoutukseen ja kuntoutustieteeseen. Helsinki: WSOYpro.

Järvinen, P. 2012. Muuttuvan työelämän tilat ja tarpeet Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 13/2012. Työllisyys- ja yrittäjyysosasto. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Karjalainen, J. & Karjalainen, V. 2010. Kuntouttava työtoiminta - aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Raportti 38/2010. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Karjalainen, V. 2011. Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa Palola, E. & Karjalainen, V. (toim.) Sosiaalipolitiikka - Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 227-248.

Kokko, R.-L. 2013. Ikääntyneet välityömarkkinoilla. Kokemuksia Paltamon kokeilusta. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 21 (2), 112-127.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 2.3.2001/189/2001.

Leinonen, N. 2010. "Aikaa ois, rahaa ei." Pro gradu - tutkielma työttömyyden kokemuksista. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Liukko, E. 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 9/2006. Helsinki: Yliopistopaino.

Luhtasela, L. 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Nuorisolaki. 27.1.2006/72/2006.

Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Ruishalme, O. & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Saari, S. 2003. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Kolmas uudistettu laitos. Helsinki: Otava.

Suojanen, P. 1982. Kulttuurin tutkimuksen empiiriset menetelmät. Tampere: Tampereen yliopisto.

Syrjäytymisen ehkäisy ja vähentäminen -työryhmä 2009. Työryhmän raportti. Helsingin kaupungin turvallisuusohjelman alatyöryhmä. Helsinki: Helsingin kaupungin hallintokeskus, turvallisuus- ja valmiusosasto.

Taira, T. 2006. Työkulttuurin arvonmuutos työttömien kerronnassa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tuohinen, T. 2000. Heinäsirkka vai muurahainen? Suomalaisen työhalun psykologisilla juurilla. Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.). 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosittain vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus. 238-266.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2012. Nuorten yhteiskuntatakuu 2013. Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 8/2012. Työllisyys- ja yrittäjyysosasto. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Sähköiset lähteet

HRAKS 2013a. Hyvinkään-Riihimäenseudun ammattikoulutussäätiö. Viitattu 16.12.2013. <http://www.hraks.fi/>

HRAKS 2013b. Hyvinkään-Riihimäenseudun Ammattikoulutussäätiö. Aikuisten palvelut. Viitattu 16.12.2013. <http://www.hraks.fi/saatio/aikuisten-palvelut/>

Mannila, S. & Martikainen, P. 2005. Työttömyys. Duodecim Terveyskirjasto. Viitattu 3.6.2015. http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00011

Jyväskylän yliopisto 2015a. Survey. Koppa. Viitattu 2.6.2015. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metetelmapolku/tutkimusstrategiat/survey>

Jyväskylän yliopisto 2015b. Tapaustutkimus. Koppa. Viitattu 2.6.2015. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metetelmapolku/tutkimusstrategiat/tapaustutkimus>

Järvenpää, E. 2006. Laadullinen tutkimus. Helsinki University of Technology. Viitattu 27.12.2014. <http://www.cs.tut.fi/~ihtesem/k2007/materiaali/luento4.pdf>

Saaranen-Kauppinen A. & Puusniekka A. 2006a. KvaliMOTV. Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 4.6.2015.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_3.html

Saaranen-Kauppinen A. & Puusniekka A. 2006b. KvaliMOTV. Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 4.6.2015.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html

Sosiaali- ja terveysministeriö 2012. Osallisuuden edistäminen. Viitattu 4.3.2014.
www.stm.fi/hyvinvointi/osallisuuden_edistaminen

Sosiaaliportti 2012. Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 22.11.2013. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttava-tyotoiminta/tyotoiminnan-sisalto/>

Tilastokeskus 2014a. Syyskuun työttömyysaste 8,2 prosenttia. Työvoimatutkimus. Viitattu 2.11.2014. http://www.stat.fi/til/tyti/2014/09/tyti_2014_09_2014-10-21_tie_001_fi.html

Tilastokeskus 2014b. Käsitteet ja määritelmät. Pitkäaikaistyötön. Viitattu 10.8.2014.
<http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/pitkaaikaistytot.html>

Julkaisemattomat lähteet

HRAKS 2014. HRAKS:n päämäärä, missio, visio ja arvot. Hyvinkää: HRAKS.

Isomäki, H. Opiskelunsa ammattioppilaitoksessa aloittavan ja keskeyttämishäissä olevan nuoren kohtaaminen, tarpeet ja tuki. LudusAkademia Oy. Luento Laurea-ammattikorkeakoulussa 19.11.2013.

Taulukot

Taulukko 1 Jatkosuunnitelmat työtoimintajakson jälkeen	23
Taulukko 2 Työttömyysjakson pituuden yhteys tulevaisuuden suunnitteluun.....	24
Taulukko 3 Koulutuksen yhteys tulevaisuuden suunnitteluun	25
Taulukko 4 Iän yhteys tulevaisuuden suunnitteluun.....	26
Taulukko 5 Sukupuolen yhteys tulevaisuuden suunnitteluun.....	26
Taulukko 6 Hyödyllisiksi koetut koulutukset/ ryhmävalmennukset	33
Taulukko 7 Kokemus työtoiminnan hyödystä	43

Liitteet

Kyselylomake	75
Tutkimustulokset HRAKS:n sosiaalikuraattoreita varten	78
Haastattelun kysymykset työtoiminnan asiakkaille	84
Haastattelun kysymykset työtoiminnan ohjaajille	85

Kyselylomake

Lomakekysely

Sivu 1/3

Kyselyn tarkoituksena on selvittää, minkälaisista sosiaalikuraattorien järjestämistä koulutuksista/ryhmävalmennuksista Hyvinkään – Riihimäen Seudun Ammattikoulutussäätiön pajaharjoittelijat ovat kiinnostuneita. Kyselyn toteuttaa Raisa Rantanen Laurea-ammattikorkeakoulusta. Kiitos vastauksistanne!

Vastaa lomakkeen kysymyksiin ohjeiden mukaan. Lomakkeeseen vastataan nimettömästi. Täytetyt lomakkeet eivät päädy ulkopuolisten käsiin. Täytetyistä lomakkeista saadut tiedot tulevat Hyvinkään- Riihimäen seudun ammattikoulutussäätiön henkilökunnan käyttöön sekä Laurea-ammattikorkeakoulun julkaiseman opinnäytetyön aineistoksi. Vastausten keräämisen ja analysoinnin jälkeen lomakkeet hävitetään.

Ikä_____

Sukupuoli: nainen____/

mies_____

Ammatti_____

Koulutus_____

Minkälaisiin muihin kursseihin/ korttikoulutuksiin olet osallistunut?_____

_____

_____

Mikä kurseista hyödytti Sinua eniten?_____

_____

_____

Olet ollut työttömänä (laita rasti sopivan vaihtoehdon perään):

1-3 kuukautta_____

3-6 kuukautta_____

6 kk – 1 vuosi_____

1-2 vuotta_____

2-5 vuotta_____

yli 5 vuotta_____

Millä pajalla olet tällä hetkellä? _____

_____

Mitkä pajan toimintaan liittyvät asiat ovat hyödyttäneet Sinua eniten? _____

_____

_____

Sinulle olisi tarpeen/ auttaisi elämäntilanteessasi eteenpäin koulutus/ ryhmävalmennus aiheesta
(laita rasti jokaisen kiinnostavan vaihtoehdon perään):

ATK (Word, ym.) _____

ATK (pankkitunnukset, virallisten asioiden hoito) _____

Ensiapu _____

Hygieniapassi _____

Asiakaspalvelu _____

Vuorovaikutus _____

Terveys, oman terveyden kehittäminen _____

Talous, raha-asiat _____

Velkaneuvonta _____

Opiskelu (Suomen koulutusjärjestelmä, alat ja ammatit) _____

Työturvallisuuskoulutus _____

Työhaun pelisäännöt _____

Oppisopimuskoulutus _____

Jokin muu aihe, mikä: _____

_____

_____

_____

Mikä aihe ei kiinnostaisi/ mitä et ainakaan haluaisi koulutuksen sisältävän? _____

_____

_____

Sivu 3/3

Lisäksi sinua kiinnostaisi (laita rasti jokaisen kiinnostavan vaihtoehdon perään):

Yritysvierailut_____

Oppilaitosvierailut_____

Haluaisit vierailulle (saa mainita useammankin yrityksen/ oppilaitoksen):_____

Mitä hyötyä koulutuksesta olisi Sinulle_____

Millaista tukea/ osaamista toivot saavasi koulutuksesta_____

Jatkosuunnitelmasi pajajakson jälkeen_____

Vastaa seuraaviin kysymyksiin numeroin:

Kuinka monta tuntia kerrallaan toivoisit koulutuksen kestävän?_____

Kuinka monta päivää koulutus saisi kestää?_____

Minkä kokoisessa ryhmässä osallistuisit koulutukseen mieluiten?_____

Tutkimustulokset HRAKS:n sosiaalikuraattoreita varten

Analysoin tutkimustuloksiani Ammattikoulutussäätiön sosiaalikuraattoreita varten. Selvitin kiinnostusta koulutuksia kohtaan pajakohtaisesti. 17.02.2014 mennessä HRAKS:n Hyvinkään aikuisten pajoilta 61 henkilöä oli vastannut lomakekyselyyni sosiaalikuraattorien järjestämien koulutusten tarpeesta. Analysoin tulokset pajakohtaisesti. Yhdistin Kierrätyskeskuksen Tekniikan puolen pajat yhdeksi joukoksi. Yhden vastaajan paja ei käynyt ilmi lomakkeesta, mutta otan hänen vastauksensa mukaan, kun mittaan aikuisten pajojen yhteistuloksia (*). Keräsin vastauksia myös nuorten Startti- pajalta. Startti- pajalta lomakkeen palautti 6 henkilöä.

Tarpeelliseksi koetut koulutukset/ ryhmävalmennukset pajoittain

Paja								
Koulutuksen sisältö (vastanneiden määrä)	Uusio (13)	Media (7)	Myy-mälä (9)	Vastaan-otto (9)	Tek-niikka (18)	Kiin-teistö (2)	Sii-vous (2)	Yhteen-sä (61*)
ATK (Word, ym.)	4	3	0	0	3	1	0	11
ATK (pankkitunnukset, virallisten asioiden hoito)	3	1	0	0	6	0	1	11
Ensiapu	9	2	1	0	4	1	1	18
Hygieniapassi	5	2	1	0	2	0	1	11
Asiakaspalvelu	5	0	0	1	2	0	0	8
Vuorovaikutus	6	0	1	1	1	0	1	10
Terveys, oman terveyden kehittäminen	2	2	2	3	4	2	1	16
Talous, raha-asiat	5	1	1	3	6	2	0	19
Velkaneuvonta	3	1	1	3	1	2	0	11
Opiskelu (Suomen koulutus-järjestelmä, alat, ammatit)	5	2	3	2	3	0	1	16
Työturvallisuuskoulutus	2	1	1	2	6	1	0	13
Työnhaun pelisäännöt	0	0	0	0	1	0	1	2
Oppisopimuskoulu-	3	3	4	1	5	0	1	18

tus								
-----	--	--	--	--	--	--	--	--

Startti- pajan harjoittelijat mainitsivat tarpeellisiksi koulutuksen aiheiksi molemmat ATK-valmennukset, ensiavun, hygieniapassin, asiakaspalvelun, vuorovaikutuksen, terveyden, talouden, työturvallisuuden sekä oppisopimuskoulutuksen.

Lomakkeessani oli kysymys, mitkä muut aiheet voisivat olla tarpeellisia koulutuksina. Esitteen saamani tulokset pajoittain.

Uusiopaja:

- Tietokoneen käyttö valokuvien käsittelyyn
- Lukeminen (suomen kielen)
- Aikuiskoulutus

Mediapaja:

- Konekielet (tietokone)
- Internetsivujen laatiminen
- Kortit (työturvallisuus-, yms.)

Myymälä:

- Käsitöihin liittyvää
- Ikärajapassi
- Veikkaustoiminnot
- Asiakasneuvonta, kaupan infopisteen hoito
- Uralla etenemisen polut ja mahdollisuudet
- Yritysrekrytointi

Vastaanotto:

- Kodinkonehuolto/ -kertaus
- Linja-autokortti

Tekniikka:

- Sähkötyö 6002 ja S2
- Tulityökortti
- Työturvallisuuskortti

Siivous:

- Anniskelupassi

Startti:

- Kauneudenhoito

Koulutuksen ei toivottu sisältävän (suluissa paja, jolta vastaus tuli):

- ATK (Vastaanotto, Myymälä, Startti)
- Autojen korjaus, autoala (Myymälä, Kiinteistö)
- Yrittäjyys (myymälä)
- Varasto- ja myymäläala (Myymälä)
- Asiakaspalvelu ja vuorovaikutus (Tekniikka)
- Työhaun pelisäännöt (Tekniikka)
- ”Lasten piirileikit” (Tekniikka)
- Oppikirjoja (Startti)

Kiinnostus yritysvierailuja ja oppilaitosvierailuja kohtaan pajoittain

Paja (vastanneita)	Yritysvierailut kiinnostavat	Oppilaitosvierailut kiinnostavat
Uusiopaja (13)	10	6
Mediapaja (7)	5	5
Myymälä (9)	3	1
Vastaanotto (9)	5	0
Tekniikka (18)	5	4
Kiinteistö (2)	1	0
Siivouspaja (2)	0	0
Yht. (61*)	30	16

Startti-pajalla 2/6 vastaajasta oli kiinnostunut yritysvierailuista ja 1/6 oppilaitosvierailuista.

Toiveita vierailukohteiden suhteen pajoittain

Paja	Yrityksiä	Oppilaitoksia
Uusiopaja	<ul style="list-style-type: none"> • Sairaala • Terveystieteiden tutkimuskeskus • Kaupungin palvelut • Virastot • Kauppa • Prisma • Luovan alan yritykset	<ul style="list-style-type: none"> • Terveystieteiden tutkimuskeskus • Hyria
Mediapaja	<ul style="list-style-type: none"> • US Mail Service • Rovio • Anima Vitae • Eläinlääkärit • Eläinlääkäri	-
Myymälä	<ul style="list-style-type: none"> • Käsityöala • Fiskars • SKS Connecto • Kariplast • Kesko	<ul style="list-style-type: none"> • Helsingin ammatti- korkeakoulut
Vastaanotto	<ul style="list-style-type: none"> • Tietokoneala • Varastoala • Onninen	-
Tekniikka	<ul style="list-style-type: none"> • Rakennusala • Siivousala • Metalliala • Varastoala	<ul style="list-style-type: none"> • Hyria • Ammattikorkeakoulut
Kiinteistö	-	-
Siivouspaja	-	-

Lisäksi Uusiopajalla ja Myymälässä toivottiin vierailuja yrityksiin, jotka ovat valmiita ottamaan työkohteilijoita.

Toiveet koulutuksen keston ja ryhmäkoon suhteen pajoittain

Paja (lomakkeen täyt- täneitä)	Kesto tuntia/ päivässä	Koulutuksen pituus	Ryhmäkoko/ henkilöä
Uusiopaja (13)	-1-4 h (6 vastaajaa) -4-6 h (6 vastaajaa)	-1-2 päivää (1 vast.) -3 päivää (3 vast.) -4 päivää (1 vast.) -2-5 päivää (2 vast.)	-enintään 5 (1 vast.) -enintään 10 (4 vast.) -enintään 15 (3 vast.)
Mediapaja (7)	-3-4 h (1 vast.) -4-6 h (2 vast.) -8 h (1 vast.)	-4-5 päivää (2 vast.) -10 päivää (1 vast.) -2 vuotta (1 vast.)	-pieni (3 vast.) -enintään 15 (1 vast.) -enintään 20 (1 vast.)
Myymäla (9)	-5-6 h (4 vast.) -6-8 h (2 vast.)	-5 päivää (2 vast.) -½-1 vuosi (3 vast.) -2 vuotta (1 vast.)	-pieni (1 vast.) -enintään 10 (2 vast.) -enintään 15 (3 vast.)
Vastaanotto (9)	-3-4 h (2 vast.) -5-6 h (3 vast.) -6-8 h (2 vast.)	-3-4 päivää (2 vast.) -5 päivää (3 vast.) -31 päivää (1 vast.)	-3 (1 vast.) -enintään 10 (3 vast.)
Tekniikka (18)	-lyhyt (1 vast.) -2 h (1 vast.) -4-6 h (5 vast.) -6-8 h (2 vast.)	-1-2 päivää (2 vast.) -1 viikko (2 vast.) -20-60 päivää (3 vast.) -1 vuosi (1 vast.)	-pieni (3 vast.) -enintään 10 (3 vast.) -enintään 15 (2 vast.) -iso (1 vast.) -ei väliä (1 vast.)
Kiinteistö (2)	-2-4 h (2 vast.)	-1 vuosi (1 vast.)	-enintään 20 (1 vast.)
Siivouspaja (2)	-5 h (2 vast.)	-	-pieni (1 vast.) -12 (1 vast.)

Usea lomakkeen täyttänyt jätti nämä kohdat tyhjiksi. Se, kuinka monta tuntia päivässä harjoittelijat toivovat koulutuksen/ ryhmävalmennuksen kestävän näyttää noudattavan kuntouttavan työtoiminnan ja työtoiminnan aikatauluja. Myymäläpajan ja Tekniikan pajojen vastaajat ehkä käsittivät koulutuksen keston suhteen lomakkeen kysymyksen väärin. Toisaalta, monet harjoittelijat suunnittelevat varmasti jatko-opintoja pajajakson jälkeen. Tämä selittää koulutuksen toivotun pituuden. Lomakkeessa, jonka vastaajan paja jäi tuntemattomaksi, koulutuksen toivottiin kestävän 2 päivää ja 4 tuntia päivässä. Ryhmäkokoja koskevia toiveita kysyttäessä vastasi 36/61. 34 vastaajaa toivoi pienryhmää tai suhteellisen pientä ryhmää. Yksi vastaaja oli lisännyt toivovansa tilavaa paikkaa (Mediapaja). Yksi vastasi, ettei ryhmäkoolla ole väliä. Vain yksi vastaaja toivoi isoa ryhmää. Starttipajan näihin kysymyksiin vastanneet

toivoivat koulutuksen kestävän 2-5 tuntia päivässä. Kaikki ryhmäkokotoiveen täyttäneistä toivoivat pienryhmää.

Haastattelun kysymykset työtoiminnan asiakkaille

- Mikä on ikäsi?
- (Sukupuoli haastattelijan havainnoimana)
- Mikä on koulutuksesi?
- Mikä olet ammatiltasi?
- Kuinka pitkään olet ollut työttömänä?
- Miten arvioisit fyysisen jaksamisesi ja toimintakykysi asteikolla 1-10?
- Miten arvioisit psyykkisen jaksamisesi ja toimintakykysi asteikolla 1-10?
- Miten arvioisit työelämässä tarvittavat vuorovaikutustaitosi asteikolla 1-10?
- Ovatko työllisyystilanne tänä päivänä samanlainen kuin silloin, kun kouluttauduit ammattiin?
- Onko ammattisi toimenkuva tänä päivänä samanlainen, kuin opiskellessasi ammattiin tai työurasi alussa?
- Mitä työ merkitsee Sinulle?
- Mitä työpaikka merkitsee Sinulle?
- Olisiko osa-aikatyö sopiva vaihtoehto Sinulle?
- Olisiko määräaikainen työ sopiva vaihtoehto Sinulle?
- Miten työssä käyminen Sinun mielestäsi vaikuttaa onnellisuuteen?
- Ovatko työttömät samanvertaisia kuin muut kansalaiset?
- Saatko kuntouttavasta työtoiminnasta riittävästi sisältöä elämääsi? Mitä kaipaisit lisäksi?
- Millaiset asiat koet opiskelussa helpoiksi?
- Millaiset asiat koet opiskelussa vaikeiksi?
- Millaiset asiat koet työelämässä helpoiksi?
- Millaiset asiat koet työelämässä vaikeiksi?
- Minkälaisia tulevaisuudensuunnitelmia Sinulla oli viisi vuotta sitten?
- Kuinka pitkälle suunnittelet tulevaisuuttasi?
- (Jos et, niin miksi et suunnittele tulevaisuutta?)
- Minkälaisia suunnitelmia Sinulla on pajajakson jälkeen?
- Kiinnostaako Sinua uusien asioiden opiskeleminen?
- Uskotko tarvitsevasi lisäkoulutusta, jotta pääsisit työelämään?
- Mitkä seikat estäisivät Sinua hankkimasta lisäkoulutusta?
- Onko Sinun helppoa vai vaikeaa kertoa taidoistasi ja osaamisestasi työhaastattelutilanteissa?
- Minkä kokoisissa ryhmissä mieluiten opiskelisit?
- Minkä kokoisissa ryhmissä et haluaisi opiskella?
- Minkä kokoisessa työyhteisössä viihtyisit parhaiten?
- Minkä kokoisessa työyhteisössä et viihtyisi

Haastattelun kysymykset työtoiminnan ohjaajille

- Millainen koulutus Sinulla on?
- Miten pitkään olet työskennellyt työttömien parissa?
- Minkälaisilla koulutustaustoilla pajatoiminnassa on asiakkaita?
- Miten paljon asiakkailla on kokemusta työelämästä?
- Minkälaisia työllistymisen esteitä heillä on? (Fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia...)
- Minkälaisia asiakkaiden vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot ovat?
- Miten asiakkaat kertovat työttömäksi jäämisestään ja työttömyydestään?
- Miten asiakkaat tulevat pajatoimintaan?
- Kuinka pitkään asiakkaat ovat pajatoiminnassa mukana?
- Minne asiakkaat siirtyvät pajatoiminnasta?
- Onko kaikkien asiakkaiden mahdollista siirtyä työelämään?
- Miten asiakkaat kokevat työtoiminnan määräaikaaisuuden?
- Miten asiakkaat suunnittelevat tulevaisuuttaan?
- Minkä seikkojen uskot vaikuttavan asiakkaiden tulevaisuuden suunnitteluun?
- Mitä asiakkaat ajattelevat työelämän vaatimuksista suhteessa heidän työkykyynsä?
- Onko asiakkaiden helppoa vai vaikeaa kertoa taidoistaan ja osaamisestaan työnantajille?
- Vastaavatko asiakkaiden ammattitaidot ja työelämäntaidot työnantajien nykyisiä vaatimuksia?
- Ovatko työttömät samanveroisia kuin muut kansalaiset?